

MŰVECSKE A BOR ÉS A VÍZ
DICSÉRETÉRŐL ÉS KÁRHOZTATÁSÁRÓL

LICHNIAE

EX BIBLIOTHECA
ACADEMIAE SCIENTIARUM
HUNGARICAE

ÉRDEKESSÉGEK AZ MTA KÖNYVTÁRÁBÓL
SOROZATSZERKESZTŐ: MONOK ISTVÁN

HAGYMÁSI BÁLINT

MŰVECSKE A BOR ÉS A VÍZ
DICSÉRETÉRŐL
ÉS KÁRHOZTATÁSÁRÓL

MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT
JAFFA KIADÓ
BUDAPEST
MMXVII

FORDÍTOTTA ÉS AZ UTÓSZÓT ÍRTA:

KRÄHLING EDIT

A fordítást ellenőrizte Takács László
Szerkesztő Szendi Nóra
Borító-, sorozat- és belvterv Sipos Géza
Felelős szerkesztő Jolsvai Júlia
Felelős kiadó Monok István – Rados Richárd
Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

© MTA Könyvtár és Információs Központ – Jaffa Kiadó, 2017

Jaffa
Kiadó

ISBN 978 615 5609 86 2

ISSN 2559-8325

*Az MTA Könyvtár és Információs Központ
Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében őrzött
RM III. 86/b jelzetű kötet*

autor. Hagymásy /: Cybellinus /
Valentinus

Opusculum De Laudibus & uituperio Vini & Aquæ Valentini Cybelei, Canonici Ecclesiarum Quinque ecclesiæ & Alben.

Autor

Hagymányi Valentinus / Cybeleus

1517

Opusculum de laudibus
vini & aquae
sanctae, Canonici
sanctae Quiriacensis
& Albi.

A MAGY. TUD. AKADÉMIA
VIGYÁZÓ FŐTANÁRSÁG
KÖNYVTÁRA,
3534. sz.

REVEREND. DOMINO DN. GEORGIO
EPISCOPO QVINQVEECCLESIEN.

Cancellario Regio, Valentinus Cybeleius Ca
nonicus Ecclesiæ Albeñ . sui humillimam
Commendationem.

APELLES ille Cous eximius pictor, qui, si Plinio cre
dimus, omnes in arte pingendi ante se genitos, & etiam
futuros superavit, nihil unq̄ quod dignum esse uoluit
antea ipse probauit, nisi prius illa aliorum iudicio exponeret,
ut si plures laudassent nec aliquid reprehensione dignum inue
nissent, ea tunc demum absoluta existimauit, tunc se cuiusq̄
opponentis certamini tuto & fidenter seruare non dubitauit
ut qui multorum industriã pluriffecisset, quã sui unius de se
ac operũ suorũ (licet sua semp̄ magis q̄ aliorũ cuiq̄ placeãt,
& suo quisq̄ studio maxime ducatur) opinionem. Quoniam
nemo ita sapit, nemo ita lynceus est, nemo ita excellenti p̄di
tus est prudentia, quin aliquñ labatur & cæcutiat, si aliorum iu
dicio se exponere dedignetur. Et eũ esse extremi ingenii (pro
ut credit Liuius) qui uel natura negãte quod optimum factu
sit, consulere nesciat, uel præsumptione temeraria sibi plus q̄
deceat tribuente, quod in rem sit ab aliis exquirere, aut recte
exquirendis non parere audeat sicut ille optimus fit, qui & re
cte consulat, & quæ recta sint uel ex suo uel aliorum iudicio
multo ante exp̄dat. Ego uero in præsens idem quod Apelles
(quamuis in re dissimili) facere cupiens, hæc exigua p̄exerci
tamenta ingenii sub unius declamationis titulo contenta, &
e tenebris tandem in lucem prodire cupientia, nõ existimaui
tutum esse, si antea illis exeũdi libertas daretur, quã limam &
iudicium aliorum subiissent. Tuo igitur Reuerend. dñe & pa
ter ea iudicio expono, immo te iudicem & arbitrũ exposco,
qui & solus mihi loco multorum es, & qui iustissimus ac alter
Aristides uel Bochorus, alter Rhadamanthus & Minos ab o
mnibus habearis, ut tuam interponendo auctoritatem uni e
duobus coram tua dominatione reuerendissima caussam ha

A ii

7
bentibus ius suum administrare digneris. Non enim uereor
quia cum mihi pater & tanquam deus sis, ne fauore inductus
alteri aduersario meo iniuriā facias. Nec quia cū mihi adeo
seuerum quādoq; te exhibeas rarius in colloquium (Nam sit
licet in natos facies seuera parentum. Aequa tamen semper
mens est & amica uoluntas) admittendo, ob hoc existimabo
ut si iustiozem habuero caussam me tanquam prophanum re-
pellas, qui alias ut comunem æquitatem custodias propriam
tuam utilitatem sapissime negligere soles. Et qui comunia
pro tuis habeas, tuaq; pro comunibus exhibeas, qui ob synce-
ritatem & tam incorrupte in iudicādis litibus iusticiam respe-
ctum oculus ipsius iusticiæ appelleris, quem deniq; nunq; uel
numus, aut persona, aut preces de recto tramite ita seducere
poterūt, quin cuiq; quod suum esset tam recte persolueris, ut
nullum unquam tristem a te abire dimiseris. Caussam autem
utriusq; litigantis Reuerend. dñe in processu declamationis
adeo manifestam deprehendes, ut sine aliqua nimirum diffi-
cultate cognoscis cui potiores debeant partes attribui. Scio
enim tuæ Reuerend. dñationi iam non deesse aut uoluntate
aut tempus ad hæc legenda & pertractāda, præsertim quia nō
ob id publicis negociis te exoneraueris, uel q; lusib⁹ nihil eru-
ditionis aspergas, nec aliquid ludicrum pro temperamento
quāq; adhibeas, uel q; eos etiam priuatus a te repellas, quos ma-
ioribus rebus implicitis inter publica tractāda minus agno-
ueris, erunt fortassis quædam quæ ad stomachum faciēt. Pro-
inde ea fronte hæc exigua eminentissime Antistes in præfens
suscipe, ut etiam maioribus (quæ in posterum emersura sunt)
aditus ad te ueniendi non intercludatur, talemq; te in his iu-
dicem exhibeas, ut ipsa ueritas non minus se tibi debere fate-
atur, quam hi qui te semper & pro benefactis & pro æquitate
syncero pectore uenerati sunt, Vale foelicis. cui me
seruulum addictis. unice commendo. Ex Alba
Regali. Pridie Idus Ianuar.

DECLAMATIO VALENTINI CYBELEI,
DE VINI ET AQVAE POTORIBVS,

Vtrū hi, uel illi laudabiliores sint. Vbi nonnulla
de Vino & Aqua, quatinus utraq; secundū suos
gradus, uel ad laudē, uel uituperium tendant
inferuntur; ad Dn. Ladislaum Macedo
nium Archid. & amicum.

SCIO AMANTISSIME DOMINE LADIS
lae, q̄ omne promissum sub debitum cadere uidetur, ubi
praesertim promissum non obseruatum honesta ratione
uelari nō potest. Memini cum nuper Quinque ecclesiis in do
mo Reuerend. dñi Michaelis Doctoris, Vicarii, inter coenan
dam quadam inter nos disceptaciunculā tractarentur. Et in **Accentuū**
ter ceteras metio fieret de natura & obseruatione accentuū, **natura.**
sine quibus ita nulla dictio potest esse, sicut nulla uox sine uo
cali. Nec tamen satis intelligeremus, quomodo iidem ipas di
ctiones moderarent, licet quaedam exemplaria praemanibus
haberemus, sed Gordiano nodo similia. Et perinde pollicitus
essem tibi me missurū facile modū, quomodo & obseruari &
intelligi possent, & quot essent in qualibet dictione ponendi,
put ipse ab Aldo accepissem. Quare, pmissis satiffacere cupiēs
collegi hic q̄dā de eis ut sequit. Accēt⁹ esse decē numero, uide
licet, acutū, grauē, circūflexū. Ceterū, dii boni, Ecce occurrit
mihī q̄stio a te in principio pposita de aquae & uini potorib⁹,
utrū hi, aut illi laudabiliores sint? & utrū poetarū q̄spiā rept⁹
sit q̄ uino abstinerit. In quo tñ ego tibi in p̄sentiarū uix satif
facere possem, ne si ueritatē dicerē uel odiosus sim, uel nō cre
dat mihī. Qñ quidē obsequiū amicos ueritas odiū parit. Vnā
em̄ istarū partiū laudando, & alterā improbādo, uel mihī p̄si,
uel tibi uidebor facere iniuriam, qui tñ & mihī & tibi amicus
esse debeam, ac perinde ab iniuria inferenda cauere. Verum
amicus Plato, amicus Socrates, maior amica ueritas. **Amicus**
turus igit̄ uel uituperaturus in eo non meis propriis nitar te **Plato,** sed
stimoniiis, sed aliorum autoritatibus qui de uini & aquae **na amica ue**
tura, aut eorum potoribus quippiā & dixerunt & scripserunt. **ritas.**

Quod si aqua & eius amatores pluribus clarorum uirorum dictis & exemplis, tanquam non laudanda afferetur, iam tunc de facili ab illa opinione cedam, in qua dum hac nuper tractare mus perstabam, & libens tibi tanquam uictori herbam porrigam. Si autem de uino eadem fiant, feras itidem æquo animo, nec me nec ipsos scriptores in eo accuses, sed ipsius uini naturam, quæ se minus laudare permittat. ¶ Fateor ego quidem quod & uinum bonum sit, quia creatura dei. Cuius etiam potationem scimus Christum fuisse, dum uel aquam in uinum conuerteret, & quod modice sumptum acuat intellectum hominis, animam & corpori robur addat, uirtutem excitet, & animum ad sua officia alacriorem reddat. Sed quis ibit inficias, quod sicut moderatum humanas uirtutes ac uires uegetet. Ita immoderatum destruat & eneruet, rationem perturbet, intellectum obscuret, memoriam hebetet, obliuionem immittat, errorem infundat, ad ignorantiam perducatur, & quod ingenium obnubilet, mentem & sanitatem mentis concutiat, ualitudinem corporis profliget, sensus penitus lapsabundos, & hominem non solum ex hominis potestate exire, sed etiam hominis nomen amittere faciat, & proinde brutum fieri. Quando quidem dum ebrius se ipsum ignorat, quis non nouit, quod non plus sapiat quam uel pueri, uel anniculi

Vinū modicum quantum proficit

Ebrius senes & pueris comparatur.

Vinū non habet clauum nec consilium.

senes. Recte autem Plato in libris de re publica dixit, quod non tantum senes bis pueri fiant, sed multo magis ipsi temulenti. Quin & Plutarchus scribit, quod olim lethargum & obliuionem ipsi ueteres Dionysio consecrabant, non aliam ob causam, nisi quia in uino delinquentes officii obliuiscerentur, & admonitione egerent puerili. Quamprimum enim aspergine uini sanitas mentis expugnatur, tunc omnium rerum obliuio, & ipsius memoriam mors subsequatur necesse est, immo etiam furor. Prouerbium est apud Athenæum. Vinum non habet clauum, quod propterea dicitur, quia nihil consulte dicit aut facit, eo quod ratio obruatur, quæ clauum uice sobrios moderatur & regit, dum autem ita uino marcens obruta sit, iidem agit (ut Isocrates in sua præceptiua oratione dixit) quod currus auriga spoliatus, hic enim aberrans a gubernatore in composita rapitur.

& animus mente corrupta quid rectum sit despiciere nequit. Vinū non
Alibi it em apud Athenarum prouerbialiter exprimitur, q̄ ui habet cal
num non habeat calciamentum, quia. ebrius ex omni parte ciamentū.
pateat, & non aliter q̄ speculum omnia perspicua reddat. Ad
hoc dixit Seneca in epistolis ad Lucil. Quemadmodum, inqt,
dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo. iacet, in summā
partē uis caloris eiectat, sic uino exaestuante quicquid in imo
iacet abditum effertur, & prodit in mediū onerati mero, quē
admodum non continent cibum uino redundante, ita nec se
cretum quod suum est, & alienum pariter effundunt. Audi au
tem quemadmodum Zenon uir maximus colligat uirū bo- Bonus uir
num non futuris ebrium. Ebrio nemo secretum sermonem non erit
committat, uir ergo bonus ebrius non erit. Quemadmodum ebrius.
opposita interrogatione simul derideatur attende, dormiēti
nemo secretum committit, uiro autem bono committit, uir
ergo bonus non dormit. Interim si hoc colligere uis, uirū bo
num non debere ebriū fieri, cur simile agis, dic q̄ turpe sit plus
si bi ingerere q̄ capiat, & stomachi sui non nosse mensurā quā
multa ebrii faciunt, quibus sobrii erubescunt. Nihil aliud esse Ebrietas
ebrietatem q̄ uoluntariam insaniam, extende in plures dies uolūtaria
illum ebrii habitum nunquid de fure dubitabis? Vnde recte infania.
Aeschylus poeta extulit, q̄ aēs formæ uinum autem men
tis speculum sit. Et Theognes ita: Igne probant homines auge
argentumq̄ periti. Ast hominis uinum monstrat aperte ani
mum. Nec mirum q̄ sic homines in insaniam uertantur, dum
nihil sciant reticere, & stulte loquendo reticenda manifestēt.
In uino si quidem (sicut in prouerbio habetur) ueritas est. Et In uino
ob id ueritas a Platone in Alcibiade filia uini credita est. ebrietas.
Quicquid enim in pectore est conditum, id ebrietas in aper
tum profert, omnem animi fucum tollens. Ad quod aspiciēs
quidā Persa celebratissimo apophthegmate negauit tormen
tis opus esse ad exquirēdum uerum, quia uino rectius eliciat̄.
Ebrius enim ut August. ad sacras uirgines scribit, dum nihil
consequitur sanum, nullo alio cogente præter uinum cordis
sui arcana patefacit, & amicorū sibi commissa secreta in me-

dium prodit. In quam sententiam habes illud Horatii disti.
 Reges dicuntur multis urgere culis Et torquere mero quē
 prospexisse laborant An sit amicitia dignus. Item alibi. Tu le
 ue, inquit, tormentum ingenio admoues Plærunq; duro, tu sa
 pientium curas, & arcanū Iocoso Consilium retegis Iyæo. Nā
 quis id ignorat, q̄ quicquid in corde est sobrii, id in lingua se
 dere ebrii, & q̄ uinum & cum pueritia & sine pueritia ueridi
 cum sit. Adde non aliam causam fuisse cur olim (ut adhuc in
 Cur olim facris literis legitur) uetaretur, ne regibus uinum daretur, nisi
 uinum re, q̄ ibi nullum possit esse arcanum ubi regnet ebrietas. Nā qd
 gibus non non ebrietas (ait Horatius. i. epist.) designat? operta recludit
 dabatur spes iubet esse ratas, ad prælia trudit inermē, sollicitis animis
 onus eximit, addocet artes. Fœcūdi calices quem non fecere
 Icarus pri, disertum. Scribūt poetæ Icarum Oebali Laconum regis filiū
 mus uinū ac patrem Penelopes ob summam iusticiam & pietatem, qua
 ostendit præditus erat a Libero patre loco muneris suscepisse, ut pri
 mortalib⁹ mus omnium uini-usam mortalibus ostenderet, qui id quidē
 apud Atheniē. ostendit, saua tñ mercede, mox enim pœnas
 dedit, quem ipsi coloni & messorēs ebrii (illis em̄ id in primis
 ad potandum dederat) interfecerunt, eo q̄ uenenum se ab eo
 accepisse crediderant. Vel Propertio lib ii. eorum factum ita
 approban te Icare Cecropiis merito iugulate colonis. Quare
 in multis locis pœna multabantur, qui in uineas prodibant.
 Quoniā uinū sit, testante Plinio, quod ad procinctum tenden
 tibus semper impedimētum sit. Cuius cum multa & prope in
 Vinū im pedimētū finita sint uitia, tum illud in primis licet in medium proferre
 ad pcinctū quod Philostratus libro ii. scribit de uita & gestis Apollonii
 tendētib⁹. Thyanaei, qui cum rege Pharaote confabulante disputans ta
 liter differuit. Salutauit inquit rex Apolloniū interrogauitq;
 ab eo quid nam meditaretur. Neq; enim dormire te nimium
 arbitror cum aquam bibas & uinum cōtemnas. Tum Apollo
 nius. An non dormire censes eos qui aquam bibūt? Dormire
 inq; arbitror, rex inquit, sed per leuem somnum, & quale m di
 cimus summis oculis insidere, non autem menti. Immo uero
 , inquit Apollonius, utroq; dormiunt, forte etiā mēte mag is,

nisi enim quietam mens fuerit, nequaquam oculi somnum suscipi-
ent. Propterea furiosi homines dormire nequeunt propter as-
fiduam mentis agitationem. Quæ cum in alia ex aliis iugiter
cogitando transiliant torue impudenterque aspiciunt, sicut in
somnes dracones. Quoniam igitur o rex manifeste interpretati
sumus quid somnus operetur, concedam si ebrium ipsum super
posueris etiam non dormire. De bacchans enim & quasi furēs **Ebrios non**
animus multipliciter illum deuoluet, & plurimis implebit per **posse dor-**
turbationibus, uidentur enim sibi omnes qui concepta ebrieta **mire.**
te dormire nituntur nunc usque ad domus culmen attolli, nunc
rursus sub terram detrudi, & tali agitari uertigine, quali circum
uolui Ixionem fabulæ perhibent. Et ut in hanc eandem sententi-
am accedens Lucretius lib. iiii. de rerum natura dicit. Nec re-
perire potes quid sit tibi sæpe mali, cum ebrius urgeris multis
miser undique curis, atque animo incerto fluitans errore uagaris **Ebriorum**
si possent homines proinde ac sentire uidere potius inest ani- **cura.**
mo, quod grauitate fatiget, atque quid effugere haud potis est,
inuitus adhæret & odit. In uino etenim magnum inest uitium,
quod pedes patrum captet, ut ait Plautus, quoniam luctator **Vinum lu-**
pessimus est & dolosus. Paululum igitur sublato capite Apol- **ctator pes-**
lonius, Quanto, inquit, nos qui aquam bibimus dulcibus so- **simus &**
mnis magis abundemus, quam qui uinum bibunt iam ostendam **dolosus**
tuam rationem secutus. Quod autem multis agitetur pertur-
bationibus, & quasi furiis quibusdam uexetur ebriorum mens,
recte abs te dictum esse fateor, uidemus enim ebrietate corre-
ptos geminam lunam, geminum solem sese uidere arbitrari,
alios non minus lapsos & pene sobrios nihil quidem tale co-
gitare, sed lætitia gestire, & uoluptate quadam perfundi, idque **Morbi in-**
non ob aliquam præclaram actionem ab eis gestam plerumque **saniam.**
contingit. Alii uero forenses orationes meditantur, cum in foro
nunquam sint locuti, & se diuites putant, cum nec drachmam possi-
deant. Hi autem sunt o rex insaniam morbi, ipsa enim lætitia me-
tes agit, plures enim uidi qui bona quadam fortuna potitos
sese arbitrantes somnum capere non poterant, sed excitati
in medium profiliebant, quod satis argumenti est ipsa etiam

B

**Medica
menta so
mni.**

**Aquæ po
tores puro
somno &
puro esse
intellectu.**

bona curas sollicitudineq; præbere. Sunt autem quædam & medicamenta ad faciendum somnum excogitata, quæ si qui biberint, aut sese iisdem perunxerint tam profunde dormiunt ut mortui uideantur, inde tam obliuiosi surgunt ut ubiuis potius q̄ ubi sunt sese esse arbitrent. Quod igitur potiones corpori aut animæ neq; proprium neq; legitimum somnum inducunt sed aut ita profundum ut semimortui uideantur, aut leuem ad modum, & a quibus accidentibus rumpi facile te puto cõsensurum, nisi pertinax potius q̄ disputator & esse & haberi uolueris. Aquæ autem potores singula perinde ut sunt, uident, neq; sibi ipsis ea quæ non uident, nec sunt, describunt aut figurant, neq; leues sunt, nec unq̄ aut torpore aut stultitia referti, nec supra q̄ deceat hilares, sed semper sibi ipsis adsunt ratiocinatoribus similes, non uespere minus q̄ mane. Nunq̄ enim tales homines dormitabunt, etiam si in multam noctem fuerint operati, nec somnus eos tanq̄ dominus urget, caput uini seruum inuadens, sed liberos semper & toto corpore sese erectos præbent. Cum autem dormitum accesserint anima pura & quietata somnum capiunt, neq; prosperis elati successibus, nec aduersitatibus ullis depressi. Mens. n. sobria moderata sese ad utraq; habet, nec ab alterutra perturbatione superatur. Præterea curis uacua dulcissimo & iucundissimo somno perfruens nullis casibus excitatur. Per somnia insuper uaticinationem; q̄ apud homines diuinissima existimatur multo facilius conspicit aniones citius ma uino non suffocata, sed pura mundaq; omnia, quæ uiderit aquæ q̄ uifacile colligit & discernit. Quapropter somniorum interpretes ni potores quos oniropos appellat poetæ de nulla unquam uisione anoscunt. tea consultoribus respondebant quam uisionis horam sciscitanti essent. Nam si matutino tempore somnium apparuisset, tunc de illo aliquid coniectari se posse arbitrabatur, quia tunc recte uaticinari posset anima cum esset uino ciboq; liberata. Sin uero primo somno aut media etiam nocte, cum adhuc uino suffocata demersaq; est anima somnium dicerent apparuisse, sapienter quicq; respondere abnuebant. Quin etiam deos ipsos itide iudicare & sobriis animis potius oracula tribuere

breuibus ostendam, Fuit quondam apud græcos uates nomie Amphiarus quem Thebis redeūtem terra uiuum absorbit. ipse etiam nunc in attica terra uaticinans somnia petentibus inducebat, eos aut cum responsa accipere uolunt sacerdotes integrū diē a cibo, a uino aut triduo iubent abstinere, ut pura expurgataq; anima ostensorū ratiōes colligere melius possit. Quod si uinū idoneum somni medicamentum esset, iussisset profecto sapiens Amphiarus contēplatores somniorū contrario modo sese pparare uino refertos tanquā amphoras in adytū descendere. Multa insup oracula & alia referre possem cū apud Græcostū etiā apud barbaros celeberrima in qb⁹ sacerdos nō uino sed aqua potatus ex tripode respōsa petētib⁹ Vinum fadedit. Vitiū aut ebrietatis cū ī aliis cuiuscūq; cōditiōis hoīb⁹ cerdotib⁹ tū ī primis ī sacerdotib⁹ rephēdi debet, prout nobis ueteris testamēti autoritas suffragat, ubi ministri tēpli phibent uinū in utroq; bibere, ne ebrietate grauēt corda eorū, & ut sensus eorū semp testamēto. uigeat & tenuis sit. Dixit tm̄ de⁹ in Leuit. ad Aaron pontificē. Vinum & om̄e quod inebriare pōt nō bibetis tu & filii tui, qñ intrabitis tabernaculū testimoni ne moriamini, ut habeatis sciētīā discernēdi inter sanctū & pphanū, inter pollutū & mūdū, doceatisq; filios Israel oīa legitima mea q̄ locut⁹ sum ad eos p manū Moyfi. Idē. Nazareis & sanctificatis dño pceptū ē ut a uino abstineāt, nec quicq; quod ab uua exp̄ssum est bibāt. Uuas etiā nec recētes nec siccas gustēt cūctis dieb⁹ qb⁹ ex uoto dño cōsecrati fuerint. In Ezechiele itidē habet. Vinū nō bibat oīs sacerdos qñ īgressus est atriū interi⁹. Quare hoc q̄ uini potatio & a rerū cognitiōe aīm seuocat, & ī mortis piculū inducit, ut q̄ etiā in uita qd utile sit non satis uidere sinit q̄tuluscūq; etiā uini haustus. Et nō solū uinū sed & sycera phibet, q̄ scdm̄ Hiero. ē oīs potio q̄ inebriare pōt. Quin & noui testamēti christ⁹ saluator n̄ docet cauere nos debere quid. ab illa ip̄a ebrietate ubi ait. Attēdite uobis ne forte grauētur corda v̄ra in crapula & ebrietate & curis hui⁹ uitæ, & supueniat in uos illa repētina dies, tanq̄ laque⁹ em̄ supueniet in oēs q̄ sedēt super faciem oīs terræ. Vigilate itaq; omni tēpore oran

**Effraim su
perbia &
ebrietas .**

tes ut digni habeamini fugere omnia ista quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Vide & hoc quod scriptum est in Esaia propheta contra superbiam & ebrietatem Effraim & sacerdotum, quibus ita domini indignationem annuncians loquitur. Ve coronæ superbiæ ebriis Effraim & flori decidenti gloriæ exultationis eius, qui erant in uertice uallis pinguißimæ errantes a uino. Pedibus conculcabitur corona superbiæ ebriorum Effraim, quoniam præ uino nescierunt, & præ ebrietate errauerunt, Sacerdos & propheta nescierunt, præ ebrietate absorpti sunt a uino, errauerunt in ebrietate, nescierunt uidentem, ignorauerunt iudicium, omnes enim mensæ repletae sunt uomitu sordiumq; ita ut non esset ultra locus. Quem docebunt scientiam? quem intelligere facient auditum? ab lactatos a lacte, auulsos ab uberibus, quia manda remanda. expecta reexpecta modicum ibi. In loquela enim labii & lingua altera loquetur ad populum istum dominus dicens, Hæc est requies mea reficite lassum, & hoc est meum refrigeriũ, & noluerunt audire, & erit eis uerbum domini manda remanda expecta reexpecta modicum ibi, ut uadant & cadant retrorsum, & conterantur & illaqueantur & capiantur, quoniam percusserunt fœdus cum morte, & cum inferno fecerunt pactum. Et cū nihil aliud sit ebrietas nisi rationis uile sepulchrum, & sapientia expultrix. Quomodo acceptus erit minister regi nõ intelligendo nec ambulando in uia immaculata? ex quo ipsa & sapientia & mundicia in primis ministris dei necessaria sit, quorum uita aliorum documentum esse debet. Vinum autem incencium libidinis sit, quod ex prouerbiis Salomonis pbatur Luxuriosa, inquit, res est uinum & contumeliosa ebrietas, ois qui cum his miscetur non erit sapiens. Quocirca idem ipse Salomon rex licet omni sapientia plenus esset, tamẽ sapientiorẽ se fore putauit, si a uino carnem abstraheret, & abstemius uiueret. Cogitauit, inquit, in corde meo abstrahere a uino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, deuitaremq; stulticiam, donec uiderem quid utile esset filiis hominum. Nam non eiusdẽ hominis est (ait Hieronymus) uina de

**Ebrietas
rationis se
pulchrum**

**Vinum in
centium m
libidinis.**

gustare & prophetas intelligere, qui ad Nepotianū presbyterum de uita clericorum ita scribit. Modum ætatis & ualitudinis pro corporum qualitate exigimus in potando uinū, quod absq; uino ardeo, & ardeo adulescentia, & inflammor calore sanguinis i quo suspicio est ueneni. Canones etiā ecclesiastici præcipiunt clericis ab ebrietate & crapula penitus abstinēdū sub beneficiorum priuatione & suspensione officiorum. Quā ebrietas & mentis exilium inducat, & libidinis prouocet incētiuum, prout habetur de uita & honestate clericorum, At sine Cerere & Baccho friget Venus, dixit comicus poeta. Nihil ue
ro, teste Ioanne Chrysofomo, ita est dæmoni amicū, sicut lasciui
ebrietas & lasciuiā, quæ est mater omnium uitiorum, & oīum
peccatorum radix & nutrix, ante omnia autem a clericis ueta
ri deberet. Ah utinā hæc nostrī catholicī presbyterī & sacer
dotes ita officiose, quæ præcipiuntur de hac abstinētia & uini
moderata potatione obseruarent, prout multi obseruant im
modestissimam bibendi consuetudinem, non quidem in me
ditationibus & orationibus ac cæteris factis suam conditionē
& uitam concernentibus dies & noctes cōsumentes, sed in assi
duis comotationibus, commestationibus, ebrietatibus, lasci
uiis, clamoribus, detractionibus, & aliis infinitis inconuenien
tiis, quæ ex hac nostræ benedictæ ætatis nescio quali consue
tudine pullulare solent. Non profecto tot euenirent scandala
in populo, quot in dies eueniunt. Non tot odia pullularent &
persecutiones in ecclesiam dei, quot in dies pullulari uidem
dum & diuinā iram, ac totius fere mundi in nos prouocamus
uindictam, dando uidelicet illis de nobis prauitatis exempla
quorum ductores & correctores esse deberemus, aliena diripi
endo qui aliis propria dare deberem⁹, diffidias & iuimicitias
inter illos faciendo ac seminando, quos in amorem & cōcor
diam inducere deberemus, in fastum & superbiam nos attol
lendo, qui tñ Christi humilis & pauperis ac apostolorum suc
cessores esse deberemus. Illos deniq; male & nequiter irriden
do, quos humiliter continenter & sobrie uiuere conspici
m⁹, immo nec uitam nec doctrinā qñq; (plus enim comœdiarū

Comœdi, q̄ euangeliorum & prophetarum lectio ad stomachum facit,
as poti⁹ q̄ & non librum, sed liberum cum maiori semper defyderio ac
prophetas affectu tractamus) præter nomen & ordinem sanctitatis ac
legimus. sacerdotis habere dinoscimur Et id etiam sacerdotium indigne
psumentes, dum nomen domini despiciamus indigne ad
altare accedendo, & panem quantum ad nos pollutum offerēdo.
Hinc est q̄ sacerdotium despectui haberi cœpit fere ab omnibus,
& illi etiam qui per sanctæ uitæ operationem Christi & apostolos
eorumq; documenta sequuntur ludibrio & in derisum exponantur,
quorum uita & doctrina maxime obseruari deberet. Hinc est q̄ pauci
etiam iam ex secularibus rectum habeant affectum non modo in ecclesiæ
commodum, sed ne quidem ad diuina officia & missarum solennia rite
audiant. Nomen facti, cum sacerdotum illis nomen exosum sit. Hinc est q̄
cōcerdotum tinue fiant inclamationes in clerū, Cōtinue in bona eorū
inuasiones, tanq̄ etiā illis indigni essent, quibus tam male exper
uerfa uiuendi consuetudine abutant. Sed unde hæc? nō certe
aliūde magis nisi ex intēperata uitæ in cibo & potu trāsgressi
one proueniunt, unde ratio obruta amittit, & odiū non tam
hoiū q̄ dei acquiritur. Hi em̄, ut scribit Hieronymus, & habentur
inter epulas & inter epulas, deliciis affluentes & inter epulas
las & lasciuas pudicitiam seruare credunt. At propheticus ser
uias pudici mo describit, q̄ eiiciendi sint de peruersis eorum domibus,
citiam ser damnandis cōiuuiis. Et si uis scire quo eiiciendi sunt propter
uare diffi malas cogitatiōes & opera sua, lege euangelium In tenebras
cile est. scilicet exteriores, ubi erit fletus & stridor dentium. An nō cō
fusio & ignominia est lesum crucifixū pauperē & esurientem
p̄dicare, & ieiuniorum doctrinā falsis corporibus, rubentibus
buccis, & tumentis ore? Si in apostolorum loco sumus non so
lum sermonē eorū imitemur, sed etiā conuersationē & absti
nentiam. Ne merito in nos detorqueat illud Esaia dicitū. Vae
qui cōsurgitis mane ad ebrietatem festandā, & potandū usq; ad
uesperam ut uino aestuetis. Verecundari profecto debemus,
q̄ qui sese Christi imitatores & regni cœlestis hædes
profitemur, in his quæ sunt cœlestia, & christiano noīe digna

nos etiam ethnici & pagani superauerint & superant. Legim⁹ Sacerdotū
siquidē apud Cheremonē stoicū, q̄ prisca ægyptiorum facer ægyptioꝝ
stotes & carnibus & uino semp̄ abstinerunt ab eo tempore abstinetia.
quo se diuino cultui applicuissent, ut sensus tenuitate forent
uegetiores. Idem de Esseis apud Philonē, Eusebiū & Iosephū
habetur, qui in Iudæa abstemii fuerunt, & quotidianū ieiuniū
in naturam uerterunt. Hæc cū ita sint quis non credat & aquā
& hydropotas potioribus laudibus extollendos esse q̄ mero
bibos. Probat em̄ Alexander in problematis, q̄ aquæ potores Aqua po
uifu, & cæteris sensibus (uinum em̄ copiosum spiritalibus uis
sensus obstruit) multo sunt acutiores. Et in contrarium Salo tores usu
mon in prouerbis. Cui, inquit, est suffocatio oculorum? nō & sensibus
ne his qui commorantur in uino, & student calicibus epotan acutiores
dis: ne intuearis uinum quando flauescit, Cum splenduerit in esse q̄ uini.
uitro color eius, ingreditur blande, & in nouissimo morde
bit ut coluber, & sicut regulus uenena diffundet. Oculi tui ui
debunt extraneos, & cor tuum loquetur peruersa, & eris sicut
dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso
clauo. Et ut latius prosequar, liceat audire quid de Vini &
ebrietatis laude catholici scriptores dixerint. Hieronymus. Vitia uini
Quanto studio fugienda est ebrietas: quæ corpus domesti
cum spiritus receptaculum reducit in sterquilinum, carnis & ebrieta
nostra gloriā reducit in lutum, fugat prudentiam, cassat si tur,
dem, operatur naufragia. Augustinus. Ebrietas est flagitio
rum omnium mater, culparumque materia, radix criminum
origo uitiorum, turbatio capitis, subuersio sensus, tempestas
linguæ, procella corporis, naufragium castitatis, amissio tem
poris, insania uoluntaria, ignominiosus languor, turpitudō naufragiū
morum, dedecus uitæ, honestatis infamia, animæ corrupte castitatis.
la. Ebrietas in utroque sexu cuncta mala appetit, & nephanda
committit. Et ut Apostolus ait: Regna cœlestia appetentibus
denegat. Quisquis em̄ imoderatius cōuiuioq̄ medius amissis
modestix frenis insana fuerit ebrietate prostratus, auersus
respicit stantes, quos integros uidere nequit, aut sermone

longo superflua uerba emittit, & uana dicta componit, male
Ebrius ma clamans, & bene sibi sonans, Assumit inter pocula iniusta cer
le clamans tamina, & nullis existentibus causis asperam excitat rixam, quia
sibi bene interponendo uerba uana aliorum sana dicta non patitur au
sonat. dire, sed in contumeliā erigit conuiuarum & proximorum crimina.
Alibi ebrietas aufert memoriā, dissipat sensum, confundit intel
lectum, concitat libidinem, inuoluit linguam, corrumpit san
guinem, omnia membra debilitat, uitam diminuit, & omnem
salutem exterminat. Sic enim, teste Isidoro, carnales cupidi
tates refecantur abstinentia, ita omnes animae uirtutes uitio
ebrietatis destruitur. Innocentius de hominis miseria: Quid
Nil turpius turpius, inquit, ebrioso: cui foetor in ore, tremor in corpore,
ebrietate. qui promit stulta, prodit occulta, cui mens alienatur, & facies
transformatur. Alibi, Ebrietas caedis est mater, parens litium,
furoris genitrix, petulantiae est magistra. Vbi namque regnat ebrie
tas ratio ipsa exulat, intellectus obtunditur, consilia deuincit,
iudicia subuertuntur, Thomas item sic. Licet ebrietas plurima
mala operetur, habet tamen hoc ipsa, quod mentem hebetet se
creta reuelat, gestus deturpet, eloquium scandalifet, lites gene
ret, ac corporis uires exterminet, cadere iubet, bene agere pro
hibet, requiem impedit, sensum alienat, obliuionem inducit,
libidinem mouet, nauseam prouocat, uisum minuit, & omni
uirtute hominem destituit Seneca. Certe detegit omne uitium
ebrietas, & incendit ubi possedit animum nimia uis uini, quic
quid male latebat detegit uel emergit. Non facit ebrietas ui
tia sed protrahit, Tunc impudicus morbum profitetur ac pub
licat, Tunc petulans non linguam, non manum continet, cre
perbia & scit insolenti superbia, crudelitas saeuo, malignitas liuido, omne
crudelitas uitium grassatur & prodit. Adice illi ignorantiae suae dubia &
crescit. parum explanata uerba, incertos oculos, gradum errantem;
uertiginem capitis, tecta ipsa mobilia uelut aliquo turbine
circunagente, totam domum stomachi tormenta cum effere
uescit merum ac uiscera ipsa descendit. Tunc tamen utrumque
tolerabile est, dum illi uis sua est, quod cum somno uitia, quae
ebrietas fuit crudelitas facta est. Est etiam apud Ecclesiasticum.

Diligentes inquit in uino noli prouocare, quia multos exer Vita uino
minauit uinum. Ignis probat ferrum durum, sic uinum corda minuitur.
superborum arguet in ebrietate potatum, æqua uita hoibus
uinum in sobrietate, si bibas illud moderate eris sobrius. Quæ
est uita quæ minuitur uino? Quid defraudat uitam? Mors. Vi
num in iucunditatem creatum est, & non in ebrietatem ab ini
tio. Exultatio animæ & corporis uinum moderate potatum,
Sanitas est mentis & corporis sobrius potus. Vinum multum
potatum irritationem, & iram, & ruinas multas facit. Amari
tudo animæ uinum multum potatum, Ebrietatis animositas
imprudens offensio, minorans uirtutem, & faciēs uulnera
In cōuiuio uini non arguas proximum, & non despicias eum
in iucunditate illius. Verba impropertii non dicas illi, & non
p̄mas illum in repetendo. Cur hoc? ne furiosum in furiam &
infaniam accendas. Alibi dicitur, q̄ uinum & mulieres aposta
tate faciunt sapientes a deo. Sicut enim mater fidei est conti
nentia, ita perfidiæ mater est ebrietas. Hanc qui habet, ut dixit Ebrius nō
Bernardus, non facit peccatum, sed ipse peccatum est, quia est facit pecca
dæmon blandus, uenenum dulce, rabies uoluntaria, illecebra tū; sed ipse
uoluptatis, deformitatis magistra, pudoris iniuria, quā nullus ē peccatū,
nouerit christianus, quia seipsum non habet, teste August. qui
illam habet. Et sicut in ebriis, ut idem August. ad sacras uirgi
nes scripsit, non ratio ulla, non ullum uitæ gerendæ consiliū,
nec ulla artium, aut gestorū, aut lectiōnū memoria, aut in
dustriæ prouidentia est. Ita e contra in sobriis sobrietas est
recti iudicii tenax, memoriæ recordationisq; inseparabilis sa
pientia, secretorum custos, arcani uelamen, lectiōnum & do
ctrinæ capax, studiorū & artium bonarū disciplina pariter
& magistra ingeniorū, & capiendarū pedissequa, bonæ fa
mæ semper auida, salubria atq; utilia creās, uirtutis singulare
auxilium, cuncta cum ratione disponens, congregationi ho
nestorum semper inhærens. Plato item in suis libris legū p̄ci
pit, ut pueri usq; ad ætatem duodeuiginti anni om̄ino uino pueris in
abstineant. Quia si ad feruorem ætatis calor uini addatur, tūc
ignis igni suggeritur. Idem, inquit Hieronym⁹ ad Eustochiū

C

Sobrietas
quid est
Vinū olim
hibitum.

Quinum duplex est in adulescentia incendium uoluptatis, quae oleum flammæ adiciunt. Prohibet & Plutarchus in præceptis Pueros minus sitire quam uiros. de ualitudine ut ne ignis ad ignem, impletio ad impletionem merum ad merum addatur. Quandoquidem pueri & etiam senes (testis est Aristoteles in problematis) citius tentantur & uincuntur, isti defectu illi excessu caloris quasi natura debilitata. Minus tamen pueros sitire quam uiros, licet non minus calidi, sint quam uiri, quia uidelicet eorum calor humidus sit, uiro- rum uero siccus. Quibus omnino usque ad quadragesimum ætatis annu- paruus usus admittebatur. Postea autem liberum fuisse etiam licentiosius, præsertim cum senioribus, sed ita ut tunc mente exhilarati, reliquo tempore se continuissent. Quoniam (ut scribit Macrobius lib. vii. saturnalium) qui sunt crebro ebrii cito senescunt. Alii ante tempus competentis ætatis, uel caluicio, uel canicie insigniuntur, quæ non nisi inopia caloris eueniunt. Nam uino forma perit, uino corrumpitur ætas, dixit Propertius, Quamuis adulescentes perpauca ad senectutem perueniant, præsertim qui ante tempus uino plus quam deceat utantur. Illa enim ætas (teste Cicerone in de senectute) multo plures quam sæuum mortis casus habet, facilius in morbos incidunt adulescentes, grauius ægrotant & tristius curantur. **Frugalitas bonæ ualitudinis, ait Val. Maximus lib. ii. quasi quaedam mater est bonæ ualitudinis.** ter est frugalitas, inimica luxuriosis epulis, aliena a nimia uoluptatis. Habes in Ecclesiastico quod qui abstinentes est adiciet uitam. Et quam sufficiens est hominum erudito uinum exiguum, & in dormiendo non laborabis ab illo & non senties dolorem. Aristoteles etiam tam de sono & uigilia quam in lib. politicorum scripsit, Vinu bibere non conuenire pueris, sed bonu sine illo esse. Ex eo quoniam quidem compertum est pueros hebetiores fieri (sicut est apud Aul. Gel. in noctibus atticis lib. iiii.) atque hinc elici surditatem, inproceraque fieri corpora eorum, minusque adu- **Vino improlescere.** Oia uero contrario modo euenire his qui parce tam uino cera fieri quam cibo utuntur. Hi enim diutissime uiuunt, & sani ac integri ad senectutem ueniunt. Et cum senectutis multa sint & prope infinita puerorum incommoda, nullus tamen minus sentiet onera senectutis quam qui uel

abstinens, uel abstemius est. Vidi ego multos in senectute foeti-
 cissimā egisse uitā q̄ uinū nō biberūt. Immo tacere nō possum
 quin tibi quēpiā in mediū afferā, ut exēplis magis iudicaris, si Laus Ioan.
 forte dictis fidē adhibere nolles. Nosti tu ipse egregiū illū & Borne-
 uenerandæ caniciei senē Ioannē utriusq; regis n̄i nutricium, myssa.
 quē tota Pānonia, q̄a uino careat & abstemi⁹ sit, Bornemyssa
 uocat, q̄ agili sit corpe, q̄ sana mēte, ut qui cū duorū fere secu-
 lorū hō sit, nō tñ in illo aspicias q̄ oculi eius caligēt, aut aures
 grauitē audiāt, aut capilli fluāt, facies in turpē pallorē mutē
 dētes minuant, cutis areseat, pectus suffocet, q̄ tussi cachinnet
 aut genua trepidēt, aut tali & pedes tumore inflent. Cū tñ si il-
 lum currentē aspicias, diceres uix duorū esse lustrorū hoīem,
 nisi canicies mōstraret, q̄ hoī in senectute est ppria & natura-
 lis, in quo nec uirtutes corpis sensitiuæ minui incipiūt, nec sa-
 piētia crescere desinit, q̄ & in grauitate morū adeo matur⁹ est
 in reprimēdis uitis fortis, in cōstātia & autoritate p̄cipuus, in
 uerbis dulcis & affabilis, in sentētiis sapiēs & subtilis, in ætate
 ac mēte honorabilis, in cōsilio prudēs, in aīo nō pusillanimis
 aut formidolosus ut null⁹ sit q̄ eū uidēs nō statim uel in admi-
 rationē uel in suas laudes spōte prūpat, eiusq; naturā nō extol-
 lat, nisi em̄ laudatissimi illius senis & abstemii tēperātia cū so-
 brietate cōiūcta, nisi maturū cōsiliū cū fortitudine & audacia
 superiore anno fuisset, nulli dubiū est qn actū erat nō solum de
 nobilitate, sed certe de tota patria, dū furia illæ ifernales Cru-
 ciatorū gēs nihil p̄ter crucē christianū h̄ns in uino & sanguine
 ratiōe demersa baccharet, & more ferarū sauiet Georgiū Si-
 culū ducē suū & beluā illā mero spumātē & temulentū Belial
 sequēs, Christū blasphemās & negans sub quodā religiōis & bo-
 nitatis p̄textu, innocētiā extirpās, solā crudelitātē summā uir-
 tutē credēs, cui sceptrū regiū & administratio impii deberef.
 Cum enim iam fere Hungaria in gladio & sanguine occupata
 Budam regiam sedē expugnare moliref, & castra ad primum
 ab urbe lapidem locasset hoc solum & extremum sui laboris
 opus credens q̄ regem iam senio cōfectum cum liberis Ludo-
 uico rege & Anna regina interceptisset, nec ampli⁹ inueniref,

C ii

qui pro regibus & patria se opponeret. Ecce hic solus abstemi-
us senex herculeam audaciam resumēs, canumq; caput deuo-
uens cum hydra multorum capitum belua bellum suscipit, so-
lus sobrius cum bacchanalium exercitu inter merum & sang-
uinem fatigato concreditur, & uictor euadit, ac patriam & re-
ges sua uirtute a tāto periculo liberat, dignus certe qui instar
numinis coleretur, & non solum laurea uel querna sed aurea
profecto corona insigniretur. Tanto utiq; merobibis p̄feren-
dus, quanto dignius fuit, ut sobrius cū paucis plures uinceret,
qui uino æstuantēs ignominia honoris improbitatem uirtuti
crudelitatem pietati p̄ferēbant. Mulieribus quoq; Roma-
nis & totius Latii Romulus adueritam uenerem inhiendam
perpetuum uini usum interdixit, temulentiam ipsam princi-
pium corruptionis in fœmina esse ratus. Quia, ut scribit Val.
Maximus lib. ii, proximus a libero patre intemperantiæ gra-
dus ad inconcessam Venerem esse consueuit. Quæcunq; enim
inquit fœmina uini usum immoderate appetit, & uirtutibus
ianuā claudit, & deliciis aperit. At sobrietas, Augustino teste
ad sacras uirgines, in fœminis ad terram deponit aspectum,
ebrietas uero amisso pudore in uerecundos erigit uultus. So-
brietas cum summa trepidatione & silentio irreprehensibili
emittit uerbum. Ebrietas uero impudoratū facit fœminæ &
sermonem & uultum, Sobrietas enim in fœmina mētis & sen-
sus est membrorum omnium corporisq; tutela, castitatis pu-
diciciæq; munimētum, pudori proxima, amiciciæ pacisq; ser-
ua, honestatiq; semper coniuncta, criminumq; & omnium ui-
tiorum profuga. Mutius etiam Scæuola legem statuerat ut si
qua mulier uinum bibisset uestalis nunq̄ fieri permitteretur.
Et ob hoc, teste M. Catone, mos ac consuetudo in ciuitate in-
oleuerat, ut uiri ac propinqui domum reuersi coniugis ac fili-
arum osculum poscerēt exploraturi an temetum olerēt. Pro-
pterea aiunt Aegnatium uxorem suam ex dolio fuisse interfe-
cisse, quia uinum bibisset, & a Romulo cædis absolutū. Cn. Do-
mitius iudex mulierem quandam dote multauit, q̄ uinū in-
scio uiro suo gustasset. Stulla itē morte damnata est ob eam

Mulierib⁹
Ro. uinū
bibere nō
licuit.

Sobrietas
tutela ca-
stitatis &
pudiciæ
est.

psam causam, autor est Dionysius in lib. antiquitatū. Et alia
matrona, sicut recitat Fabius pictor in annalibus, inedia mori
coacta est, quia loculos in quibus erant clauēs cellae uinariae
resignauisset. Foeminas item ceteras ac cōiuges ipsi prisci Ro
mani cum primo nuptiarum die tum etiam reliquo tempore Grauidis
uinum nimium modice sumere uoluerūt, maxime uero cum matronis
proli uacarent, q̄ illis grauidis uinum noceret, partusq̄ igna uini usus
uos redderet. Nam & Aristoteles probat q̄ uinolentorū geni interdict⁹.
tura sit & aquosa & infœcūda. Et Plutarchus in libe lo de edu
candis liberis p̄cipit, q̄ hi qui se mulieribus gratia generadæ
sobolis admovent, omnino sobrii aut uino saltem modestissi
me delibato congressum faciant. Quibus enim ex initio ut a
genitoribus per ebrietatem seminarent accidit, hi uini auidi
ac temulenti nimirum esse solent. Eapropter cum Diogenes
quendam ex temulentia alienatae mentis adolescentulum de
siperere cerneret. O adolescentule, inquit, ebrius te seminauit pa
ter. Vinum etiam uirginibus uenenu est. Vnde ita scripsit Hic Vinum ue
ronymus ad Eustochium. Sponsa Christi uinum fugiat pro ue nenum est
n eno. Hæc aduersus adulescentiam prima arma sunt uinum, uirginibus
Non sic auaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio, faci
le aliis caremus uitiiis. Hic hostis intus est inclusus, quocūq̄
pergimus nobiscum inimicum portamus. Vinum & adulescē
tia duplex incendium uoluptatis. Quid oleum flammæ adiici
mus? quid ardenti corpusculo ignea fomenta ministramus?
Ceterum obiicies ut nuper leges latas fuisse ad mulierum sal
tem retundendam intemperantiam ne uinum biberent, et ex
inde impudiciæ notā incurrerent. Siue ad puerorum tuēdā
innocētiā, nō aut uiroꝝ. Tanq̄ uero uiris uel impune lceat
infuriā agi, & uini abuti temperantia, uel aquam tanq̄ non ne
cessariā (qua tñ nullum fere elemētum oibus animātibus ma
gis necessariū est) aut corpibus exitiosam ab humano usu ex
cludere. At cur Romani ita seruis ac mancipiis omnibus, ita
magistratibus & oratoribus, & his qui Reipub. consulūt ut foæ Aegrotis
minis uini usum inhibuerunt? Cur ægrotis ferme omnibus & uinū semp
semper medici uinum interdiciunt? An propterea ut ait Cice, obfuit.

iii. de natura deorum, q̄ raro proſit, noceat autem ſapiffime?
 tanq̄ melius fit oīno non adhibere, q̄ ſpe dubie in apertū peri-
Carthagi culum incurrere. **Cur** **Ariſtoteles**, **Plato**, & **Galenus** medicorū
 neſi. **Lex** in princeps extollant & laudent legem illam **Carthaginenſiū** q̄
 caſtris ui olim nulli uinum deguſtare permittebat, dum militantes ca-
 num nō pa ſtrensibus rebus incumbere, ſed toto militiae tempore om̄es
 tiebaſ eſſe aquam bibere uoluit? **An** ideo, quia uino ad laborē ferendum
 homines remolleſcāt? **Cur** **Locrenſes** **Zephyrii** legem **Seleu-**
 ci non improbant attentius obſeruarunt? quum tñ illis ſi
 qñq̄ uino uſi fuiſſent capitale indicebat ſupplicium, **An** ideo
 quia ſine eo & honeſtati & reipublicæ ſuæ magis conſulerēt?
Cur **Cæſar** in commentariis ſuis conſuetudinem **Sueuorum**
Sueui po **Germaniæ** populorum non itidem improbauit? qui uinū ad
 puli uinū ſe importari oīno non ſinebant. **An** idcirco q̄ ea re corpora
 ad ſe porta ſubneruari arbitrarent? **Cur** ita **Neruii** populi, eodem teſte,
 ri nō ſinūt; inter **Belgas** hoc moris habuerūt, ut nullus mercatoribus ad
 eos aditus eſſet, nihil uini reliquarumq̄ rerum ad luxuriā per-
 tinentium patiebantur inferri? **An** ideo, quia aīos his elāgue
 ſcere uirtutemq̄ remitti cognoſcerent? **Cur** **Turcæ** adhuc ex
 lege **Mahumeti**, & **Saraceni** ex antiqua **Arabum** cōſuetudine
 uini uſum capitale crimen ducant? **An** ideo, quia reſta rōne
 ſubneruata & itellectu oīno deturpato hoīes ſapiffime ī bru-
 ta & irrationabilia tranſmutet? **Cur** itē adhuc multi patres re-
Religioſi ligione & ſanctitate inſignes in monaſteriis & cōnobiis uiuē
 & ſancti pa tes, non helluones, ſed potius antiquos patres & ſanctos uiros
 tres uinū imitātes parciffimo uino utant? qualis fuit **Paulus**, qui bonū
 non biben, dixit eſſe nō bibere uinū. **Sanctus Petrus** q̄ pane oliuis & aqua
 ſaltē q̄ initia hoīs fuerūt, poſt dñi aſcenſionē uixit. **Vt** **Iacob⁹**
 cognomento iuſtus frater dñi qui nec uinum nec ſyceram bi-
 bit, **Vt** **Paulus** & **Antonius** eremita, qui poſt eſum panis a cor-
 uo accepti ad fontem accedentes, & pronō ore, manibus con-
 cauis aquam ſemper hautientes ſitim expellebāt. **Vt** itē **Ono-**
frius, **Honoratus**, **Pafumius**, **Apollonius**, **Dorotheus**, **Hor.** **Hy-**
larion, **Pambus**, **Romualdus**, **Columbanus**, **Maxentius**, **Bene-**
dictus & **Aegidius** abbates. **Fulgentius** item **Amandus**, **Ger-**

manus, Gregorius, Lupus, Blasius, Erasmi⁹ episcopi. Et alii plu-
res ut Timotheus, Hospicius, Franciscus, Euagrius, qui omnes
partim in cœnobiis, partim in solitudinibus ac desertis uitã
ducentes, uel omnino nunquam uel rarissime uinum gustare
uoluerunt solo pane & aqua tota uita sua utentes. An ideo, quia
uinum mētem obumbret, & discretionem deuotionemq; ad
deum impediri per id existiment: Cur item ueteres Græci illi Græcorū
omnium sapiētissimi adeo & aquam & uini moderatū usum modestia
laudauerunt: ut duos uini cyathos nō aliter quam ad quinq; in bibēdo
aquæ dilutos bibere solerent, uel unum uini ad tres aquæ cya uino.
thos. Author Athenæus. Vel si tres partes lymphæ essent, quar-
ta uini addebatur, Author Hesiodus. Vel si una ad duas aquæ,
Author Anacreon, Vel si dilutione uti nellent nō aquam mē-
ro, sed merum aquæ addebant. Vel ut minimum uini facilius
misceretur, Author Theophrastus, Sed nec aliter probabant.
bibendi consuetudinem siue quis ad numerum & memoriam
amicorum, siue musarum, siue gratiarū biberit, nisi citra pro-
brum præscriptum poculorum obseruauerit, ut quibus ultra Præscriptū
tertium craterem attingere infame erat, Vnde quidam extu- poculorū.
lit tris tantum crateras his qui sana sunt mente propino. Pri-
mum sanitatis, secundum uoluptatis, tertium somni, ulterius
probri est. Et alter primam potionem distribuit gratiis, horis
& Dionysio. Secundam Veneri & Dionysio, Tertiã probro &
damno. Quid multa? Aquæ certe tanta uis esse dinoscitur, ut
non per aliam uiam quis celerius cum ad uirtutē tum ad deū
perueniat, nisi per eius usum & uini ac carnis abstinentiam,
Quia enim Minos Cretæ rex & dominus per spacium nouem Minos rex
dierum summa erat usus abstinentia, meruit ut legem a Ioue legem a Io
acciperet, quam Cretensibus primus proposuit. Quia Helias ue accipit
prophetarum & religiosorum princeps dum ad filiam Sare- propter ab
ptanam peruenisset, non carnes, sed panis buccellam, non stinentiã.
uinum, sed aquam expetisset. Propterea a deo altissimo ob
tinuit ut & sapientius prophetaret, & ab angelo nutrireretur.
Sed non carne uel uino, uerum pane & aqua. Demum & hoc
meruit ut uiuus flammeo curru in cœlum usque raperetur.

Ita & Moyses non quia ebrietati & crapulae indulfisset (proue multi cū Dathan & Abyron qui male perierunt) a deo in mōte Sinai legem accepit, sed q̄ quadraginta diebus abstinuisset

Ioan. Bapt. Quid dicam de Ioanne Baptista primo sub nouo testamento a Christo religionem inchoante? Nonne & ipse ultra omnes sanctitate cōmendat̄ commendatus ob hoc quia uinum non biberit, de quo ita loquitur Christus Matth. iii. Venit ad uos Ioannes non manducans neq; bibens uinum. Quid Daniel propheta? an & ipse negandus est per uini abstinentiam tantum meruisse, ut oēs magos & Ariolos transcēdendo in cognitione somniorum & uisionum summus euaderet; dum legumina & ipsam a quā religio cibo & uino p̄ferret, cui postea etiam mysterium passiōis atq; incarnationis Christi reuelatum fuit, & ob hoc p̄ces ip̄ius ita a deo exaudita fuerint, q̄ & angelum consolatorē audiuit,

Nabuhodonosor rex in bestiam transformatur. & Nabuhodonosor regis Babyloniae poenā, qui uidelicet ex iusto & districto dei iudicio propter intrinsicam animi elationem in bestiam transformatus, septem annis inter bruta animalia uiuere debuit, in septem tantummodo menses rededit, Ipse em̄ hac de se loquitur. In dieb⁹ illis, ego Daniel iugebam trium hebdomadarum diebus, panem desiderabilem non comedi, caro & uinum non introierunt in os meum. Et ideo angelus dixit ei. Ex die primo quo tu posuisti cor tuū ut affligeres te in conspectu dei, exaudita sunt uerba tua. Propterea etiā

Rhecabitarum a dño deo maximopere commendata est abstinentia, qui patris p̄ceptis obtemperantes scyphos & calices uino plenos cū sibi propinarent respuerūt. Nō bibemus uinū inquit, quia Ionadab filius Rhecab pater noster p̄cepit nō bibis dicens. Non bibetis uinum uos & filii uestri usq; in sempiternum. Quamobrem merentur a domino audire. Non deficiet uir de stirpe Ionadab, filii Rhecab stant in conspectu meo cūctis diebus. Præterea non parui fuit meriti abstinentia (quā Hieronymus miratur) antiquorum sacerdotum qui semp̄ carnis & uino abstinerūt, propter tenuitatem sensus quam ex his patiebantur, & propter libidinis appetitum qui ex hac potinuerunt. tione nasci solet, Pane uero raro uescebantur, ne onerarent

stomachum, oleum tm̄ in oleribus nouerāt, & hoc etiā parum
propter nauseam leuandam. Volatilium aut̄ atq; ouium car-
nes ita uitauerunt & lac, ut alterum ex his carnes liquidas, alte-
rum sanguinem esse dicerent solo colore mutato. Tanq̄ in eo **Filii Israel**
compertum haberent, q̄ per huiusmodi abstinentiam orōnes semp per
iuuaretur. Ita em̄ Israelitā sapissime maximas multorum ho abstinentiā
stium copias ut Holofernis, filiorum Benjamin, Philisteorū, hostes ui
ac aliorum deuicerunt, qui prius ieiunauerunt; deinde oraue cerunt,
runt, & demum uictoriam reportarunt. Item dum per abstine-
tiam se citius peccatorum indulgentiam a deo posse impetra-
re crediderunt. Quemadmodum & Niniuitā quibus commi-
natū erat, ut ciuitas propter eorum peccata submergi debuif-
set, at quia dum a maximo usq; ad minimum se per abstinen-
tiam affligerent, meruerunt ut nec peccata eorum recordare-
tur, nec ciuitas demergeretur. Quia aut̄ discipuli dñi abstine-
re nesciuerunt, ideo eos post cœnam **Christus** durius increpa **Christus**
bat, q̄ una hora secum uigilare & orare non potuerint. Q̄ p̄ increpat
sertim abstinentia ualeat ad uigilias & orōnes perficiendas, si discipulos
cut etiam ad uictoriam cum temporalē tum spiritualem con-
sequendam non parum facere uideat. Prout legimus in libris
Iudicum, q̄ in trecentis uiris aquam bibentibus dominus po-
pulum suum liberauerit. Et Manuā sterilitatem uxoris accu-
santi p̄cesq; ad deū profundius porrigenti, angelus non aliter
posse uxorem eius concipere respondit, nisi abstinentia utere-
tur. Vnde demum & exauditi fuerunt & Sampsonem filiū for-
tissimum bellatorem habuerunt. Quin & **Christus** cum disci-
pulos suos ad p̄dicandum mitteret p̄cepit hoc in primis, ut cū
in hospicia uenirent de appositis contenti essent, comederēt
& biberent quæ apud illos essent, delicata uero minime expe-
terent, ne crapula fortassis & ebrietate caterisq; deliciis sup-
plantanti officii ad quod missi erant obliuiscerentur, eosque **Noe pri-**
(unde saepe multa mala eueniunt) uinū seduceret. Quod **mus uini**
proprium illexit authorem, eumq; qui primam uineam plan p̄pter ebrī-
tauit, primum uinea supplantauit, & ad derisum priorū fili etatē a fili
orum suorum exposuit. Ille em̄, ut dixit Hieronymus, ad uni⁹ is deridet.

D

horæ ebrietatem nudauit femoralia sua, quæ per sexcetos an
 Loth ex uinos contexerat. Idem. Vinum Loth diuino iudicio tot ex mil
 no incestu libus hominum solum iustum in horribilem filiarum præci
 cū filiabus pitauit incastum, & eum quemadmodum extulit Augustinus
 commisit. super Genesim. Ebrietas decipit ac uicit, quem Sodoma deci
 pere & uincere non potuit, uritur ille flammis mulierum, quæ
 sulphurea flamma non urebat. Vinum Amon fratrem primo
 genitum cum propter uiolatæ fororis iniuriam iratus Absa
 lon perdere decreuisset, uino grauem iussit interfici, quamuis
 & aliter posset, sed sic uinum possessores suos faciles præbet ex
 cidio. Quod etiam Nabal Carmelum suæ huic imbecillitatis
 & in Dauid regem contumeliæ, illinc regiæ potestatis oblitū
 in conuiuio detinuit. Cum iam mors ebrius immineret, ni
 si uini periculo prouidentia uxoris occurrisset. Vinum quoq
 maximos sæpe duces turpissime uicit & peremit. Testis est in
 nes gentiū ea pte Holofernes Assyriorū militiæ princeps, qui cū deuicis
 uictor a uiser uniuersarum prouinciarū & urbium Syriæ reges puta Me
 no & femiopotamiæ, Sodal & Libyæ, Ciliciæ atq; Apomeæ. At demum
 na uincit & a uino uincitur & a foemina obtruncatur, dum in obfidiōe
 & obtrun Bethulix ciuitatis Israel Iudith foeminarum omniū pudicissi
 catur. mam & uiduam coram se adductam inhonestius adamasset,
 uiniq; ob eius præsentiam tantū bibisset, quantum antea nūq
 Vides ne quam turpe sit ut quem non uincit homo, uincat li
 bido, & obruatur uino, qui non uincitur ferro. Et penes quem
 palma fuerit uincatur a dolio. Sed uenter mero æstuans cito
 despumat in libidinē. In uino em̄ luxuria est, in luxuria uolu
 ptas, in uoluptate impudicia, & qui luxuriatur uiuens mor
 tuus est qui aut inebriatur & mortu⁹ & sepultus. Vinum itidē
 contumacissimas & bellicosissimas gentes hostibus tradidit.
 Qui luxu Ingumq; recusantes in alienum rededit arbitrium, inuictos. n.
 riatur ui acie mero domuit. Nam cum Cyrus Scythis bellum intulisset
 uens mor uadamq; fluminis Araxis transisset aliq̄ tulum procedens ca
 tuus est. strametatus est. Et postera die quasi timore percussus castra
 fugiens deseruit. Vinum tamē affatim & ea q̄ erant epulis ne
 cessaria reliquit. Erat aut̄ tunc Scytharū regina Thamyris re

cognita filium adulescentem ad persequendum eum cum tertia
 parte copiarum misit, Cum autem ad castra Cyri uenisset, quia mi-
 litaris rei ignarus erat, ueluti ad epulas non ad plium uenisset
 omissis hostibus insuetos barbaros uino se onerare patitur, pri-
 usque Scythae ebrietate quam bello uincunt. Nam cognitis his Cyri igno-
 Cyrus reuersus per noctem faucios opprimit, omnesque Scythas cum miniosa
 reginae filio interfecit. Sed tamen quibus ille artibus Massagetas mors.
 uicit eisdem illis paulopost uictus ignominiosissime occubuit,
 Cuius caput in utrem uino & sanguine refertum iniectum est, me-
 rita utique affectum mercede, ut quod per elusionem uini in recopulam
 sanguinem expetiuerat & sitiuerat, & uino tunc & sanguine sati-
 areret. Ita Annibal missus a Carthagine. aduersus Afros rebella-
 tes cum sciret genere uinum esse, magnam eius modum mandragora Annibal
 permiscuit, cuius iter uenenum & soporem media uis est. Tunc plio le uino man-
 ui commisso ex industria cessit, nocte deinde interpesta relictis in dragora
 tra castra quibusdam sarcinis & omni uino infecto fugam simulauit. Cumque mixto
 Barbari occupatis castris in gaudium effusi medicatum merum aui Aphros
 de sumpserunt, & in modum defectorum strati iacerent, reuersus An-
 nibal illos cepit & trucidauit. Quid loquar de hoc quod olim Galli
 gens alioque natura ferox, ita corporis uastitate ut armis terribilis
 & plane ad hominum iterum atque urbium excidium nata uini dulcedi-
 ne, ut Liuius ait, adlecti in Italiam a principio impetum fecerunt, uasta-
 tis omnibus intermediis, occupatis locis ab alpe usque ad Padum, a
 Pado usque ad urbem, urbe incensa & tota ferme ferro & manibus
 solo aequata, Romanis indiscriminatim pro maiori parte iam
 occisis & mactatis, iam post exilium Camilli solo Capitolio re-
 stante quod fatigare & expugnare debuerat. At illi uino expug-
 gnati cum inter diu regionem puagati, uino potissimum, soporeque iacentes
 passim per castra dormirent. Ecce Camillus patriam misertus illos Camillus
 noctu adorit uallo supato in quoscumque ensis late puagat, nec ab ul-
 lo reuocatus pectore ferrum, sic illi primum uino sibi fortunam, deinde non sepul-
 crum & excidium compararunt. sic Syracusani cum Dionem nobilem uigilantem extir-
 factioe iudorum urbe expulisset, a Leontinisque & Dionis obsidio pat-
 ne tenerent, ac quasdam obsiditium triremes frumeto ac pecuniis
 oneratas recepissent. Adeo ob eam uictoriam elati sunt, ut iam

hostibus contemptis uoluptatibus immerſi non niſi ueneri &
 uino indulgerent. Hoſtes itaq; populum cōſpicati crapulis ſo
 mno uinoq; ſepultum prima luce arcem impetūt, obuios pro
 libidine occidunt, ædes diruunt, mulieres puerofq; abducūt,
 urbem mœre deſperationeq; implent. Ipſe uero Dion cum
 Nypſio prōptiore manu urbem inuadens, omnia populatur,
 omnia diripit, & caſis utriuſq; ſexus hoībus, om̄ia igni ferroq;
 mandantur, Simili modo deinde iidem in manum Marcelli
 Syracuſa ni per ebri etatem in ditionemq; Romanorum deuenerunt. Sic & Babylonii a Per
 man⁹ Mar ſis & uicti fuerunt, & in poteſtatem Cyri redacti, Sicq; publica
 celli & Ro. ebrietas multorum annorū pertinacia bello deſenſa mœnia
 ueniunt. ſæpe patefecit, ſicq; plurimæ urbes diu obſeſæ nec raptæ cu
 ſtodibus ſomno uinoq; ſepultis ab hoſtibus patefactæ ſunt, &
 incendiis concremata. Sic infiniti nimio uino impellente in
 iuſta impiaq; homicidia commiſerunt. Vnde cecinit Virgili⁹
 in opuſculo de Venere & uino. Nec Veneris nec tu uini capia
 Vini & Ve ris amore, Vno nanq; modo uina Venuſq; nocent, Vt Venus
 neris natu eneruat uires ſic copia uini. Et tentat grefſus debilitatq; pedes
 ra ac uitia. Multos cæcus amor cogit ſecreta fateri. Arcanum demens de
 tegit ebrietas, Bellum ſæpe petit ferus exitiale cupido. Sæpe
 manus itidem Bacchus ad arma uocat. Deniq; cum mētes ho
 minum furiarit uterq;. Et pudor & probitas & metus oīs abeſt
 Compeditibus Venerem uinclis cōſtringe lyæum. Ne te mune
 ribus lædat uterq; ſuis. Sed ut tandem finiam de his iam tace
 bo q̄ de uini ac ebrietatis incommodis ſcripta ſunt. Reuertar
 ad ſecūdā propoſitionis tuæ partem ubi niteris aſſerere, q̄
 Si qd præ nihil ab ingenioſis uel oratoribus uel poetis præclarū edi poſ
 clarū poſ ſit, niſi per uini myſterium audendo totā cauſſam tuā in
 ſit edi ab medium allatam ex cuiuſdam temulenti poetæ (ſiue is Deme
 hiſ qui ui trius ſiue Niceratus ſiue alius quiſpiam fuerit) diſticho deſen
 no abſti dere & ſaluare qui dixit. Dulce merum muſis æquus eſt in car
 nent. mine uelox. Si quis aquā potas nil bene parturies. Sed dii bo
 ni quam hæc ipſa dicta temulenta ſunt & uinū redoleant? Que
 ris em̄ a me utrū quiſpiā poeta repertus ſit qui uino abſtinue
 rit? eo tñ animo ut exprimeres idem q̄ nullus bon⁹ poeta poſ

fit esse, qui uino uel moderate utatur, uel omnino careat, opti-
 mus uero ille fit qui bene bibat, & semper uinolentus ac ebrius
 fit, sicut Ennius, de quo dicitur. Ennius ipse pater nunquam nisi po-
 tus ad arma Venerat, &c. Et ipse Niceratus etiam. Aquam autem
 bibens bonum non faceres uerbum. Quod ego omnino ita esse cre-
 diderim, si minus sit esse temperatum quam non temperatum. Et
 si in maiori habendi sint honore ac proicio uel Crassus, uel Sylla, uel
 uel Catilina, uel Clodius, uel Septimilius, uel M. Drusus, uel C. Man-
 Seruius, uel C. Marius, uel Seruius Galba, quorum alius cupidi-
 tatis, aliud crudelitatis, alius perfidia, alius luxuria, alius auari-
 cia, alius superbia, alius uoracitatis, alius item saucia crimine
 infamis erat, Minori uero aestimentur proicio uel Cato exem-
 plar & norma omnium uirtutum ex sanctitate, grauitate, do-
 ctrina, integritate, frugalitate, & caeteris moribus, Vel Scauri
 ex grauitate & seueritate. Vel Curius ex temperantia & probi-
 tate, Fabius Max. ex moderantia, Fabricius ex iusticia, Marcel-
 lus ex pietate. Q. & Mutius Scaeuola ex constantia. L. Paulus ex
 abstinentia. Q. Crispinus ex mansuetudine. Regulus Attilius
 ex fidelitate. Q. Metellus ex humanitate, Varro ex uerecundia,
 Pompeius ex patientia, Horatius ex fortitudine, Curtius ex au-
 dacia, & demum Q. Confidius ex liberalitate, Vel si magis lau-
 dandus Bonosus ille Romanorum Imperator quam Iulius Caesar
 quorum iste solus etiam Catonis aduersarii sui & inimici sen-
 tentia ac iudicio ex Caesaribus propter sobrietatem ad robo-
 randam rempub. uenerat. Ille uero ad evertendam propter te-
 mulentiam, ut de quo Aurelianus dicere solitus sit, quod ille non
 ut uiueret sed ut biberet natus esset, qui quantum bibendo turpi-
 ter ingesserat, tantum meiendo turpius egerebat. De quo & hoc ad-
 dam, quod dum ille a probro superatus uitam laqueo finisset, pe-
 silemque se fecisset, per iocum non hominem sed amphoram pen-
 dere dicebat, Quod si ita esset, ut nihil praeclarum nisi in uino
 uel diceret uel ederetur. Cur tamen apud Graecos (uti pueri etiam
 nouerunt) Demosthenes abstemius cum in moribus tum in
 orationis uehementia fuit praelatus Aeschini ebrius, ut quod licet ei
 Aeschines inimicissimus esset, & contra eum capitalem ageret.

causam, eius tamen eloquentiam cum in eo considerasset, & acerrimum in dicendo oculorum rigorem, terribilemque uultum, pondus item singulis uerbis accommodatum, sonum uocis, efficacissimos corporis motus ita commedat. Et si operi inquit eius nihil addi potest, tamen apud Demosthenem magna pars Demosthenis orationem Demosthenis contra se factam Athenis a legibus contra admirari uidisset, protinus in eam uocem erupit. Quid si inquit Aeschinē bestiam illam orantem audissetis? Cur item Plato omnes illos qui doctrinae & sapientiae uacarent a uino excludit, in festis saltem & sacrificiis illius usum eis permittens? Cuius non alia ratio assignatur, nisi quia uino ipsa ratio expugnatur. Quin & apud poetas inter potiora & eminentiora praecipua illud est unum quod scilicet uino abstinere debeant, ut quod aliter nullus diuinitatem eius artis assequi possit, nec aliam esse uiam ad gloriam perueniendi, quod nec Horatius (tanquam non sine magno piaculo praetereundum) omisit, idem affirmans, quod omnes clari poetae obseruauerunt. Qui studet (inquit) optatam cursu pertingere metam. Multa tulit fecitque puer sudauit & alfit. Abstiniuit Venere & Baccho qui pythia catat. Idem affirmat Iuuenalis, Fuit utile multis Pallere & toto uinum nescire decēbri. Tanquam minus deceat ut ille sublimitate cogitationum uino praepediat qui in ipsa fronte diuinitatem gestare debeat. Talis tamen est poeta qui sublimioribus uacans, & omni humanitate sub se reliquit, alta altiora petat, in caelis habitet diuinis admixtus consiliis. Qui fugit a terris procul alta per aequora solus, Non scopulos non saxa timens non aëris iras Temonemque suum uentosi celerula ponti Sulcatem uada subleuet & premat arte Qui quoque nescio quid diuini numinis instar Fronte gerens oculos in se conuertit & ora Nectar ab illius labris & hymetia mella Flumine perpetuo stillant, dicentis ab ore Aurati pendent proceres patrumque corona Quem semper quocumque petat comitantur eum Mnemosynae &c. Sed dices tamen huiusmodi furor uel diuinitatem quam etiam furorem nuncupamus, proueniat non esse aliunde nisi a uino & Baccho, qui alias ob id poetarum

deus appellatur, q̄ in furorem eisdem agat, ut olim suos mi-
nistros ac sacerdotes in sacris inter uina & epulas cum fœmi-
nis occupatos, Et ideo tunc solum eos res stupore & admira-
tione dignas canere, cum tali furia & œstro Bacchico afflati
sint. Minus aut aptos esse si sobrii fuerint. Ego uero ingenue
negauerim hoc uerum esse, magis physicis rationibus indu-
ctus, & testimonio cum Aristotelis, tum Platonis & aliorum
quam ut male opinantibus credam. Author est Aristoteles
in bona fortuna furorem siue impetum diuinum fieri, non Diuinitas
a uino. Sed ab intelligentia mouente orbis & dependente poetarum
a deo tanquam a fine alicuius gratia constellationis ad hoc unde est
organis & uirtutibus dispositis, spiritibusque clarificatis, quæ
sunt in hominibus temperatis. Quoniam hi secundum Ari-
stotelem xxii. problemat. v. facile passibiles sunt. Et item in
hominibus melancholicis quorum humor niger secundum
eundem xxx. problemat. i. Temperatus facile inflammiatur,
& iterum congelatur. Et hi ita dispositi facilius obediunt hu-
iusmodi impressionibus diuinis. Fit etiam idem impetus
& furor ex constellatione Mercurii & Saturni, quorum iste, Constella-
quia planetarum est altissimus, homines ad altissima eue- tiones etiã
hit, Ille uero mobilis & deorum nuncius ac interpret, elo operari in
quentiam præbet & industriam. Qui utique ita dispositi im poetis
petu & furore illo diuino agitante, mox sine longa inquisi-
tione, & rationis discursu sensus reconditos metris expri-
mentes diuina enunciant, quæ postea abeunte furore aut
uix, aut nullo modo ipsimet intelligunt, tanquam si non
ipsi pronunciauerint, sed Deus ex ore eorum fuerit locutus.
Quibus sic stantibus non solum Poësis, sed & ceteræ diui-
næ artes, & occulta morborum remedia in lucem produ-
cta sunt. Eadem sunt quæ ipse Plato de Hesiodo, Homero,
Orpheo & Pindaro scribit in libello qui Ion dicitur. Qui Nullū esse
hæc sub tribus signis comprehendens, negat quempiam poetã nisi
posse bonum effici poetam, nisi diuino spiritu afflatus sit diuino af-
& motus. Ex quibus hoc tertium est, q̄ hi qui boni sunt poe flatus sit.
ta nec natura erunt prudentiores, nec labore & assiduitate, spiritu.

Poeta nec immo minus uini potatione euadūt doctiores, uerum solo fu-
natura nec rore diuino excitantur. Hoc est quod Horatius Flaccus in in-
labore sed stitutionibus poeticis extulit. Ingenium misera qui fortunati
solo diui / us arte Credit, & excludit sacros helicone poetas. Democritus
no furore Hoc est quod Ouidius dixit. Est deus in nobis sunt & commer-
excitatur. cia cœli. Sedibus æthereis spiritus ille uenit, non aut dicit a ui-

Poetæ san-
cti nuncu-
pati.

Nullū ge-
nus scri-
porū par
fuit poetis

no. Idem. Nos sacri uates & diuum cura uocamur, Sunt etiam
qui nos numen habere putent. Idem. Est deus in nobis agitate
calefcimus illo Impetus hic sacra femina metis habet. Idem.
Ista dei uox est deus est in pectore nostro, Nam duce prædico
uaticinorq; deo, Sic Claudianus de rap. Proserp. Iam furor hu-
manos nostro de pectore sensus Expulit, & totum spirant præ-
cordia phœbum. Non aut Bacchum uel uinum, Sic etiam Ci-
cero dixit. At qui sic a summis eruditissimisq; hoibus accepi-
mus cæterarum rerum studia & doctrina & pceptis & arte cõ-
stare, Poetam natura ipsa ualere & mentis uiribus excitari, &
quasi diuino quodam spiritu inflammari. Quare suo iure no-
ster ille Ennius sanctos appellat poetas, q; quasi deorū aliquo
dono atq; munere commendati nobis esse uideant. *Alibi. Mi-*
hi uero ne hæc quidem notiora & illustriora carere ut diuina
uidentur, ut ego aut poetam graue plenumq; carmen sine cœ-
lesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquētiam
quandam sine ui fluere abundanter sonantibus uerbis uberi-
busque sententiis. Ob hoc ueteres Apollini consecrabant
tripodem, ex quo uaticinantes de tripode loqui dicebantur,
Et inde etiam est q; restantibus grauissimis philosophis, olim
nullum genus scriptorū fuit, quod par poetis fieri poterat nec
magnitudine eloquentiæ, nec diuinitate sapientiæ, Quod po-
etæ primi & theologi & sapientes habiti fuere, Aristotele &
Platone restantibus, hinc sancti & diuini, hinc patres oīs uirtu-
tis, hinc ductores totius sapientiæ nuncupati sunt, Non qdem
ex uini mysterio, sed ex uitæ temperantia. Vnde diuinitas ipsa
comparatur, Ex intemperantia aut & uini superfluitate demē-
tia & infania. Quæ & in Aeschilo poeta temulento rephensa
est, In eum em̄ ita Sophocles cauillans dicit, O Aeschile si ea q

conueniunt facis, non tñ intelligens facis. Quæ nec in Thimo
creonte poeta laudata est, Ille siquidem etiam post mortē ob
uitium temulentiaē ita infamatus est, habens hoc epigramma
in sepulchro. Multa bibens tum multa uorans. male deniq̄ di
cens Multis, hic tegitur Thimocreon Rhodi⁹. Qui si poetam
aliquem (prout nuper proposuisti) nominare nesciuero ex tē
pore in præsens qui abstemius fuerit, non tñ ob id concedam
omnes temulentos fuisse, & omnia q̄ composuerūt per temu
lentiam edidisse. Neq̄ ideo aquæ contemptores (de extremis
em̄ nobis certamen est) fuisse, ut qui per aquæ uirtutem poti⁹ Poetæ ex
q̄ uini & facundiam acquirebant, & nomina poetarum sortie aqua noīa
bantur. Quis em̄ hæc uel ex pueris donatum ediscentibus non & faciūdiā
nouit Musas (quarum adminiculo & numine poetæ ipsi sunt sortiebant
& uiuunt) nō in uiuo, sed in aqua suas & quidem perpetuas ha
bere sedes. Quibus fontes Castalius a quo Castalides, Libetrō
a quo Lybetrides, & alii ut Helicon, Pympleus, Hyppocrene,
Aganippe sacra sunt, Ouidio ita testante. Dicite quæ fontes
Aganippi dos Hyppocrene Grata Medusei signa tenetis equi.
Et nec aliter quispiam uel faciūdas uel poeta efficiebatur, nisi
ex his fontibus degustasset. Atq̄ hinc est q̄ boni poetæ natura
liter rura, syluas, montes urbibus ptulerunt, tum ut commodi Poetæ in
us inter fontes & riulos Musarum uterent consortio, tum ut syluis &
extra populares strepitus, extra merobiborum & temulentorū montibus
fastidia, extra theatra & forum cupedinarium sublimiora me habitarūt.
ditari possent, Carmina equidem secessum scribentis & oia
poscunt, Vnde & Horatius Flaccus subdit ad Florum ita scri
bens. Scriptorum chorus omnis amat nemus & fugit urbem
Rite cliens Bacchi somno gaudentis & umbra Tu inter strepi
tus nocturnos atq̄ diurnos Vis canere & contracta sequi uesti
gia uatum. Item Hic ego rerum fluctibus in mediis & tempe
statis⁹ urbis Verba lyraē motura sonum committere digner? De aqua
Et ne oīno uideare de aqua triumphum petere, tanq̄ cui⁹ uir triumphū
tutes mille penitus sint tuo iudicio, discutiamus rogo tandem petere.
in quibusnam gradibus uinum pstantius sit aqua? Vinum di
ces inter ceteros liquores & succos arborum obtinere princi

E

Aqua mypatum. At ego inter elementa primas partes aquae (authorita
 steria ad te summorum uirorū p̄bere non te formidabo, ut q̄ elemētū
 cōparatio sit ceteris utilissimū, tanto utiq; uino praestantius, quanto ele
 nem uini. menta arboribus sint priora & praestantiora. Q̄ sine arborib⁹
 & sine arborum succis recte uiuere (prou excepto homine so
 lo omnia animantia semper uiuunt) possumus sine uero ele
 mēto aquae minime, Nam totum humanum genus olim sine
 uino per duo millia ducēta & quadraginta duo annorum spa
 cia quam mundus creatus est, q̄ per tot secula utiq; non alio
 potu nisi aquae usum est. Si uinum corpora confortat, corda
 Vini uirt⁹ latificet, nutrimentum corpori praebet, calorem naturalem
 conferuet, sanguinem abundare faciat, uenarum ora aperiat,
 uigorem citius membris administret, sed nec quidē aliter nisi
 admodum modice sumatur. At ipsa aqua cœlū temperat, un
 de corpora uegetantur & reguntur, terrā foecundat, unde oīa
 animantia cum hōmine uictum habent. Aerem suis uaporib⁹
 incorporat, unde respirationem aptam habem⁹, quod utiq; uī
 num non faciet. A qua in sublime scan lit, & cœlum sibi uendi
 cat, uinum aut̄ praeter q̄ ad cerebrum *hominis sublimi⁹ ire ne
 scit*, sed id quidem etiam magnis saepe afficit malis. Aqua itē
 nascentiū omnium nascentium causa est, ut quae fruges gignit, arbores
 causa & plantas educit, sordes detergit, peccata diluit, potum eunti
 bus animalibus tribuit: Et cum terrae cōiunctiua, repletiua, pe
 netratiua, & caloris cœlestis nutritiua, omnium inferiorū tē
 peratiua sit, eo tendit, ut nisi haec inferiora suis opilationibus
 temperaret, omnia in conflagrationem uel caloris uerterētur.
 Aqua p̄terea ab animantibus potata nutrimentum trāducit
 in carnis uegetationem & substantiam. A qua piscibus dat spi
 raculum sicut aer animantibus p̄bet uitam & animationem.
 In nulla Hae sui diffusionē per interiores partes terrae facit partiū ei⁹
 parte tot unionem, nisi eī terrae pars cum parte humoritate aquea
 sunt natu uniretur. Non est dubium quin per intensiōem siccitatis in
 ra miracu puluerē dissoluere. Adde q̄ in nulla parte sunt plura q̄ in aqs
 la ut in natura miracula. Quippe si cū Plinio uerū fateri uolum⁹, nul
 aqua. la est potentia maior q̄ sit potentia aquae, quae elementis im

perat, terras deuorat, flammis necat, nubium obtutu uitale
spiritum strangulat, fulmina edit ipso secum discordante mū
do, Quid esse mirabilius aquis potest in cœlo stantibus? At il
læ ceu parum sit in tantam peruenire altitudinem rapiunt eo
secum pisciū examina, sæpe etiam lapides subeunt aliena por
tantes pondera, & eadē cadentes omnium terra nascentum
caussa fiunt prorsus mirabili natura, si quis uelit reputare, ut
q̄ omnes terræ uires aquarū fiūt beneficio immo ipsum uinū
quō nasceret? q̄ uō uites suos p̄ducerēt racemos? si aqua & hu
more aqueo radices eius non irrigarent? Quid dicās q̄ aquæ
in plurimis locis & terris scateant alibi frigide, alibi calide, ali
bi promiscue auxilia morborū conferentes, & e cūctis aialib⁹
hominū tm̄ causa erūpentes. Ferunt alia q̄ aluos inaniūt, ca
piti auribus oculisq̄ priuatim medent̄, neruis alia p̄sunt, alia
pedibus, alia luxatis & fractis mēbris sunt adiuuēto, alia uul
nera sanant. Aiunt esse fontes in Sardinia insula, qui oculorū
ægritudines sanent, pandant & damnent fuēs, quos si flumen
tangant etiam excæcant. Villa etiam ab Auerno lacu Campa
nia puteolos tendentibus *imposita littori celebrata porticu*
& nemore, quā uocat M. Cicero Academiā ab exēplo Athe
narum exiguo post obitū ip̄sius tempore Antistio uetere pos
si lente eruperunt fontes calidi perq̄ salubres oculis, celebrati
a Laurea Tullo qui fuit e libertis eius tali carmine. Quod tua
Romane uindex clarissime linguæ Sylua loco meli⁹ surgere
iussa uiret Atq̄ Academiæ celebratam nomine uillam Nunc
reparat cultu sub potiore uet⁹ Hic etiam apparēt lymphæ nō
ante repertæ Languida quæ infuso lumina rore leuant Ni
mirum locus ipse sui Ciceronis honori Hoc dedit, hac fontes
cum patefecit ope Vt quoniam totum legitur sine fine p̄ or
bem Sint plures oculis quæ medeantur aquæ. In eadem Cam
paniæ regione Sinnessanæ aquæ sterilitatem fœminarū & ui
rorum insaniam abolere produntur. In Arcadia esse fontem,
qui partum custodiat, & alterum qui abortum fieri prohibe
at, In Aenaria siue Pythecusa insula aquas esse quæ calculosis fons
medentur. Iuxta Romam Albulæ aquæ uulneribus prosunt.

Diuina sa-
pietia aq̄s
cōparata.

Mysteriū
aqua bene-
dicta.

Iordanis
flūiūs &
quæ in eo
miracula
fuerint.

Apud Sabinos aqua est gelidissima q̄ aptissima sit stomacho,
neruis & uniuerso corpori. Lacus Amphion itidē uniuersi cor-
poris uitium quod uutiligo dicit tollit. Cydnus Ciliciæ amnis
podagricis medetur. Tungri ciuitas Gallia fontem habet insi-
gnem, qui corpa purgat, tertianas febres discutit, calculorūq̄
uitia. His multo maiora supersunt ut tandem ad sacramenta
ueniam, q̄ diuina sapiētia sapius aquis q̄ uino comparata, po-
tiora ad salutem humani generis in aquarum substantia con-
didit. Est fons iuxta omnium fere templorum (quem sanctifi-
catum appellamūs) aditus scatens, cuius aqua multimodis pu-
rificationibus p̄parata, uirtuteq̄ benedictionis accepta tm̄ ha-
bet m̄sterium, ut diuinæ gratiæ sumat effectum, ut per inuo-
cationem diuini nois quicquid siue in domibus siue in locis
fidelium hæc unda resperferit careat omni immunditia, libe-
retur a noxa, omnem potestatem, omnem infestationem im-
mundi spiritus effuget & abiiciat, dæmonesq̄ cum omnibus
spiritibus apostaticis eradicet & explantet, terrorem uniuersi
serpentis procul pellat, morbos elōget. Non illic spiritum pe-
stilentem aut auram corrumpentem *residere sinat, omnes insi-*
diās, phantasias, nequicias, & uersutias latentis inimici disce-
dere faciat. Et quicquid inhabitantium quieti & incolumitati
inuideat prorsus repellat, mūdumq̄ diuinæ gratiæ habitacu-
lum faciat. Cuius itē aspersione nobis sanitas mentis, integri-
tas corporis, tutela salutis, securitas spei, corroboratio fidei &
charitatis fructus tribuatur. Est fluuius in Israel Iordanis dict⁹
qui mirabilem populo Israelitico in terram promissionis cū
Iosue duce petenti p̄buit transitum, sicut cum Moyse mare
rubrum. Ingresso etenim illo Iordanem & pedibus eius in par-
te aquæ tinctis steterunt aquæ in loco uno, & instar montis in
tumescentes apparebāt procul ab urbe, q̄ uocatur Edom usq̄
ad locum Sarthan, q̄ aut inferiores erant in mare solitudinis
quod nunc uocatur mortuum, descenderunt, usq̄ quo omnia
deficerent. Populus aut incedebat contra Iordanem, & sacer-
dotes qui portabant arcam fœderis dñi stabant super siccam
humū in medio Iordanis accincti, omnisq̄ populus per aren-

rem alueum pertransibat. In eo Christus a Ioane baptizari uo
 luit, ut ex eo & ceteris aquis salutarem uirtutem tribueret. In Christus
 eius aqua (quam nos nunc aquam contritionis dicimus) Iot⁹ baptizat
 erat Naaman Syrus princeps militiae regis Syriae, & per iussio in Iordane
 nem Helisei septies ablutus a lepra mudatus, ita pure ut caro a Ioanne
 eius uideretur sicut caro pueri paruuli, & per hoc nobis septē
 dona spirit⁹ sancti pfigurata sunt, q̄ peccati sanguine & squal
 lorem abluunt. Est fons superne emanans aquas uiuas habes
 sine initio, & sine fine, sine admixtioe inuisibilis & incorpore⁹
 Cuius gustus, ut inquit Augustinus super epist. Io. in quocūq; Fons aquae
 fuerit tanq̄ radix illi erit, qui q̄uis ardente sole arcescere non uiuā.
 potest, nutritur calore solis non arescit. Qui authore Gregor.
 in Moral. suos potatores in septem uirtutibus temperat, con
 tra stultitiam sapientiam, contra hebetudinem intellectum,
 contra p̄cipitationem consilium, contra timorem fortitudi
 nem, contra ignorantiam scientiam, contra duriciem pietate
 contra superbiam timorem dare solet. Et, ut ait Bernardus, q̄
 infirma roborat, aspera planat, corda purificat, hic illatū op
 probrium gaudium iudicat, desperationem exaltationē esse
 persuadet. De quo id dicitur in Ecclesiastico q̄ eius aqua extin
 guit ignem ardentem propter refrigerandi uirtute qua a ten Aqua ex
 tationum aestibus liberat. Et apud Esaiam, Omnes sitientes ue tinguens
 nite ad aquas. Item apud Ioannem Saluator exclamat ita. Si ignem ar
 quis sitit ueniat ad me & bibat. Hac em̄ est illa aqua salutaris dentem.
 quam in euangelio se Samaritanæ mulieri dñs pollicetur da
 turum, quam ei puteus Iacob p̄stare non potuit dicens. Om̄is
 qui biberit ex aqua quam ego dabo ei non sitiet in aeternum.
 Sed fiet in eo fons aquae salientis in uitam aeternam. Item qui
 credit in me (alibi dicitur) flumina de uentre eius fluēt aquae
 uiuā. Esaias ad idem extulit, Serui mei bibent & uos sitietis.
 Psalmista, Apud te est fons uitae. In quibus aquis etiam pietas
 consyderatur, q̄ fluentes sunt apud Dauid prophetam. Flauit
 spiritus eius & fluent aquae. Legimus apud Ioannem in Apoc. Aquae pec
 Aquas culpae & peccatorum denotatas fuisse de quarum gu cati & cul
 stu homines in cladem & extremā perditionem deducebant. p̄.

E iii

Cecidit, inquit, de cœlo stella magna ardens, & cecidit in ter-
 tiam partem fluminū, & in fontes aquarum, & nomē stellæ di-
 citur absynthium, & facta est tertia pars aquarum absynthiū.
 Et multi homines mortui sunt ab aquis, quia amare factæ sūt.
 Et hoc ideo, quia timorem dñi abiecerunt. Vnde dñs per Iere-
 miam dixit. Me dereliquerūt fontem aquæ uiuæ & foderunt
 sibi cisternas dissipatas, q̄ continere aquas non ualent. Alibi
 Et nunc quid tibi uis in uia ægypti ut bibas aquam turbidam
 & quid tibi cum uia Assyriorum ut bibas aquā fluminis. Pro-
 pterea mādatum fuit Moyfi in Exodo, ut fumeret aquam flu-
 minis & effunderet eam sup aridā, & quicquid hauriret de flu-
 mine totum uerteret in sanguinem. Et hæc fuerunt illæ aquæ
 steriles & infœcundæ, nullius boni operis feraces, quas sana-
 uerat Heliseus propheta, ita ut ultra in eis nō esset mors neq̄
 sterilitas. Habet in lib. Genesis, q̄ Ana cum asinos in solitudine
 pasceret Sebeos patris sui inuenerit aquas calidas, quæ fideles
 uocantur, & timorem dñi p̄figurant. De quibus Esaias loq̄t
 Panis ei datus est, aquæ eius fideles sunt, cor ergo tuum medi-
 tabitur timorē. *Hæc em̄ quemadmodū scribit diuus Bernar-
 dus in sermonibus & si minus sit lapida, optime tñ refrigerat
 animā noxiis desyderiis æstuantē, q̄ iacula inimici ignita pos-
 sit extinguere. Nam nec illud dissonat, q̄ aqua semper ima pe-
 tit, & timor ad ima cogitationem deducit, & in inferiorib⁹ im-
 moratur, atq̄ loca horrenda pauida mente collustrat, iuxta il-
 lud Vadā ad portas inferi. Erat etiā Hierosolymis probatica
 piscina q̄ hebraice cognouit Betsaida, quinq̄ portic⁹ hñs.
 in his iacebat semp multitudo magna languentiū, cæcorum,
 qua ægro claudorum aridorū expectatiū aquæ motū. Angelus aut̄ dñi
 ti conuale descendebat secundū tempus in piscinā & mouebat aqua. Et
 sciebant, & qui prior descendisset in piscinam post motionē aquæ sanus
 unde hoc fiebat a quacunq̄ detinebatur infirmitate, siue is oculis capt⁹
 esset, siue pedibus claudicaret. Miraculosam utiq̄ habens ope-
 rationem, quia miraculosum suo motu p̄figurauit mysteriū
 sacramenti, Legimus enim quomodo Salomon rex domini-
 cæ crucis lignum longe ante Saluatoris aduentum defodisset*

Aqua ste-
 riles & in-
 fœcundæ.

Probatica
 piscina in
 qua ægro
 ti conuale
 sciebant, &
 unde hoc

in terram, ubi temporum successu piscina illa probatica fuit Saba regi facta, eo q̄ a Saba regina quæ ipsius sapientiam audire uene na in spiri rat, edoctus fuisset hominem moriturum esse super eo, post tu p̄uide cuius mortem gens Iudæorum una cum loco & imperio in rat mortē teritura esset, hoc enim illa ita futurum esse in spiritu præui Christi. derat. Et idem lignum deinde tēpore gratiæ & salutis aquæ supernatauit & aquam commouit, e cuius motu ægroti con ualescebant. Id plane denunciāns, q̄ his qui in eo ipso ligno pendere & mori debuit, totum humanum genus a languore mortis, & diabolica potestate erepturus esset. Et etiam illud præfigurans aquarum sacramentum, quod in fide Christi con sécratam, & in fide ecclesiæ collatum baptismi nomen habet, Aqua bap per quod principium alterius uitæ accepim⁹, & primitias spi tismatis. ritus, sanctissimorū q̄ mādatorum, sanctarū actionū & aliorū diuinorū eloquiorū initiū deduximus in signū regeneratiōis sigilli, custodiæ, & illuminationis. Quod tātā utiq̄ est uirtutis, ut hoīem a tota pœna liberet, & a culpa tā originali q̄ actuali siue etiā exteriori pœnitentia absoluat. Quod characterē im Virt⁹ aque & uirtutes confert, coelū aperit peccati fomité debilitat, baptisma & uirtutes augmentat. Quod etiā illa aqua uidelicet Siloe na tis tatoria p̄monstrat, ad quam cecum natum & per humorē spu ti puluere mixti litum ac sanatum miserat, ut in ea ablueref. Cuius propria est illuminatio & a delictis emundatio, ac lar tentis spiritus sancti potestate carnalis immundicia ac sordiu um abolitio. Et hæ sunt illæ refectiōis aquæ, in quibus Da uid rex & propheta educatum gloriatur dicens. Super aquas refectiōis educauit me, animam meam conuertit. De his ita Aquæ refe Christus Saluator noster Nicodemo dixit. Nisi quis renatus refectiōis fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non intrabit regnum celo rum. Et qui idem inquit, crediderit & baptizatus fuerit, sal uus erit. Hæ item sunt illæ aquæ mundantes, de quibus Eze chiel propheta meminit his uerbis ad Hierusalem. In aqua non es lota ad salutem. Hæ sunt aquæ gratiæ, quæ in Apo. Aqua mū calypsi diui Ioannis legunt. Ostendit mihi fluuiū aquæ uiuæ dantes splendidum tanq̄ crystallum p̄cedentem de sede dei & agni.

Aquæ purgationis. Hæ sunt præterea illæ purgationis aquæ, de quarum uirtute ita Ezechiel prophetauit dicens. Effundam super aquam mundā & mundabimini ab omnibus iniquamentis uestris & ab oībus idolis uestris mundabo uos, & dabo uobis cor nouum, & spūm nouum ponam in medio uestri, & faciam ut in p̄ceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiat, & eritis mihi in populū & ego ero uobis in deum, & saluabo uos ex uniuersis iniquamentis uestris, & uocabo frumentum & multiplicabo illud, nec imponam uobis famem, & multiplicabo fructum ligni & gemitia agri, et non portetis ultra obprobrium, Hinc apud Augustinum est quemadmodum habetur i. q. i. ca. de trahē. Vnde ista tanta uirtus aquæ ut corpus t̄gat & cor abluat nisi faciente uerbo, nō quia dicitur, sed quia creditur. Nam &

Idem olim in ipso uerbo aliud est sonus transiens, aliud uirtus manēs. De circūcisio trahē uerbum quid erit nisi aqua. Accedit uerbum ad clemē agebat tum & fit sacramentum; Idem uero (ut scribit Beda) salutiferæ quod nūc curationis auxilium circūcisio in lege contra originalis peccati uulnus agebat, q̄ baptismus agere reuelante gratiæ tpe agit baptif mus. consueuit, excepto q̄ regni cœlestis ianuam necdum intrare poterat, donec adueniēs benedictionem daret, qui legē dedit, ut uideri possit deus deorum in Sion. Et per eius baptismū teste Augustino, id agitur ut caro peccati euacuetur. Nō aut̄ sic euacuatur, ut in carne concupiscentia innata nō sit, sed ne ob sit. Nam si post baptismum ad ætatem naturalem perueniūt,

Quāta mī ibi habent cum qua pugnent eam quam adiuuante dño sup̄t racula de⁹ si non gratiam inuacuum susceperint. Taceo de hoc q̄ deus in aquis olim multa miracula in aquis operatus sit, dum aquis terram operat⁹ est tegetet. Et Noë cum filiis & uxoribus in aqua miraculose pro conseruatione humani generis saluaret, & dum de petra durissima populo Israelitico i desertis aquas produceret. Per Moysen ministrum aquas ægypti in sanguinē cōuerteret, & quod maius est dum ipsum firmamētum & totam mundi machinā in medio aquarum suspende ret, & aqua lance superiores aquas ab inferioribus diuidendo, ex aqua reptilia & uolatilia inesse producendo, auibus quidem aerem, piscibus uero gutgit: s re

Inquendo, & q̄ soli aqueo elemento tanq̄ digniori non male
 dixit, eo q̄ per eam futura erat remissio, & super aquas spirit⁹
 dñi ante mundi constitutionem ferebatur. Terræ uero male
 dixit in operibus hominis cum Adam de paradiso eiiceret.
Hinc uideri potest q̄ Christum dum ī terris ageret rarissime
legas carnes, sapissime uero pisces comedisse. Inde etiã est q̄ Cur pisces
om̄e genus carnis quod in terra uersatur tam quadrupedia q̄ in ieiuniis
aues in ieiuniis non licet comedere. Pisces uero licet cum tñ comedunt
& illi caro sint, sed in aqua nobiliori elemento uiuētes. Taceo cum tamē
 q̄ in ueteri lege per aquas adulterium fœminarum plectebat̄ caro sint.
 in quas per sacerdotes omnia maledicta congeriebant̄ amari
 tudinis, utq̄ per eas dñs in adulterii suspicione constitutas in
 maledictionem daret, & putrefaceret femora illarum, ne fru-
 ctū habere possent, prout est in libro Numerorum. Prætereo
 q̄ Christus dñs in mundū nō in uino sed in aqua uenit & sang-
 uine, q̄ in aqua saluari & gratiæ plena sanati sumus, & a mor-
 te ac diabolica potestate erepti. Illa inquam aqua q̄ de sacra-
 tissimo Christi latere tpe passionis amarissime emanauit in
 signum lauacri regenerationis. Habes em̄ apud Ioannem quō
 unus militum latus eius lancea aperuit, & cōtinuo exiuit san-
 guis & aqua, non aut̄ uinum. Audi ultra ista & hoc, q̄ etiam te tere Chri-
 stimonium martyrii aqua perhibeat, quod uinum facere nō s̄ti fluens
 potest. Et si in eo mihi fidem adhibere nō audes, Lege Bernar-
 qui sermones, ubi comperies quod pro me facit. Fratres inquit
 ut fideles nos p̄beamus deo nostro si testimonium sanguinis
 non habemus, quæramus uel testimonium aquæ, & ne ipsum
 quidem despiciet deus. Tres sunt qui testimonium dant in ter-
ra, spiritus, sanguis & aqua. Beati quibus trium suppetit testi-
monium, qm̄ funiculus triplex difficile rumpitur. Nos si sang Tres sunt
 uinis testimonium non habemus, habeamus spiritum & aquā q̄ testimo-
 nium sine spiritu nec sanguis nec aqua sufficiet. Sane tñ aut uix
 aut nunq̄ sine aqua aut sanguine spiritum arbitror inueniri. perhibent.
 Propterea quæramus uel aquam qui sanguinem nō habem⁹.
 Adde q̄ Christus saluator triplicem nobis aquam secundum
 eundem Bernardum apponit. Quarum prima a delictis p̄teri

F

Triplex tis conscientiam abluit. Sicut enim ipse Christus plorauit super
aqua a deo Lazarum mortuum, & super ciuitatem Hierusalé, ita tu aqua
nobis ap rum copia conscientiam lachrymis rigando, & maculas pecca
ponitur. torum, dolore compunctionis diluendo, id efficies quod uinum
 tibi prestare non potest. Secunda de futuris concupiscentiam ex
 tinguit. Quam tunc habere poterimus, cum in aqueo uultu
 nostri sudore pane uescemur, & labore poenitentiae corp⁹ no
 strum castigabimus. Sicut Christ⁹ aquam sudoris in toto cor
 pore manantem habuit, cum pro nobis pati deberet. Tertia
 uero illa est, sitientem animam non solum potans, sed & lauans,
 de qua ille testimonium perhibuit, qui uidit quod aperto latere
 domini dormientis in cruce exierit & sanguis & aqua. Qui si profi
Aqua salu cere poterimus usque ad deuotionis gratiam, tunc nimirum po
tatis sapiē tabimur aqua illa sapientiae salutaris, quae super mel dulcis est ha
tiae super bens fontem perpetuo decurrentem aquae salientis in uitam
mel dulcis aeternam. Plura adhuc & infinita sunt similia de aquae myste
 riis quae si recte perpenderent, certe non solum aqua non uitupe
 riis afficeretur, sed omni liquori tam uini quam ceteris praeter diu
 nis extolli deberet laudibus. Cuius usu *(dii boni) antequam uinum*
nasceretur & post, quot sancti patres in solitudinibus uiuentes
caelum meruerunt? Quot adhuc hodie commoda hominibus
aqua praebet uarios cibos & piscium ac ceterarum rerum mul
tiplices usus nobis exhibendo, frumeto molendo, margaritas
lapides preciosos & uniones egerendo, aurum monstrando & pur
gando, nauigia ad multas hominum necessitates apta sustinendo,
id saepe expediendo, quod nunquam uel ingenia uel humanae uires
expedire ualeant, munitiones & propugnacula nobis praebendo;
& ab hostili ac inimicorum inuasionem nos tutos reddendo. Et ne
diutius diuager, nonne uidetur & hoc, ut uera & dicamus & sen
tiamus, potius laude quam uituperio dignum, quod haec ipsa nostra pa
Hungaria tria & magna christiana reipublica pars per solam aquam hucusque ab
 ab aquis praeter impetu hostili & Turcarum rabie praeseruata sit, quam uires nostra
 seruat contra gentium quaeque uino emollita, quaeque auxiliis non bene mu
 tra impetum nitentur, tueri uix possent. Quae nisi illos arceret suis excursionibus
 Turcarum iam & de nobis, & de christiana religione (ut de Graecia & Asia

regnis) fortassis actum erat. Vinum aut non solum nō hoc ua
leat, q̄ auxilia morborum conferat, & membra hominum re
cte sanet, uerum etiā sanitatem auferat, Omitto cetera q̄ pa
trimonia quandoq̄ tota atterat, famam pulset, rixas, cades, in
fanda facinora excitet. Immo quod deterius est tota corpora
inficiat, & mortem præsentaneam afferat. Si interdum uel in
modico modus (quanq̄ quis ille est qui modum eius seruare
sciat, aut qui uino fortior sit) non seruetur. Scimus em̄ plures
clarissimos duces & philosophos ex eo nō naturali morte oc
cubuisse. Obiit q̄nto die Chrisyppus philosophus posteaq̄ dul
ce uinum immoderatus hausisset angustis spiritus fatigat⁹.
Obiit Arcefilaus egregius etiam philosoph⁹ immatura mor
te dum uinum immodice sumpisset. Obiit Cyrenæus ex para
lysi, quam ex nimia uini potatione incurrebat. Obiit ita & La
cydes sapientissimns homo, & in literis non postremus. Obiit
Philostrat⁹ uir doctissimus, qui apud græcos plurima scripse
rat, Ille enim cum in balneis Sinnessanis uini multū sumpsis
set, ex scalis præceps factus non multo post uinis renunciauit
Eodē genere mortis obiit Elpenor ille egregius uir ac socius
Vlyssis, cui⁹ cadauere manes euocati sunt ab Vlysse. Nā apud
Circeem ebrius factus etiam scalarum lapsu periit. Obiit ita
Choas ille ab Alexandro Magno inuitatus, dum enim ob bi
bendi uictoriam ab eo talētum retulisset, post biduum statim
mortu⁹ est, magna utiq̄ & sæua mercede, Verum dices plures
etiam ex summis imperatoribus & præstantissimis uiris fu
isse, qui & bene bibentes temulentix & ebrietati inferuierunt,
& nihilominus magnas & præclaras res gesserunt. Proinde
non esse credēdum q̄ uinum multorum egregias uirtutes ob
scuret: Quippe q̄ Cato ille singulari prudentia & industria ho
mo exemplar & norma uirtutum qui solus ex Romanis sapi
ens dictus est, ebrietati indulfit. Ita & Lysander Lacedæmo
niorum dux in cæteris alioquin rebus temperatus, uini au
dus fuit, qui tamen ob hoc Asiæ uictor Atheniensium uires
contriuerat, quas antea Lacedæmonii uiginti sex annis con
tinue bellātes ac obsidentes reprimere nullo modo potuerūt

Viri clarif
fimi ex ui
no mortui.

Viri mag
ni q̄ ebrie
tati dediti
& magna ges
serunt.

Cato uino
indulfit

**Herculis
gesta & la-
bores.**

Hercules quis & ipse uinum supra mēsuram appeteret, hō tñ ex Iunonis odio glorios⁹ & uiuēs oib⁹ car⁹ fuit, & mortuus di uinos honores ab uniuersa gentilitate meruerat, ut qui monstra ingētia domuerat, semitaurum deuicit, leonem nemeum interfecit & excoriauit, harpyias fugauit, aurea poma ex horto hesperidum abstulit interempto custode, Cerberum cathenatum ab inferis reduxit. Diomedem regem Thraciæ humanis carnibus equos pascentem oppressit, hydram lerneam extinxit, Acheloum in uarias formas se transmutantē uicit, Antaū Libyæ gigantem prostrauit, Cacum flammis igneas uomētē occidit, Aprum Arcadicū peremit, cœlum humeris sustinuit, Gerionem gigantē bobus spoliauit, Cetauros contriuit, Laomedotem Phrygium interfecit, columnas in Gadibus iusulis

**Antioch⁹
Mag. in ui-
no uatici-
nabaf, so-
brius nihil
uidebat**

posuit, Baltheum ab Amasone abstulit, & totum deniq; pene orbem deuicit. Sic Antiochus Magnus cognomento Hierax dictus, adeo uinum amaui ut tunc cum bene ebrius esset etiā uaticinari soleret, ieiunus uero uix aliquid uidere dicebatur. Dionysius quoq; tyrannus Syracusorum nec ipse contēptor uini fuit, qui potantibus etiā auream coronam proponere solitus erat. Antonius item & Tiberius cæsar similiter amaui uinum, qui nihilominus tñ multarum gentium uictor fuit, ut

**Tiberii cæ-
saris gesta.**

qui de Vindelicis, Rhetis, Armeniis, & Pannoniis triūphauit, Dalmatas item & Sarmatas in potestatem Romanorū rede-
gerat. Thraciam & eius confinia Romanas prouincias fecit, Germaniam totam uastauit, & ob hoc Imperator appellatus.

**Alexandri
Mag. p̄cla-
ra faciora.**

Fuit & Alexander Magnus in tantum auidus uini, q; cœnans apud mediam Thessaliam uiginti conuiuis dicit solus propi nasse, totidemq; ab eisdem portiones accepisse. Et etiā Indos maximos potatores ad bibendum inuitasse, & tñ his non obstantibus i rebus bellicis fuit clarissimus, qui primū Illyrium subegit, Romanorum insulas obtinuit, Aphricam totam superauit, Syriam refrenauit, Damasco, Sidone, & Tyrone expugnatis, ægypto, Asis utrisq; Helleponto & Phrygia peruagatis, in Persidem processit, ubi superato Dario rege potentissimo Graciam totam, & omēs circa Euphratē regiones suo ad

iecit imperio, una cum India & cæteris orbis partibus, adeo ut
solus terrarum rex, & princeps mundi appellaret. Esto q̄ hæc
ita se habeant, q̄ certe & ego tanq̄ uera non negabo, gesserunt
hi omnes res perpetuis dignas historiis, amauerunt etiam ui-
num. Tanq̄ uero nescias q̄ (quia si eadē inter uina & p̄ ebie-
tatem gesserunt) paucos syncera coronat Gloria & unicolor
probitas: q̄ crimine uirtus. Multociens offensa cadat, mutetq̄
colorem Virgineum: ceu cum terrenā cynthia nubē Intrat,
& amisso perdit sua lumina phœbo. Tanq̄ etiā ignores q̄ q̄tū
illi gloria & uirtute laudis meruerūt, tm̄ ebrietate amiserūt: Cato tm̄
Si enim Cato exemplar uirtutum & norma fuit; si usq̄ adeo ebrietate
sapiens & perfectus erat: Quomodo eius perfectio laudari de demeruit
bebit: cuius uirtus uino sapius tētata immo uero expugnata q̄tum uir
fuerit. Cuius olim ebrii uelatum caput cum quidam quib⁹ ob tute meru-
uius fuerat, retexissent mirifice erubuerit. Fecit Lyfander q̄p erat,
p̄iam quod omnino sit laude dignum, dum Atheniensium po-
tentiam siue uirtute sua, siue quacunq̄ uia fecerit reprimeret:
At quantum credis eius nomini uel potius dicam uitæ detra-
ctum esse: qui dum per temulentiam & uini immodestiā cau-
te consilia sua de cōcupito & affectato imperio, deq̄ Lacedæ-
moniorum legum sublatione, de eorum tam Delphis q̄ Do-
done & Hammōis numinibus eorumq̄ sacerdotibus pecunia
corrumpendis cælarc (ea em̄ est uinolentorum natura ut ex
omni parte rimosi sint, nihil quod cælandum esset tacere ua-
lentes) nesciret, iuste damnatus male periit. Quantum Hercu Ebrietas
lis famigerati uiri gestis deroget ebrietas illud testimonio ē quantum
q̄ adhuc hodie a fictorib⁹ cum poculo & scypho figurat, non Herculi de-
aliam ob causam nisi ut demonstretur ex turpi uitio q̄nq̄ quā rogauit,
cassabundus, & extra se ac rationem raptatus fuerit, cuius si ac-
cedant capiti cornua bos erit, uel Bacchus dicere uolui. Dio-
nysius Syraculanus q̄nq̄ ad nonagesimum usq̄ diem ebrius p̄ Dionysius
seuerauit, ex quo semper cæcutientes & uitiosos habuit ocu-
los, de quo & id memoriæ proditum est, q̄ amici & compota tibus ocu-
tores sui in cōiuiis tali arte eum tanq̄ hominem ex uino oīa lis quō a su-
diudicantem, & in uino omnia constituentem, deludebant, is deludif.

simulantes se & dicentes, nihil uidere solitos si uel cibi uel ca-
 lices coram illis starent appositi, ut ita regi cæcucienti blandi-
 endo & adulando placere potuissent, cui nihil sobrium placu-
 Antiocho plus uinū it. Quid dicam de Antiocho rege & eius temulentia? Nonne
 abstulit q̄ & illi uinolentia plus dedecoris & detrimenti attulit q̄ prius
 uirt⁹ lædit. uirtus laudis & honoris dederat) qui bibendo fatigatus & e-
 mollitus semper totos dies dormire solebat, nec prius excita-
 ri q̄ adesperasceret. Nisi quis in principe uel somnolentiam
 cum ebrietate præferat sobrietati ac uigilantiæ? Quod tamē
 Homerus negabit quādoquidem (taceo de die) Turpe duci
 totam somno consumere noctem Turpe duci uino sanctū te-
 merare pudorem. Quippe cum nihil est quod magis ducem &
 principem dedecet q̄ uel somnus uel uinolentia, nihil uero
 Principis magis deceat q̄ sobrietas & uigilantia. Vñ Epaminundas dux
 propria ē Thebanus cum ciues sui festis quibusdam diebus solutius cō-
 sobrietas potationibus indulgerent licentiusq; uoluptatibus fruerent,
 & uigilan- ille sol⁹ uigil & sobrius arma lustrabat, & urbis obambulabat
 tia. mœnia. Rogatus cur id faceret, respōdit se sobrium esse & ui-
 gilare, quum reliquis liceret temulentos esse & dormire. Plu-
 tarchus author in libello aduersus ducem imperitum, Antio-
 chus aut cum Romanis bellum indiceret, & aduersus eos ar-
 ma moueret, dicitur fuisse captus amore cuiusdā puellæ Chal-
 ciden. cum qua tunc celebrauit nuptias cum iam iam pugna-
 re debuit, totam hyemem inter uina & Venerem consumens.
 Et inter hæc a Romanis aggressus & superatus, uix Ephesum
 aufugit. Qui & ab Hannibale pœno tunc apud se existente ir-
 Antioch⁹ risus fuit & subfannatus, dum sibi exercitū aureis & argenteis
 ab Annib. caterisq; insignibus ornatum ostentaret, gloriabūduq; quæ
 pulchre reret ab eo, an illa omnia putaret satis esse Romanis. Hanni-
 deridetur. bal uero armatorum ut captiose ignauiam per luxum & uina
 marcescentium notaret, respondit, satis esse, etiam si Romani
 auarissimi sint. Non de æquiparentia sed de præda intelligēs
 sciens utiq; minus conuenire ut ille qui bellum gereret, exer-
 citum duceret, qui regna propagare, aliena uastare, urbes de-
 lere, oppida excindere, liberos populos aut trucidare, aut suæ

seruituti subiicere cuperet, per libidinem ad uoluptatem, p Imperato
uoluptatem ad ebrietatem, per ebrietatem ad intemperanti riae uerae
am, per intemperantiam ad quietem uel caecitatem inducat. uirtutes
Vnde industria qua in gerendo uel agendo, celeritas qua in
conficiendo, consilium quod in prouidendo requiritur, labe
factantur. Quomodo enim is exercitum contineret, qui se ip
sum continere nesciat? Sic Antiochus dum Veneri & uino in
dulget a Romanis turpiter uictus, uix pacem & quidem satis
ignominiosam impetrat, ex Europa Asiaque discedere cogi
tur, intra tauri terminos includitur, obsides una cum proprio
filio suo, quem unice amabat, Romanis dare cogitur, decem
millia talentorum singulis annis soluere astringitur. Hanni
balem quem incitatore, in penes se habuit uel reddere uel di
mittere compellitur. Et deniq; miserrime non multo post a
sacerdotibus fortunae praesidis ob thesauri cupiditatem inter Antiochi
ficitur, & frustillatim concisus feris discerpendus & uorandus miserrim⁹
proiicitur. Sic Antonius triumuir ex romano propter uino exitus
lentiam factus est barbarus, magna nimiru & uitae & famae ia
ctura. Sic Tiberius Caesar propter nimiam uini auuiditate pro Ti
berio Claudio Nerone, Biberius caldus Mero uocat⁹ est. Vn Abomina
tata agit⁹ est furia ut Drusum fratrem ppriū, Germanicum ite bile Tibe
Drusi fratris filiu & patre ueneno pderet, quo & ipse deinde rii Cas. fa.
male interiit. Et ut Alexadro Magno etia suae partes non de
trahantur. Nonne omnes id nouerunt? quam uini auid⁹, qua
ex uino infan⁹ (tacebo em q in re uenerea ob id imbellis erat
& impotens cum magno matris suae Olympiadis dolore, q Alex. Ma
propter ebrietatem duos dies totideq; noctes sapissime dor
mire solebat. Et ideo a Menandro sibi obiectum o plus q Ale & furor.
xander bibisti) reddebatur, ut qui ex uinolentia ad iram inci
tabatur, ex ira ad ultionem, in qua nec dilationem nec mo
dum unquam habuit, rapiebatur. In illos regna exercebat, q Viri in sig
penes eum optimi erant. Clytum enim hominem sibi amicu nes ab Ale
simum inter conuiuia propria manu transfodit, & intellecto xan. ebrio
facinore mori uoluit. Calisthenem quoque insignem philo trucidati.
sophum trucidari fecit, eumq; cum cane in foueam includi,

Androci Lyfimachum uirū magnæ uirtutis & experientia ac stupēdæ
dis ad alex. fortitudinis leoni obiecit. Sicq; quem tot itinera, tot plia, tot
de uini tē hyemes, perq; uicta plia temporū locorūq; difficultate trās
perantia . ierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimi-
 serunt, intemperantia bibēdi & ille Herculaneus ac facilis scy-
 phus (ut inquit Seneca) submersit, quare ob hoc Androcides
 clarus sapientia ad eum ita scripsit. Memēto rex cum uinum
 potas sanguinem terræ bibiturum. Nam cicuta homini uene-
 num est, cicuta uero uinum. Vide ergo quanta sit uis ipsius ui-
 ni, ut ueneno sit uenenum. Ob id etiam Traxas pes uir clarus
 monuit Cambysem regem Persarum, quem uini auidum usq;
 ad ebrietatē perfundi uidebat, ut parcius mero indulgeret, pa-
 rum dignum referens in rege accusari ebrietatem, quem uide-
 licet oculi hominum atq; aures sequerent. Q; qui bibatior sit
In rege tur mente non consistat, sibip si excidat, oculis caliget, nec manu
pe est accu nec oculis probe officium suum p̄stare ualens. Sed ecce illud
fari ebbie iam fere oblitus eram, quod nuper mihi inter alia obiecisti,
tatem . ex eo etiam patere a quam esse fugiendam, aspernadam & pe-
 nitus non gustandam, quia cum multarum rerum malarum
 tum uariorum morborum causa sit, quam si homo potet in-
 hydropisim incidat, q̄ corpus tumefaciat, superfluitates gene-
 ret, inflationem membrorū efficiat, ex qua homo mollis gra-
 uis & ponderosus redditur, ac semper sitibundus, qui quanto
 plus bibat tanto plus sitiatur, & quanto plus bibat tanto magis
 inturgescat. Id ego plane tibi credam, si ita mihi probare po-
 teris, q̄ hæc eadem ex aquæ uitio, non aut ex qualitatū in-
 ipso epate distemperantiam, & uirtutis digestiua debilitatem
 generetur. Prout ego tibi adhuc pluribus authorum testimo-
 niis (si ea q̄ dicta sunt non sufficiant ad laudem & defensionē
 aquæ) uinum esse plurium rerū causam, quæ improbari pos-
Hydropi sunt. Nam reuera ut uino sua proprietates nō auferatur, hydro-
sis unde ge p̄p̄is non aliunde citius generatur q̄ a crapula & dissolutione
neretur. pot⁹ uini, quia parua idigestio epatis siue stomachi cū multo
 potu cōtinuato sufficit ad eam agritudinem plenissime pro-
 curandam & generandam. Et non solum hydropisim, sed &

alios multos & graues morbos inducendos, puta quemadmo Quā mul-
 dum scribit Aristoteles in de secretis secretorum, q̄ totū ob- tā infirmi-
 scuret hominis intellectum, impediāt sensum, turbet cerebrū tates ex ui-
 debilitet uirtutem naturalem & animalem, generet obliuio- no fiant.
 nem, lædat omnes quinq̄ sensus, quibus regitur & disponitur
 tota actio corporalis, fuget appetitū, debilitet catenas & iūn-
 cturas corporis, generet tremorem membrorum, & lippitudi-
 nem oculorū, destruat epar & reddat eius sanguinem grossio-
 rem, cordis cruorem denigret, unde alii errores proueniunt,
 ut timor, tremor, somni locutio, fantasia, uisiones, corruptio
 oculorum, debilitatio stomachi, distemperantia complexio-
 num, grossities corporis, & q̄ deterius est uinum lepram indu Leprā ex-
 cit, quod tūc est de genere uenenorum. Item ut Galenus dicit uino gene-
 q̄ illinc contingat balbucies, illinc fit q̄ aliena nec aliquid ad rari.
 propositum ebrii loquantur, illinc cerebrum nimia humidi-
 tate offenditur, illinc est q̄ non recto gradu ire ualeant, sed p
 multas cruces titubantes cum tibiis feruntur, et totā plateā
 strictā sint euntibus. Idem Galenus. Omnis, inquit, ebrietas est
 causa morborū frigidorum. Nam plurimum uinū fit cau-
 sa Epilepsia cum casu & spumatione oris, cum sensus, ordina-
 ti motus, erectionis, intellectus, uisus, aurium & memoriæ cor-
 ruptione. Apoplexia, unde hominum sensus & motus totius Paralyfis
 corporis repente & subito auferantur. Paralyfis, unde immo- & podagra
 bilitas & insensibilitas membrorū fiat. Ultra hæc facit poda- ex uino.
 gram, quia materias crudas ad iuncturas penetrare facit. Et re-
 ste uinum Reubarbaro comparatur, quia sicut reubarbarum
 sic uinum si in magna quantitate sumatur egreditur ad uirtu Reubarba
 tem ueneni. Vidi ego totā uita mea multos aquæ potores, eti rum uino
 am ex his qui uino utantur, nullum tamen noui qui (nisi me- comparat.
 dicata fuerit) in insaniam uel furorem incidisset ex eius potu
 uel extra rationem prolapsus fuisset, non præexistente aliqua
 intrinseca causa alicuius mali. Bibi ego tota uita mea aquā
 (quamuis etiam uino quantum opus est utar) nunquā tamen
 memini me in maiorem & profundiore sitim ex potu illius
 incidisse, si semel quantum sat fuit gustauī, quia est restrictiua

G

Vinū autē cholerae & fumi aestualis, Vinū autē pprie hac necessitas seqt,
 ditatem bi ut bibēdi cōsuetudo auiditatē pariat rebibēdi. Vñ more sang
 bēdi facit uisugæ uinolēti q̄to plus bibūt tāto plus sitiunt, q̄a cholera q̄
 & vñ hoc: incēdit calido fumo uini ip̄a ex eo aestualis sitis proueniēs tor
 quet assidue guttur & iuitat ad potū. Q, si modicū excedat &
 usq; ad ebrietatē sumat, tūc rōne extit̄a brutalis uis cōfortat,
 tūc corp⁹ pmanet uelut nauis in mari non hñs gubernaculū
 aut rectorē, & sicut militia non hñs principem neq; ducem, ex
 quo fit q̄ ebrius quandoq; immo semper faueat rei non pro
 banda. Laudat quod in se ut plurimum est illaudabile. Hinc ē
 q̄ ex illis faciat stultos, qui se sapiētes crediderūt. Illos peruer
 fos efficiat, qui per temperantiam uiuentes beneuoli fuerunt
Aqua q̄tumuis potata nec id efficiet quod dictū est. Nec quē
 piam ita exosum reddet, quem admodum uinū sui amatores,
Temulen Quos uino aestuantes ac cæcutientes tanq̄ bruta & omni rōne
 tos nec ip̄i carentia animalia oēs usq; ad nauseam oderunt, Immo uero
 temulenti quod maius est, eos etiam illi qui temulētiae dediti sunt ferre
 pnt pati. non possunt æquo animo, quin quod in se deprehendere non
 possunt in eis tanq̄ monstra damnent. Quo circa Lacedæmo
 nii semp liberos suos puulos huiusmodi spectaculis ubi ebrii
 quippiam repræsentarent interesse uoluerunt. Non quidem
 uerentes ne ab ea spectandi cōsuetudine imitandi licentiā su
 merent, aut ex contemplatione ad simile uitæ genus prolabe
 rent, Verū, ut potius turpitudinē quā in ebriis uidissent abhor
 rentes, cautius deinde tanq̄ rem brutā & abominabilē deuita
 re & fugere sciuisent, cū iā ætate adultis in mētē uenisset ebri
 orum illa incondita & brutalis rēp̄sentatio. Ob id em̄ & Platō
 ebriis ac iratis p̄cipere consulereq; solebat ut in speculo uul
 tus suos inspicerent, & uisa deformitate uitia fugerent. Et Ana
 abstemius charsis ille solus Scytharum sapiens interrogatus, quo pacto
 possit fieri quis abstemius fieret, Respondit, Si ebriosorū, inq̄t, motus si
 bi ante oculos ponat. Fit em̄ nescio quo pacto, inquit Cicero
 lib. i. offic. ut magis in aliis cernamus q̄ in nobismetipsis si qd
 delinquitur, Ita facillime corriguntur indiscientium uitia quo
 rum imitantur imitādi causa magistri, hoc est cum magistri

discipulos reprehendere uolunt eos imitantur, eisq; uitia ipso Temulen-
 rum repraesentant, ut discipuli uidendo cognoscant q̄ dedec-
 at in quo reprehendantur. Nec est in quo aqua potantes tanq̄ etiā temu-
 infames notari possent, Temulentia uero crimē si culpa etiā lenti eru-
 temulento obiiciatur statim erubescit, uel ex nomine solo co-
 gnoscens, q̄ nullum probrū turpius inueniri potest ipsa ebrie-
 rate. Vnde Achilles Homericus nihil inuenit quo magis pro-
 scinderet & lacefferet Agamemnonem regem, quā ut eum ui-
 no pressum & temulentum appellaret. Vnde etiam Monaca
 diui Augustini mater p̄signis alioquin matrona in omni uir-
 tutum & perfectionis genere cum ab ancilla serua per insul-
 tationem amariorem merobibula uocaretur, tam foedum &
 erubescendum id maledictum esse credidit, ut mox ebrietatis
 uitio & cōsuetudine bibendi damnata ad sobrietatem rediit,
 nec deinceps aliter uinū biberit nisi bene aqua dilutum. San-
 ctus Paulus item tam abominandum uitium credidit ebrieta-
 tem, ut Corinthiis scribat, q̄ cum homine qui ebriofus sit etiā sicut cum
 si frater esset cibum non capiant, sicut cum fornicariis & aliis fornicariis
 infamibus. Scripsi, inquit, uobis non commisceri fornicariis. & infami-
 Si is q̄ frater noīat inter uos est fornicator, aut auarus, aut ido-
 bus nō esse
 lis seruiēs, aut maledic⁹, aut ebriofus, aut rapax, cū huiusmodi comeden-
 nec cibū sumere, Eo q̄, ut Hiero. ait, Véter mero astuās defaci-
 dum, li spumat i libidinē & fornicationē. Hinc ē dictū ex Gen. q̄ spi-
 rit⁹ imūd⁹ habitet in sepulchris i luxuria q̄ imūdū facit habi-
 tat i gulosis & ebriofis q̄ sepulchra sūt luxuriā. Quid. n. Venus
 ebria curat? Iguinis & capitis q̄ sint discrimia nescit, ait Iuue.
 Sepulchrū siqdē ē patēs guttur eorū, ait Dauid. In q̄ sepulchra Spūs imū
 dæmones etiā petierūt intrare sub porci noīe exp̄sso, ut ē apud
 Lucā. Manifestū. n. nobis ē ex Boetii phica cōsol. li. iiii. hoīes p̄tat i sepul-
 hac uitia in diuersa trāssformari beluas, eosq; i malitiā uersos chris. i.
 humanā amittere naturā, nā sicut ultra hoīem quēq; puehere ebriis.
 sola pbitas possit, ita necesse ē ut q̄s ab humana cōditiōe deie-
 cit, ifra hoīs meritū detrudat i pbitas. Si. n. hō, iqt, foedis imū
 disq; libidibus imergit, sordidā suis uoluptate detinet. Si aua-
 ricia feruet alienarū opū uiolēt⁹ creptor, simlē lupo dixeris.

G ii

Si ferox, inquietus, linguam litigiis & maledictis exercet? Cui illum comparabis. Si insidiator occultus surripuisse fraudibus gaudet, uulpeculis exequetur. Si pavidus & fugax non metuenda formidet ceruis similis habeatur. Si segnis ac stupidus torpeat, asinum uiuit. Si uini intemperantia ac ebrietate ratione obruit, omni belua deterior habeatur. Ita fit ut qui probitate deserta homo esse deserit, cum in diuinam conditionem transire non possit uertatur in beluam. Quid? quod illi qui ebrietatis foeditate notati semel fuerint, nunquam postea in consilium sapientum hominum admittantur? nec quippiam illis committitur, quod a secretis sit. Et quod aquam potatibus tanquam in nulla re suspectis tuto uideamus committi. Nimirum ob id (ut Plinius in uerbis utar) quia tanto labore constat ebrietas, quod mentem mutet, ac furorem gignat in mali impetum & boni obliuionem.

Ebrios in sapientum consilia non admitti, & cur?

Ex ebrietas iucunda nephas.

Aqua beneficio nullus carere potest.

Cum autem homo ebrietate corrumpitur, tunc auidi matronam oculi licentur, tunc graui produnt marito, tunc animi secreta proferuntur, alii testamenta sua nuncupant, alii mortifera loquuntur, redituraeque per iugulum uoces non continent, Quam multis ita interemptis uulgoque ueritas iam attributa uino est. Interea ut optime cadat solem orientem non uident, ac minus diu uiuunt, hinc pallor est & genae pendulae, oculorum hucera & lippitudo, manus tremulae effundentes plena uasa, lingua ligata, & quae sit praesens poena furiales somni & incuies nocturna, primumque summum ebrietatis libido portetosa ac iucundum nephas, postera die ex ore halitus foetidi uelut de sepulchro & grauissima in capite punctiones, ac fere omnium rerum obliuio, morsque memoriae, rapere se ita uitam praedicant, cum priorem diem quotidie perdant, illi uero & uenientem. Ex his plane constat quam minus iuste aqua accusetur, cui tot insunt uirtutes. Quanta denique illi inferatur iniuria, cuius beneficio nullus carere potest. Vinum autem tot rerum malorum, tot inconuenientiarum occasio laudatur, tanto appetitu exquiritur, ut quandoque melius sit, si eius usum homo nunquam nouisset. ¶ Habes mi domine LADISLAE opinionis meae argumentorumque propositorum & enucleationem & de

fensionem. Qui tāta alioquin in me ferebaris acerbitate, dum in ea parte tibi cōtrarius essem, ut plane me infœlicem existimares; & extra rationem duci, qui ita temerarie uino auderē præferre aquæ mysteria, eos uero plane nec in numero hominum computares, tanquam omni & humana societate priuatos, & a mundi fœlicitate exclusos, qui fortassis abstemii sint, Fœlicissimi & uino penitus careant. Qui nimirum si corrupta hominū iu mos esse illudicia non essent, soli uideantur non tantum omnium fœlices los q̄ uinū sed etiam dii terreni, nouissime & i cœlis cum diis nectare ui non bibūt. Eturi, unde temulenti sitientes ne guttam aquæ impetrare poterunt, ut linguam refrigerarent, quam prius contempserunt gustare. Quis enim rerum naturæ plus debeat, quæ ita cū eis benigne egerit, ut eos a principio ab infœlicitate humana & tot periculis rerum humanarum, quæ ex uino ut plurimum emanare solent, penitus immunes reddiderit? Q̄ si deniq; aquam prætulerim uino, ecce uides quam præter temeritatem feci, & quibus testimoniis opiniones meas firmauerim. Q̄ si uerū dixi quod fortassis displiceat, non mihi imputes, sed materiæ & uino, qui illud nec ita uituperauerim ut abstemius, q̄ dudū conuersus confirmo fratres, ut modum & mediocritatem in Solum exhibendo seruare sciant. Nec ita laudauerim ut uel Scythifare cessum ui uel Thracifare uidear, tanquam uel hoc pro fœlici habeam num bibē omine si uestis aut mensa illo perfundatur, Sed excessum i eo dl improuituperio, qui comuniter ex eo prouenire solet, hoc est ipsam bandum. ebrietatem tanquam fomitem & materiam omnium uitiorū Laudo autem semper id quod intra rationis terminos consistit. Quandoquidem Est mod⁹ in rebus sunt certi deniq; fines Quos ultra citraq; nequit consistere rectum. Et q̄ aurea semp in omnibus rebus habeatur mediocritas. Vale.

PERORATIO.

¶ Ad te uero eminentissime Antistes ista dedi tanquam ad patrem & dominum in his iudicem tuam amplitudinem nō ita eligens, ut uel uinum condemnans (quod utiq; nullus pro tota Hungaria condemnare auderet) uel aquam laudās pro

MŰVECSKE A BOR ÉS A VÍZ
DICSÉRETÉRŐL
ÉS KÁRHOZTATÁSÁRÓL,
HAGYMÁSI BÁLINT
PÉCSI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI
KANONOKTÓL

Fordította: Kräbling Edit

AJÁNLÁS

FŐTISZTELENDŐ GYÖRGY ÚRNAK, pécsi püspöknek, királyi kancellárnak Hagymási Bálint fehérvári kanonok legalázatosabban ajánlja magát.

Apellész, a híres kósi festő, aki, ha hiszünk Pliniusnak, a festészetben mindenkit, aki előtte és aki utána volt, felülmúlt, soha semmit, amiről azt akarta, hogy jó legyen, nem hagyott jóvá az előtt, hogy mások ítéletének ki ne tette volna; úgyhogy ha többen is dicsérték és semmilyen bírálatra nem tartották méltónak, végre csak akkor ítélte ő maga befejezettnek. Aztán pedig nem habozott bármely bírálójának ellenvetését hűen szem előtt tartani, mert hiszen sokak iparkodását többre tartotta, mint a tulajdon véleményét önmagáról s a munkájáról (bár mindig mindenkinek jobban tetszik a maga dolga, mint a másoké, és mindenkit a maga törekvése vezet leginkább). Mert hiszen senki sem annyira okos, senki sem annyira hiúzszemű, senki sincs olyan kitűnő bölcsességgel felvértezve, hogy olykor ne botlanék meg és ne homályosulna el a látása, ha vonakodik mások ítéletének kitenni magát. Az pedig egészen szélsőséges jellemű, aki – ahogy Livius gondolja – akár azért, mert a természet megtagadja tőle, nem kéri a tanácsát, hogy mit volna legjobb tenni, vagy mert valami vakmerő beépzeltség neki többet juttatott, mint illik, nem meri megtudakolni másoktól, ami az adott dologra vonatkozik, vagy nem mer szót fogadni a helyes tanácsnak. Míg ellenben az a legderekabb, aki egyfelől helyesen kér tanácsot, másfelől mindenkéül elé helyezi azt, ami akár az ő, akár mások ítélete szerint a leghelyesebb. Én bizony ez idő szerint ugyanazt vágyom tenni, amit Apellész (még ha nagyon különböző dologról van is szó), ezekkel a csekély elme-előgyakorlatokkal kapcsolatban, amelyek megelégszenek egyetlen névvel, a szónoki gyakorlattal, és amelyek végre a sötétségből a

napfényre kíváncsoznak; s úgy ítéltém meg, nem volna helyes, ha az előtt kapnák meg a megjelenésre vonatkozó engedélyt, mielőtt mások javító-ceruzája és ítélete alá esnének.

Tisztelendő uram és atyám, a te ítéletednek vetem tehát alá őket, sőt téged kérlek meg bírónak és ítéssz nek, mert az én szememben te egymagad sokak tisztét töltöd be, és téged mindenki a legigazságosabbnak tart, mintegy második Ariszteidésznek és Bochonusnak,¹ Rhadamanthüsnek és Minósznak; úgyhogy tekintélyed latba vetésével méltó vagy arra, hogy a két, igen tiszteletre méltó hivatalod színe előtt pereskedő fél közül az egyiknek igazat adj. Nem tartok ugyanis attól, hogy azért, mert nekem atyám és mintegy istenem is vagy, az irántam való jóindulattól vezettetve a másikkal, ellenfelemmel igaztalanul járnál el. S mert előttem túl szigorúnak mutatkoztál, amikor olykor kihallgatáson fogadtál,

(mert a szülők, ha szigorral néznek gyermekeikre,
lelkük mégse hamis, szívből szeretik csemetéik)²

nem fogom úgy ítélni, hogy ha majd nekem lesz igazam, engem mint avatatlant elutasítanál te, aki máskülönben, amennyire szemed előtt tartod a közjót, annyira nem fordítasz figyelmet a legtöbb esetben a magad hasznára. Te, aki a köz ügyeit tekinted a magadénak, a magadét pedig a köz javára bocsátod, és akit becsületességed és a viták eldöntésében mutatkozó megvesztegethetetlen ítéleted miatt egyenesen az Igazságosság szemének neveznek, akit végül soha nem tudott a helyes ösvényről eltéríteni sem pénz, sem rang, sem könyörgés, sőt aki mindenkinek oly igazságosan megadod, ami megilleti, hogy senkit nem engedsz el színed elől szomorúan távozni. A két perlekedő fél esetét, tisztelendő uram, a szónoki gyakorlat előrehaladásában olyan világosan meg fogod érteni, hogy minden nehézség nélkül rájössz, melyiküket kell nyertes félnek nyilvánítani. Tudom ugyanis, hogy tiszteletre méltó hivatalod nem nélkülözi sem a szándékot, sem az időt arra, hogy mindezt elolvassd és végiggondold. Különösen, mivel épp ezért nem terhelted meg magad közfeladatokkal, és mert játszi időtöltéssel nem rontasz meg semmiféle tudós tevékenységet, és a komoly munkát nem

enyhítéd semmiféle tréfával; vagy mert magánemberként is elküldöd színed elől azokat, akiket, mivel nagyobb dolgokba vagy merülve a közügyek intézése közben, kevésbé ismersz; de talán mégis lesznek bizonyos dolgok, amelyek kedvedre valók. Ezért, ó, igen kiváló előljárom, ezeket a csekélységet fogadd ez idő szerint olyan szándékkal, hogy a nagyobb dolgok elől (amelyek később majd fel fognak merülni) se záródjék el a lehetőség, hogy eléd jussanak; s olyan bíróként mutasd meg ezekben magad, hogy az igazság is elismerje, nem kevésbé van neked lekötelezve, mint azok, akik téged jótéteményeidért és igazságosságodért őszinte szívvel mindig magasztaltak. Ég áldjon, legboldogabb, akinek magamat mint legodaadóbb szolgádat különösképp ajánlom. Fehérvárt, január 12-én.

SZÓNOKI GYAKORLAT
A BORIVÓKRÓL
ÉS A VÍZIVÓKRÓL

hogy vajon ezek vagy azok méltóbbak-e a dicséretre, miközben semmit nem fogunk beleszólni a borról és a vízről, amennyiben azok mindketten a maguk útján eljutnak akár a dicséretig, akár a kárhozhatóságig. Macedóniai László főesperes urunknak és barátunknak.

Tudom, igen szeretett László uram, hogy minden ígéret a tartozik rovatba esik, különösen, mivel a szemmel nem tartott ígéretet tiszteletre méltó indokkal elfedni nem lehet. Emlékszem, hogy a minap Pécsen tiszteletadó Mihály püspöki helynök doktor úrnak házában lakoma közben bizonyos kisebb vitákba bonyolódtunk, [a hangsúlyok természeté] és említés esett többek között a hangsúly természetéről és megfigyeléséről, amely nélkül éppannyira nem lehetséges semmilyen beszéd, mint ahogy egyetlen szó sem magánhangzó nélkül. Nem is értettük egészen, hogyan tudják a hangsúlyok az egész beszédet kormányozni, noha voltak a kezünkben bizonyos példányok, de a gordiuszi csomóhoz hasonlatosak. És akkor megígértem neked, hogy könnyű módszerét fogom megküldeni annak, hogyan lehet megfigyelni és megérteni a hangsúlyokat, s hányfélet kell kitenni bármilyen beszédben, ahogy én magam Aldustól tanultam.³ Ezért ígéretemnek eleget kívánva tenni, összegyűjtöttem az alábbiakban néhány dolgot ezekről, amint következik. A hangsúlyok szám szerint tízen vannak, tudniillik éles, tompa és hajlított.

Ezen túl, ó, jóakarátú istenek, íme, eszembe jutott egy kérdés, amelyet eredetileg te fogalmaztál meg a vízivókról és a borivókról, hogy vajon ezek vagy azok méltók inkább a dicséretre, és vajon találni-e a költők között

bárkit is, aki megtartóztatta magát a bortól. Ebben a dologban mindazonáltal ez idő szerint alig tudnék neked kielégítő választ adni, nehogy, ha az igazságot mondom, gyűlöletes legyek a szemedben, vagy szavaim ne nyerjenek hitelt, mivel

manapság híveket szerez
a szíves készség, s a szókimondás gyűlöletet.⁴

Mert ha a két tábor közül az egyiket dicsérem, a másikat pedig kárhoztatom, szerintem magammal és veled szemben is igaztalanságot követek el, pedig magammal és veled is baráti viszonyban kell lennem, és ezért minden igaztalanság okozásától tartózkodnom. Barátunk ugyan Platón, barátunk Szókratész, de nagyobb barátunk az igazság. [Barátunk Platón, barátunk az igazság] Amikor tehát ebben a kérdésben dicsérni vagy kárhoztatni szándékozom, nem a magam bizonyosságaira fogok támaszkodni, hanem mások tekintélyére, akik akár a bor, akár a víz természetéről, a borivókról és a vízivókról valaha mondtak vagy írtak valamit. És ha a víz és azok, akik a vizet szeretik, a híres férfiak szavai és példái által dicséretre méltatlannak bizonyulnak majd, akkor könnyen feladom azt a véleményemet, amelyben, mikor a minap ezt taglaltuk, kitartottam, és örömmel nyújtom át neked a győztesnek járó koszorút. Ha ellenben a borral történik ugyanez, viseld állhatatos lélekkel, és miatta ne engem, ne is az írókat vádold, hanem a bor természetét, amely kevésbé hagyja magát dicsérni.

Elismerem bizony, hogy a bor is jó dolog, mivel Isten teremtménye. Tudjuk, hogy Krisztus is ivott bort, mikor a vizet borrá változtatta, és hogy a bor mértékkel fogyasztva élesíti az ember elméjét, [a mértékletesen fogyasztott bor használ valamennyire] erőt ad a testnek és a léleknek, felszítja a bátorságot, és a lelket serényebbé teszi feladataira. De ki tagadja, hogy amiképpen a mértékletesen fogyasztott bor serkenti a bátorságot és az erőt, akképpen a mértéktelenül fogyasztott rombolja és erőtlentí; összezavarja a gondolkodást, elhomályosítja az értelmet, meggyengíti az emlékezőtehetséget, felejtést hoz, tévedésbe ejt, gyalázatra visz. S hogy elfelhőzi az értelmet, megrendíti a gondolkodást és a gondolkodás épségét, megtöri

a test egészségét, és eléri, hogy a mélyen megrendült érzékelés és az ember nemcsak az emberi létre való képességét hagyja maga mögött, hanem még az ember nevet is levetkőzi magáról, s végül érzéketlen lénné válik?

S amikor a részeg nincs magánál, ki ne tudná, hogy nincs több esze, mint a gyermekeknek vagy az élemedett öregeknek? [a részeg hasonlatos a gyerekekhez és az öregekhez] Helyesen mondta bizony Platón *Az állam* című művében, hogy nem csupán az öregek lesznek másodsor is gyermekek, hanem sokkal inkább a részegek.⁵ Sőt, Plutarkhosz is azt írja, hogy egykor a régiek az álomkórt és a feledést Dionüsziosznak ajánlották,⁶ mivel borral vétkezve elfelejtették a kötelességüket, és olyan intésre szorultak, mint a gyermekek. A bor cseppjei legelsőként ugyanis a szellem épségét támadják meg, s akkor végül a teljes felejtés és egyenesen magának az emlékezőképességnek a halála következik, aztán pedig szükségképpen a fékevesztett örület is. [a bornak nincsen kormányrúdjá, sem megfontoltsága] Van egy közmondás Athénaiosznál: a bornak nincsen kormányrúdjá.⁷ Ezt azért mondják, mert az ember semmilyen megfontolt dolgot nem tesz vagy mond, ha a józan esze összeomlott, márpedig az kormányrúd módjára vezérli és irányítja a józanokat; míg a bortól elerőtlenedve romokban hever, és ugyanúgy viselkedik, mint a hajtójától megfosztott kocsi (ahogyan Iszokratész mondja tanító beszédében⁸). Mert ez (ti. a kocsi) kormányrúdjá híján összevisz a hányódik, és a lélek, mivel az értelem megomlott, nem képes megítélni, mi a helyes.

Egy másik helyen Athénaiosznál, [a bornak nincsen lábbelije] szintén közmondásszerűen, ki van fejtve, hogy a bornak nincsen kerete,⁹ mert a részeg teljesen kitárulkozik, és mint a tükör, mindent jól láthatóvá tesz. Erről mond valamit Seneca Luciliushoz szóló *Erkölcsei leveleiben*. Ahogy – úgy mond – maguk a hordók is összetörnek, és minden, ami a mélyükön volt, a hő erejétől a felszínre lökődik, ugyanígy, amikor (az emberben) forr a bor, minden rejtett dolgot, ami a mélyén van, a felszínre lök és kiad magából. Azok, akiket elnehezít a bor, ahogy nem tartják magukban az ételt sem, ugyanúgy, amikor a bort kiokádják, a maguk és a más titkát is egyként napvilágra hozzák.¹⁰ [a derék férfi nem lesz részeg] Halld pedig, hogyan jut arra az eredményre az igen kiváló Zénón, hogy a derék férfi nem lesz

részeg. A részegre nem bíz senki titkot, a derék férfi tehát soha nem lesz részeg. Figyeld meg, hogyan teszi nevetségessé ezt egy vele szembeállított szillogizmus: alvó emberre sem bíz senki titkot, derék emberre ellenben igen, következésképpen a derék ember nem alszik.¹¹

Eközben, ha arra a következtetésre jutsz, hogy a derék férfinak nem szabad részegnek lennie, miért teszel mégis így? Mondd, milyen ocsmány dolog, ha az ember többet vesz magához, mint amennyit bír, és nincs tisztában gyomra befogadóképességével? Ezt a részegek sokszor megteszik, de a józanok pirulnak tőle. [a részegség szándékos örültség] A részegség semmi más, mint szándékos örültség. Nyújtsd el több napra a részeg viselkedését: ugye, nem kétled, hogy a gazemberé? Ezért helyesen fogalmazta meg Aiszkhülosz, hogy a réz az arcnak, a bor pedig az értelemnek a tükre.¹² Theognisz pedig így:

Ezüstöt, aranyat tűzben próbál meg a mester,
ámde a léleknek mélyét bor fedi föl.¹³

Nem csoda, hogy az emberek örültségre adják így magukat, mert semmit nem tudnak elhallgatni, és ostoba beszédüket nyilvánosan hangoztatják, pedig el kellene hallgatniuk.

A borban különben – ahogy a közmondás is tartja – igazság van. [a borban részegség van] Épp ezért hitte Platón az *Alkibiadész*ben, hogy az igazság a bor leánya,¹⁴ mert bármi rejlik is az emberi szív mélyén, azt a részegség napvilágra hozza, letörölve a lélek minden arcfestékét. Ezt szem előtt tartva mondta egy perzsa a széles körben ismert történetben, hogy semmi szükség kínzásra ahhoz, hogy kiderítsük az igazságot, mert borral egyenesebb úton elő lehet csalogatni.¹⁵ A részeg ugyanis, ahogy Szent Ágoston írja a szüzekhez,¹⁶ miközben semmi üdvös dolgot nem követ, anélkül, hogy bárki kényszerítené, a borral együtt felfedi szíve titkait, s ami titkokat a barátai rábíznak, azokat is közhírré teszi. Ilyen értelemben szól Horatius is hozzád:

Azt mondják, nagy urak számos poharat beletöltve
borral vallatják, akiről csak tudni akarják,
hogy méltó-e barátságukra.¹⁷

Másutt ismét:

Szelíd erődtől serken a lomha ész,
tréfás tüzedtől pattan a rejtező
mély gondolat bölcs agy zugában
s napra világlik az elme kincse.¹⁸

Mert ki ne tudná, hogy ami csak a józan ember szívében van, az a részeg ember nyelvén ül, és hogy a bor – akár a gyerekkorral, akár anélkül¹⁹ – igazmondó. Tedd még hozzá ehhez, hogy nem volt más oka, hogy egykor tilos volt (amint még most is olvassuk a Szentírásban) [miért nem adtak egykor a királyoknak bort] a királyoknak bort adni,²⁰ ha másért nem, mert nem maradhat ott titok semmi, ahol a részegség az úr. Mert – mondja Horatius egyik levelében –

Sok mindent ad a mánor: fényt derít arra, mi rejtett,
gyávát harcra hevít, a reményt is váltja valóra,
megszabadít gondtól és művészetre tanít ő.
Borral telt poharak szónokká tesznek akárkit.²¹

[Ikarosz mutatta meg elsőként a bort az embereknek] Azt írják a költők, hogy Ikarosz,²² Oibalosznak, a lakónok királyának a fia és Pénélope atyja, igen nagy igazságossága és jámborsága miatt Liber atyától kapta a bort azzal a feladattal, hogy mindenki közül elsőként ő mutassa meg az embereknek, hogy lehet élni vele. Ő bizony az athéniaknak is megmutatta a bort, de kegyetlen jutalomért, mert később megbűnhődött: a telepések és az aratók részegségükben megölték (nekik adott ugyanis először inniuk), mert azt hitték, mérget kaptak tőle. Propertius *Elégiái* második könyvében így mutatja be a történetet:

Ikarosz, áldozatul méltán estél te Athénban.²³

Ezért sok helyen kemény büntetéssel sújtották azokat, akik kimentek a szőlőbe, [a bor a harcba indulóknak akadály] mert a bor Plinius tanúsága szerint a harcba indulóknak mindig csak akadály.²⁴ Mivel a bornak sok, sőt szinte végtelen sok bűne van, ezért először hadd tegyem közzé azt, amelyet Philoztratosz írt meg a tüanai Apollóniosz életéről és viselt dolgairól szóló műve második részében, aki a fáraóval kedélyesen társalogva így beszélt. Üdvözölte a király – mondja Philoztratosz – Apollónioszt, és megkérdezte tőle, min gondolkozik. Mert úgy gondolom – mondta –, nem sokat alszol, hiszen vizet iszol, és megveted a bort. Erre Apollóniosz: Azt hiszed hát, hogy nem alszanak azok, akik vizet isznak? [a részegek nem tudnak aludni] Azt gondolom – mondta a király –, alszanak, de csak könnyű álommal és olyannal, amiről azt tartjuk, épp csak a szemem ül, nem az értelmem. Ellenkezőleg – mondta Apollóniosz –, mindkét álommal alszanak, talán még inkább az értelmükkel, mert ha az értelem nincs nyugalomban, akkor hiába fogadják be a szemek az álmot. A dühöngő emberek nem tudnak aludni értelmük állandó mozgása miatt. Miközben értelmük szakadatlan működéssel egyik dolgról a másikra szökik, sötétben és szégyentelenséggel néznek, miként az álmatlan kígyók. Miután tehát, ó király, nyilvánvalóan kifejtettük, miként működik az álom, megengedem, ha a részegekről azt feltételezed, hogy nem is alszanak. A bacchánsként tomboló és őrző lélek a részeg sokszorosán ledönti és sokféle zavart támaszt benne; s mindenki azt tapasztalja, hogy miután részegségtől eltelve aludni kíván, egyszer a ház tetejéig emelkedik, aztán újra a föld alá zuhan, s olyan szédülés forgatja, mint ahogyan Ixión forgott a mítoszok szerint.²⁵

S ahogy Lucretius is ugyannerre a véleményre jutva mondja a *Természetről* szóló műve harmadik könyvében:

Azt se tudod gyakran, mi bajod van, s mint aki részeg,
 úgy lótsz-futsz, nyomorult, s bajokról tönkre gyötörten,
 S tévedező gondok habján hanyóodik a lelked. [a részegesek gondjai]
 Hogyha az ember tudná azt, hogy a súly, amit érez,

Mely lelkén ül s terhével kínozza örökké,
Honnan származik,²⁶

és hogy

ám lehetetlen
Így megszökni, ezért únt lényén csügg akaratlan.²⁷

A borban ugyanis nagy cselvetés rejlik, mely a lábat kapja el legelőbb, ahogy Plautus mondja,²⁸ [a bor igen komisz és csalárd birkózó] mert igen komisz és csalárd birkózó.

Miután tehát kissé felemelte fejét, így szólt Apollóniosz: Hogy mennyivel édesebbek az álmaink nekünk, akik vizet iszunk, mint azoknak, akik bort isznak, megmutatom neked, a te okfejtésedet követve. Elismerem, helyesen állapítottad meg, hogy bizony sok zavaró dolog és valamiféle őrzöngés szállja meg a részeket elméjét. Tapasztaljuk ugyanis, hogy a részegség rabjai azt hiszik, két holdat és két napot látnak, azok ellenben, akik nem kevésbé rogytak meg, de szinte józanok, semmi hasonlót nem szoktak gondolni, hanem helyzetüket örömmel viselik, és valamiféle boldogság árad szét bennük, [az őrültség betegségei] pedig ez többnyire nem valami általuk véghezvitt nevezetes cselekedet miatt jut osztályrészükül. Mások népgyűlési szónoklatokon jártatják az eszüket, miközben soha nem beszéltek nyilvánosan; gazdagnak képzelik magukat, miközben egy árva fillér sincs a zsebükben. Ezek, ó király, az őrültség betegségébe estek, az öröm felizgatja az elméjüket. Mert sokakat láttam, akik, mivel azt hitték, hogy a szerencse folytán javakra tettek szert, nem tudtak álomba merülni, hanem felizgatott állapotbanfelpattantak – ez elég bizonyíték arra, hogy a jólét is okozhat gondot és aggodalmat. [az álmatlanság orvosságai] Vannak azonban álmatlanság esetére kigondolt gyógyszerek, amelyeket ha valaki megiszik, vagy bekeni magát velük, olyan mélyen alszik, hogy halottnak tűnik; s azután olyan feledékenyen ébred fel, hogy inkább hiszi, valahol másutt van, mint ahol történetesen éppen van. Ezek a kotyvalékok nem szokásos és nem jó álmot hoznak a testre és a lélekre, hanem vagy annyira mélyet, hogy

az ember félholtnak látszik, vagy túlságosan éber álmod, amelyből nagyon könnyű felriadni; ebben, azt hiszem, egyet fogsz érteni velem, hacsak nem akarod, hogy csökönyös számárnak mondjanak és tartsanak inkább, mint vitázó félnek.²⁹

[a vízivók álmai és értelme tiszta] A vízivók ellenben minden egyet úgy látnak, amint az van, s nem írnak le és nem képzelnek maguk elé olyasmit, amit nem látnak és ami nincs. Nem ingatagok, de nem ejtette rabul őket a zsibbadtság vagy a bambaság sem; nem vidámabbak, mint amennyire illik, hanem a maguk szemében mindig a józan számvevőhöz hasonlatosak, este sem kevésbé, mint reggel. Mert az ilyen emberek soha nem fognak aludni, ha egész éjjel dolgoztak is, s az álom nem gyötri őket, mint egy úr, aki úgy bánik a fejjel, mint a bor a szolgájával, hanem mindig szabadoknak mutatkoznak, testtartásuk egy kicsit sem görnyedt. Amikor pedig aludni mennek, tiszta és nyugodt lélekkel fogadják az álmod, sem nem felajzva a kedvező eseményektől, sem nem gyötörve semmilyen nyomorúságtól. A józan elme ugyanis mindkettővel szemben mérséklettel van felvértezve, és egyik zavar sem kerekedik benne felül; ráadásul gondoktól mentesen igen édes és boldog álomba merül, és semmilyen eseménytől nem riad fel.

Ezenfelül az álomban látott jövendöléseket, [a vízivók könnyebben megértik a jóslatokat, mint a borivók] amelyeket az emberek isteni eredetűeknek tartanak, a borba nem fojtott lélek sokkal könnyebben magába fogadja, de könnyűszerrel megfontol és megítél minden tiszta és romlatlan dolgot, amit csak látott. Ezért az álmok értelmezői, akiket a költők álomfejtőknek neveznek, semmiféle látomásról nem nyilatkoznak a tanácsot kérőknek addig, míg meg nem tudakolták volna a látomás megjelenésének óráját. Mert csak akkor tudnak róla valamit magyarázatként adni, ha a reggeli órákban tűnt fel az álmokkép – gondolják –, mert csak akkor tud helyesen jövendölni a lélek, amikor már kitisztult az ételtől és a bortól. Ha ellenben azt mondják a kérdezők, hogy az álmokkép az első álmukban vagy az éjszaka közepén jelent meg, amikor a lelkük még borba merült és borba fojtott volt, akkor az álomfejtők – nagyon okosan – megtagadják, hogy bármit is válaszoljanak. Sőt, röviden meg fogom mutatni, hogy maguk az istenek is ugyanígy ítélik meg a dolgot, és szívesebben adnak jóslatokat

józan lelkeknek. [Amphiaraosz jós] Volt a görög jósök között egy, név szerint Amphiaraosz, akit, amikor Thébaiba visszatért, élve elnyelt a föld. Ő most Attika földjén jövendölve álmodt azokra, akik kérték, de megparancsolta a papoknak, hogy a válaszáért folyamodókat egy álló napig tartóztassák meg az evéstől, a bortól pedig három napig, hogy a megtisztult és makulátlan lélek az álomfejtők magyarázatait jobban befogadhassa. Mert ha a bor lenne a megfelelő szer az álomlátásra, a bölcs Amphiaraosz minden bizonnyal azt rendelte volna, hogy az álomképeket fürkészők éppen ellenkezőleg tegyenek: borral eltelve készüljenek föl, mintha csak amforákként ereszkednének le a szentélybe. Sok jóslatra és más igen ismert eseményre is tudnék még hivatkozni a görögök és a barbárok közül is, amelyek során a pap nem bort, hanem vizet magához véve adott választ a tripúszról azoknak, akik kérdezték.³⁰

[a bor az Ó- és az Újszövetségben is tilos a papoknak] A részegség bűnét egyrészt bármilyen helyzetű emberek esetében, másrészt elsősorban papi személyek esetében kell bírálattal illetni, ahogyan az Ótestamentum tekintélye is alátámasztja, amely szerint a templomszolgáknak tilos volt bort inniük, nehogy a részegségtől elnehezüljön a szívük; továbbá azért is, hogy érzeik mindig épek és kifinomultak legyenek. Isten csak ennyit mondott a Leviták könyvében Áron főpapnak: Bort és semmi más részegítő italt ne igyatok sem te, sem a fiaid, amikor a megnyilatkozás sátrába jöttök, nehogy meghaljatok; hogy birtokában legyetek a szent és a profán, a beszenyezett és tiszta megkülönböztetése képességének, és tanítsátok Izrael fiainak mind az én törvényeimet, amelyeket Mózes keze által adtam nektek.³¹

Hasonlóképpen előírás volt a nazireusok³² és az Úrnak szenteltek számára, hogy tartózkodjanak a bortól, és a szőlő kiperéselt levét se igyák. Se friss, se aszalt szőlőt ne izleljenek az összes olyan napon, amelyen fogadalmuk az istennek szentelte őket. Ezékiel könyvében hasonlóképpen van: Bort ne igyék egy pap sem, amikor a belső udvarba akar lépni.³³ Miért van ez? Mert a borivás elvonja a lelket a dolgok megértésétől és a halál veszedelmébe sodorja; s akár csak egy kis korty bor sem hagyja, hogy a lélek eléggé belássa, mi hasznos az életben. És nemcsak a bor, hanem más erjesztett ital is tilos; ez Szent Jeromos szerint minden olyan innivaló, ami részegíthet.³⁴

[mi a részegítő ital] Sőt, az új szövetség szerzője, Krisztus, a mi Megváltónk is arra tanít, hogy tartózkodnunk kell ettől a részegségtől, amikor azt mondja: „Vigyázzatok, nehogy elnehezdedjék szívetek a mámorban, a tobzódásban meg az élet gondjaiban, és készületlenül érjen benneteket az a nap: mert mint a tőr, úgy fog lecsapni a föld színének minden lakójára. Virrasszatok hát és imádkozzatok szüntelenül, hogy megmeneküljetez attól, ami majd bekövetkezik, és megállhattok az Emberfiának színe előtt.”³⁵

Tekintsd azt is, ami Izajás próféta könyvében van megírva [Efraim gőgje és részegsége] Efraim és a papok gőgje és részegsége ellen. Ezekkel a szavakkal adta hírül az Úr a méltatlankodását: „Jaj az efraimi részegek büszke koronájának ragyogó ékessége hervadó virágának, amely a bortól tántorgók termékeny völgye felett van.”³⁶ „Lábbal tiporják majd az efraimi részegek büszke koronáját”,³⁷ mert a bor miatt tudatlanok voltak, és részegségükben tántorogtak. A pap és a próféta tudatlanságba sülyedtek, részegségükben bortól teltek el, részegen támolyogtak, nem ismerték fel a látomást, inogtak, mikor ítéletet kellett hozni; minden asztal okádékkkal és mocsokkal volt tele, úgyhogy nem is maradt több tiszta hely. Kinek fogják tudományukat tanítani? Kivel fogják megértetni a kinyilatkoztatást? Talán a tejtől éppen elválasztott csecsemőkkel, akiket épp most vettek le anyjuk emlőjéről, „ez a parancs, az a parancs, ez a szabály, az a szabály, itt egy kicsi, ott egy kicsi!” Dadogó ajkakkal és idegen nyelven fog majd szólni ehhez a néphez az Úr: Ez az én nyugalmam, hagyjátok az elfáradtat megnyugodni, ez a megnyugvás. De nem akarták meghallani, s az Úr szava számukra „ez a parancs, az a parancs, ez a szabály, az a szabály, itt egy kicsi, ott egy kicsi!” lesz, hogy menjenek és hanyatt essenek, letiporják őket, és törbe lépjenek, és fogságba jussanak, mert a halállal léptek szerződésre, és a poklall kötöttek egyezséget.³⁸ S mivel a részegség nem más, [a részegség a józan ész temetője] mint a józan ész hitvány temetője és a bölcsesség előzője, hogy fogadhat a király szolgát, amelyik nem érti meg és nem jár feddhetetlen úton? Ezért szükséges a bölcsesség és a tisztaság az Úr első szolgálóinak, akiknek élete mások számára például szolgál.

[a bor a vágó felszítója] A bor felszítója a vágynak, ahogy Salamon példabeszédei is bizonyítják. Kicsapongó dolog a bor – mondja –, és lármáz a

részegség, senki nem lesz bölcs, aki tántorog tőle.³⁹ Ezért maga Salamon király, noha minden bölcsességgel telve volt, mégis azt gondolta, hogy még bölcsőbb lesz, ha testét megtartóztatja a bortól, és önmegtartóztatóan él. Elhatároztam szívemben – mondja –, hogy megtartóztatom a bortól a testemet, hogy lelkemet bölcsességre vezessem és elkerüljem az ostobaságot, amíg nem látom, mi hasznos az emberek fiainak.⁴⁰ Mert nem ugyanannak az embernek a sajátja, hogy megkóstolja a bort és megéri a prófétákat – mondja Szent Jeromos, aki Nepotianus presbiterhez így ír a klerikusok életéről: „a borivásnál tekintetbe vesszük az életkort és az egészség mértékét a test állapota szerint: mert bor nélkül is lángolok és izzom ifjúságomban, és forr tüzes vérem, mert azt gyanítom, méregpohár”.⁴¹

Az egyházi kánonok azt írják elő a klerikusoknak, hogy komolyan tartózkodjanak a részegségtől és a mámortól, javaiktól való megfosztatás és hivatalukból való felfüggesztetés terhe alatt. Mert a részegség az elme száműzetését hozza el, és kihívja a vágy izgatószerét, ahogyan a klerikusok életéről és tisztségéről a kánonokban áll.

De

Ceres meg Liber nélkül ám kihül Venus!

[a részegség és a pajzanság minden bűnök szülőanyja] – mondja a komédiaköltő.⁴² Bizony semmi sem annyira barátja a sátánnak – ahogy Aranyszájú Szent János tanúsítja –, mint a részegség és a kicsapongás, amely minden bűnök szülőanyja, és minden vétkek gyökere és táptalaja, úgyhogy a klerikusoknak mindennél inkább kerülniük⁴³ kell.⁴⁴

Ó, bárcsak ily szorgalmasan megtartanák a mi katolikus presbitereink és papjaink azt, amit tanításként kaptak az önmegtartóztatásról és a bor mértékletes fogyasztásáról, mint ahogy sokan megtartják a mértéktelen ivás szokását. Bizony nem elmékedésekkel, imádságokkal és más, életüket és helyzetüket meghatározó dologgal töltik éjjelüket és nappalukat, hanem állandó ivászattal, dorbézolással, részegeskedéssel, pajzánkodással, hangoskodással, káromkodásokkal és más, véget nem érő illetlenségekkel, amelyek a mi áldott korunknak nem is tudom, miféle szokásaiból hajtanak

ki. Semmiképpen nem lenne ennyi bűnre csábítás a nép között, amennyi napról napra tenyészik, [a klérussal szembeni gyűlölet és üldözés okai] nem hajtana ki ennyi gyűlölség és Isten egyháza elleni üldözés, amennyit nap mint nap kicsírázni látunk, miközben az isteni haragot és az egész földkerekség bosszúját is kihívjuk magunk ellen azért, hogy hitványságunk példáját nyilvánvalóvá tesszük azok számára, akiket irányítanunk és jobbitanunk kellene: azzal, hogy elirigyeljük a másét, miközben a magunkét is másoknak kellene adnunk; azzal, hogy ellentétet és viszályt szítunk és hintünk el azok között, akiket szeretetre és egyetértésre kellene vezetnünk; azzal, hogy kevélyen és gögösen pöffeszkedünk, pedig Krisztus és az apostolok alázatos és szegény követőinek kellene lennünk. S végül azzal, hogy ocsmányul és semmirekellően kinevetjük azokat, akiket alázatosan, meglegedetten és józanul élni látunk; sőt akárhányszor nem teszünk különbséget a között, hogy az élet és a tanítás a miénk, vagy a szentség és a papság rendje és neve (többet használ ugyanis a gyomornak a komédiák, mint az evangélium olvasása, [több komédiát olvasunk, mint prófétát] s nem a könyvnek, hanem a bornak istenével foglalkozunk nagyobb vágyakozással és érzésekkel). És ezt a papságot is méltatlanul előre felvesszük, miközben megvetjük az Úr nevét azért, hogy méltatlanul járulunk az oltár elé, s a kenyeret, amennyire rajtunk áll, bemocskoltan ajánljuk fel.

Ebből fakad, hogy a papság megvetés tárgya kezdett lenni mindenki előtt, s azok is, akik szent életet élve Krisztust, az apostolokat és példájukat követik, gúnynak és nevetségnek vannak kitéve, miközben életüket és tanításukat a legnagyobb figyelemnek kellene kísérnie. Ebből fakad, hogy a világiak közül néhányan helyes érzésekkel viseltetnek nemcsak az egyház kiváltságai, de az isteni szolgálát és a mise vallásilag illően hallgatott szertartása iránt is, [a pap elnevezés gyűlöletes] ugyanakkor a pap elnevezés gyűlöletes előttük. Ebből fakad, hogy állandó zúgolódás hallatszik a klérussal szemben, állandóak a támadások a vagyonuk ellen, mintha azokra a dolgokra is méltatlanok lennének, amelyekkel kifordult életmódjuk miatt oly rútul visszaélnék.

De honnan ered mindez? Bizony leginkább onnan, hogy az életük az evés és ivás terén túlságosan letért a helyes útról, amitől azután semmivé

válva a józan eszük is elvész, s nemcsak embergyűlölet, de istengyűlölet is erőt vesz rajtuk. Ezek ugyanis, amint Szent Jeromos írja, és ahogy az egyházi rendelkezésekben is áll, [lakomák és szórakozás közepette nehéz megőrizni az erkölcsöket] azt hiszik, hogy gyönyöröktől eltelve, lakomák és vidám szórakozások közepette őrzik meg erkölcsösségüket. De a próféta kinyilatkoztatás azt mondja, hogy ki kell vetni őket romlott házukból és a megvetésre méltó lakomákról.⁴⁵ S ha tudni akarod, hová kell őket kivetni helytelen gondolkodásuk és ténykedésük miatt, olvasd az evangéliumot: ti. a külső sötétségre, ott lesz majd sírás és fogak csikorgatása.⁴⁶ Talán nem arcpirító szégyentelenség a szegény, éhező és megfeszített Jézust és az éhezők megsegítését elhízott testtel, pirospozsgás arccal, kidagadt ábrázattal prédikálni? Ha az apostolok helyzetében vagyunk, ne csak a beszédüket utánozzuk, hanem megtérésüket és önmegtartóztatásukat is. Nehogy méltán szegezhezzék nekünk Izajásnak eme szavát: Jaj nektek, akik kora reggeltől fogva mámorító italokat hajhásztok, és késő estig italoztok, hogy a bor hevítsen benneteket.⁴⁷ Igazán szegyenkeznünk kellene, hogy minket, akik magunkat Krisztus követőinek és a mennyország örökösének valljuk, azokban a dolgokban, amelyek mennyekiek és Krisztus nevéhez méltók, a pogányok és a hitetlenek is felülmúltak és felülmúlnak. Bizony azt olvassuk Khairémón sztoikus filozófusnál, [az egyiptomi papok önmegtartóztatása] hogy a régi egyiptomi papok a hústól és bortól mindig tartózkodtak attól kezdve, amint a szent kultuszok bemutatására adták magukat, hogy soványságuk miatt az érzékeik élénkebbek legyenek.⁴⁸ Ugyanez olvasható Philónnál, Eusebiusnál és Iosephus Flaviusnál az esszénusokról, akik Júdeában önmegtartóztatóan éltek, és természetükké tették a naponkénti éhezést.⁴⁹

Mivel így állnak a dolgok, ki ne hinné, hogy a vizet és a vízivókat sokkal inkább kell dicsérni és magasztalni, mint a színbort ivókat? Aphrodisziaszi Alexandrosz *Problémák* című művében⁵⁰ megmutatja ugyanis, [a vízivók látása és érzékszervei élesebbek, mint a borivókéi] hogy a vízivók látása és többi érzékszerve is sokkal élesebb (a bőséges borfogyasztás ugyanis a szervezet belső útjain keresztül eltompítja az érzékelést). S ellentétesen megfogalmazva Salamon példabeszédeiben: Kinek homályosul el a szeme? Nemde azoknak, akik borozással töltik az időt, és csak a serlegek fenéig ürítésével

vannak elfoglalva? Ne vesd a szemed a borra, amikor bíborpiros színben pompázik. Amikor felragyog az üvegben a színe, csábítóan kínálja magát, de végül megharap, mint a kígyó, és mint a vipera, kibocsátja mérgét. Szemed különös dolgokat lát majd, szíved zavaros dolgokat mond majd, s olyan leszel, mintha aludnál a tenger közepén, mint az alvó kormányos, aki elvesztette a kormányrudat.⁵¹

S hogy továbbmenjek, hallgassuk meg, mit mondanak a bor és a részegség dicséretéről a katolikus írók. [a bor és a részegség bűnei össze vannak gyűjtve] Szent Jeromos: Mekkora igyekezettel kell menekülnünk a részegség elől, amely a testet, a lélek menhelyét szemétdombbá alacsonyítja le, a dicsőséget lerántja a sárba, az előrelátást elűzi, a hitet megsemmisíti, hajótörést idéz elő?⁵² Szent Ágoston: A részegség minden gyalázatok anyja és minden bűnök eredete, a gonosztettek gyökere, a bűnök melegágya, a fej megzavarodása, az érzékek felfordulása, a nyelv vihara, a test forgószele, [a részegség a tisztaság hajótörése] a tisztaság hajótörése, az időérzék elvesztése, akaratlan őrületség, szégyenteljes elernyedés, az erkölcsök ocsmánysága, az élet gyalázata, a becsület megbecstelenítése, a lélek megromlása. A részegség mindkét nem esetében a legrosszabbra tör, elmondhatatlan dolgokra vállalkozik,⁵³ és ahogy az apostol mondja, megtagadja a mennyországot azoktól, akik oda igyekeznek.⁵⁴ Mert bárki, aki mértéktelenül, lakomaközi állapotban a mértékletesség gyepelőjét megeresztve, őrült részegségében a földön hever, hanyatt fekvé néz fel azokra, akik állnak, s nem képes őket feddhetetlennek látni; vagy pedig hosszú locsogással felesleges szavakat ont magából, és hiábavalóságokat fűz egybe ocsmányul kiáltozva, [a részeg ocsmány kiáltozását szépnek hallja] miközben azt hiszi, mindez jól hangzik. A poharak között méltatlan vitákba bocsátkozik, s minden ok nélkül durva veszekedést szít, mivel felesleges szavakkal szól közbe, és nem képes hallgatni a többiek értelmes beszédét, s a lakomázók és felebarátaik ellenvetései így sértéssé dagadnak.⁵⁵ Másutt pedig: A részegség elveszi az emlékezőképességet, feldúlja az érzékszerveket, összezavarja az értelmet, felszítja a vágyat, magával rántja a nyelvet, megrontja a vért, minden végtagot meggyengít, megrövidíti az életet, és kizárja az üdvösséget.⁵⁶

Szent Izidor tanúsága szerint ugyanis ahogy az önmegtartóztatás elveszi a testi vágyakat, úgy lesznek semmivé a lélek összes erényei a részegség bűnétől.⁵⁷ Ince ezt mondja az emberi nyomorúságról: Mi rútabb a részeg embernél, [semmi sem rútabb a részegségnél] akinek büdös a szája, remeg a teste, aki ostobaságokat beszél, titkokat fecseg ki, akinek elborul az elméje és eltorzul az arca?⁵⁸ Másutt: a részegség a gyilkosság anyja, a vizzály szülője, a düh nemzője, a fajtalanság tanítója.⁵⁹ Ahol ugyanis a részegség uralkodik, onnan száműzetésbe vonul a józan ész, eltompul az értelem, vereséget szenved a megfontoltság, a feje tetejére áll az ítélőképesség.⁶⁰ Szent Tamás pedig így ír: Noha a részegség sok rossz dolgot munkál, ezenfelül még az is vele jár, hogy az észet eltompítja, a titkokat feltárja, a mozdulatokat elcsúfítja, az ékesszólást rosszra csábítja, vizzályt szít, és elveszi a test erejét; azt parancsolja, hogy essünk össze, megtiltja, hogy helyesen cselekedjünk; meggátolja a pihenést, közömbössé teszi az érzékelést, feledést hoz, vágyat kelt, émelygést okoz, rontja a látást, minden erény nélkül hagyja az embert.⁶¹ Seneca: Bizony, a részegség minden bűnt felfed és feltüzel, mihelyt a bor túlzott ereje hatalmába keríti a lelket, s ami addig rejtve volt, azt láthatóvá teszi vagy felmutatja. A részegség nem elköveti, hanem napvilágra hozza a bűnt. Akkor a fajtalan bevallja és közszemlére teszi hajlamait; [a borból gőg és kegyetlenség fakad] akkor a kötekedő nem tesz féket sem a nyelvére, sem az öklére; a felfuvalkodotton elhatalmasodik a gőg, az indulatosan a kegyetlenség, az irigyen a rosszindulat; minden bűn előtör és garázdálkodik. Az ilyennek öntudatlanságához vedd hozzá még bizonytalan és homályos szavait is, révedő tekintetét, tétova járását, szédülését (mint amikor az ingatag tető, akár valamiféle forgósél, megrengeti az egész házat), gyomorgörccsét, mikor buzog benne a bor, és feszíti a belső szerveit. Mindazonáltal elviselhető még mindez, amíg ereje megvan; de ha az álom tovább rontja a dolgot, akkor ami részegség volt, kegyetlen szenvedéssé válik.⁶² Sirák fia könyvében áll: Akik szeretik, azokat – mondja – ne kísértsd borral, [a bor megrövidíti az életet] mert a bor sokakat semmivé tett. A tűz edzi a kemény vasat, a részegségig fogyasztott bor elárulja a gőgösök szívét, de a józansággal ízelt bor meglegedett élet az embernek; ha mértékkel iszod, józan maradsz. Milyen az az élet, amely megrövidül a bortól? Mi

vet cselet az életnek? A halál. Élvezetre van teremtve a bor kezdettől fogva, de nem részegeskedésre! A mértékkel fogyasztott bor öröm a testnek és a léleknek. A józan borozás a test és az elme orvossága. A mértéktelenül fogyasztott bor izgalmat, haragot és sok romlást okoz. A sok borital a lélek keserűsége. Az ittasság indulata, a megfontolatlan ember sértése elveszi az erőt, és sebeket ejt.⁶³ Ne fedd meg társadat borozás közben, és ne nézd le őt jókedvében! Ne mondj neki szitokszót, és ne zaklasd követeléssel!⁶⁴ Miért ne? Nehogy haragra és őrzöngésre gyűjtsd a dühöngőt!

Másutt az áll, hogy a bor és az asszonyok hitszegőkké teszik azokat, akik istentől adottan bölcssek.⁶⁵ Mert ahogy a hit szülőanyja a mértékletesség, úgy a hitszegés anyja a részegség. Aki részeg, [a részeg nem elköveti a bűnt, hanem ő maga a bűn] ahogy Szent Bernát mondja, az nem elköveti a bűnt, hanem ő maga a bűn; mert hízelgő démon, édes méreg, szándékos örület; gyönyörre csábítás, a rátság tanítója, a szemérmes esett erőszak, amelyet egy keresztény sem ismert,⁶⁶ mert – ahogy Szent Ágoston tanítja – aki őt bírja, az nincs birtokában saját magának.⁶⁷ S amiképpen a részegekben nincs semmiféle józan ész – ahogy ugyancsak Szent Ágoston írja a szent szüzekhez –, ugyanúgy nincs bennük az életük vezetésére való józan szándék; semmilyen tudományra, tapasztalatra vagy olvasmányra való emlékezés, semmilyen tevékenységgel kapcsolatos előrelátás.⁶⁸ Ezzel éppen ellenkezőleg, a józanokban a józanság a helyes ítélőképesség tartóoszlopa, az emlékezőtehetségnek és az ettől elválaszthatatlan visszaemlékezésnek a bölcsessége, [mi a józanság] a titkok őrzője, a rejtélyek leple, az olvasmányok és a tudomány befogadója, a tanulmányok és a szépművészetek tanítványa s egyszerre mestere, a tehetségek kiszemelésének szolgálja. Mindig vágyakozik a jó hírnévre, üdvös és hasznos dolgokat hoz létre, az erényt különösen segíti, mindent józan ésszel elrendez, a tisztességesek gyülekezetéhez mindig ragaszkodik.⁶⁹

[a bor egykor a gyermekeknek tilos volt] Platón pedig azt írja elő a *Törvények* című művében, hogy a fiúk tizennyolc éves korukig teljesen tartózkodjanak a bortól. Mert ha életkoruk izzásához még a bor forrósága is hozzájárul, akkor az a tüzet újabb tűzzel táplálja.⁷⁰ Ugyanezt mondja Szent Jeromos Eustochiumnak, hogy ti. a bor az ifjúkorban a vágy kettős tűzfészke, mert

olajat öntünk a tűzre.⁷¹ Plutarkhosz is azt írja elő az egészség megőrzéséről szóló tanításában, [a gyermekek kevésbé szomjaznak, mint a férfiak] hogy ne szítsuk a tüzet tűzzel, ne töltsünk arra, ami már tele van, ne adjunk a színborhoz színort.⁷² Mert az ifjak és az öregek is (amint Arisztotelész tanúsítja *Problémák* című művében) gyorsabban esnek kísértésbe és buknak el; az utóbbiak azért, mert kisebb, az előbbiek, mert túlzott a hevületük, mintegy meggyöngült természetük miatt. A fiúk mégis kevesebbet isznak, mint a férfiak, bár nem kevésbé hevesek, mint amazok, mert ti. az ő melegségük nedves, a férfiaké ellenben száraz,⁷³ ezért a fiúknak egészen a negyvenedik életévükig a bor mértékletesebb fogyasztása ajánlatos.

Miután pedig betöltötték ezt az életkort, szabad bort inniuk, méghozzá korlátozások nélkül, különösen az öregebbeknek, de úgy, hogy felvidított elmével a hátralévő idejükben is összeszedettek legyenek, hiszen – ahogy Macrobius írja a *Saturnalia* 7. könyvében – [a részegek gyorsan megöregszenek] akik gyakran részegek, gyorsan öregszenek. Mások a megfelelő életkornál korábban megkopaszodnak vagy megöszülnek, amit csak a hév megfogtakozása magyaráz.⁷⁴ Mert

bortól csúnyul a test, bortól odalesz üdeségünk

– mondja Propertius,⁷⁵ bár igen kevés fiatal öregszik hamar, de azok különösen, akik idő előtt a kelletténél több borral élnek.

Mert ebben az életkorban, ti. fiatalkorban (Cicero a tanú rá *Az öregségről* című művében) sokkal nagyobb a halál eshetősége, a fiatalok koruk ellenére könnyebben betegszenek meg, szenvedésük súlyosabb, gyógyításuk több bajjal jár.⁷⁶ [a rendszeret az egészség szülőanyja] A rendszeret ellenben – mondja Valerius Maximus műve második könyvében – mindig mintegy szülőanyja a jó egészségnek, ellensége a fényűző lakomáknak, idegen a borban való túlságos bővelkedéstől.⁷⁷ Sirák fia könyvében olvasható, hogy aki megtartóztatja magát, meghosszabbítja az életét.⁷⁸ S mennyire elegendő tanítója az embereknek a kis mennyiségű bor: alvás közben nem fogsz kínlódni miatta, és nem fogod érezni a fájdalmat. Arisztotelész az álomról és a virrasztásról, de a politikáról szóló műveiben is azt írja, hogy

nem jó bort inniuk a gyermekeknek, de jó nélküle lenniük.⁷⁹ Tudvalevő ugyanis, hogy a bortól a fiúk tompábbá válnak (ahogy Aulus Gelliusnál is van az *Attikai éjszakák* negyedik könyvében⁸⁰), ez süketséget idéz elő, [a fiúk teste törpe marad a bortól] testük törpe marad, és kevésbé serdülnek. Mindez pedig éppen ellenkezőképpen történik azokkal, akik mértékletesen élnek a borral és az étellel. Ezek ugyanis igen hosszú ideig élnek, és épen, egészségesen jutnak öregségre.

S mivel az öregségnek is számos, szinte végtelen sok kellemetlensége van, senki nem érzi kevésbé a terheit, mint az, aki önmegtartóztató és józan. Sokakat láttam, akik öregkorukban is igen boldogan éltek, olyanokat, akik nem ittak bort. Sőt, nem tudom megállni, hogy ne hozakodjak elő neked valakivel, hogy inkább példák alapján alkoss ítéletet, [Bornemissza János dicsérete] ha a szavaimnak történetesen nem akarnál hitelt adni. Te magad is tudod a tisztességben megöszült, öreg Jánosról, mindkét királyunk nevelőjéről, akit, mivel megtartóztatta magát a bortól, egész Pannónia Bornemisszának nevez, hogy milyen mozgékony testű, milyen élénk elméjű. S bár szinte két emberöltőt élt már meg ez a férfiú, mégsem látod rajta, hogy a szeme homályos volna, a hallása megromlott volna, a haja megfogyatkozott volna, az arca csúful megsápadt volna, a fogai kihullottak volna, a bőre kiszáradt volna, a mellkasa fulladna, köhögéstől ugatna, a térdei remegnének, vagy hogy a bokája és a lábfeje dagadtságtól lenne puffadt. Mikor pedig látod, ahogy fut, aligha mondanád meg, hogy csaknem két emberöltőt élt meg, hacsak nem mutatná ősz feje, ami az embernek természetes sajátsága öregkorában. Nem kezdtek fogatkozni érzékszerveinek képességei, nem szűnt meg bölcsessége gyarapodni. Erkölcsének szilárdságát tekintve annyira érett, a bűnök visszaszorításában annyira bátor, állhatatosságban és tekintélyben kiváló, szavaiban kedves és barátságos, véleményében bölcs és kifinomult, életkorát és értelmét tekintve tiszteletre méltó, ítéletében bölcs, lelkében nem kicsinyes és félelmes, úgyhogy senki sincs, akit, ha látja őt, ne kerítené hatalmába a csodálkozás, ne ragadtná magát önként dicséretre, s ne magasztalná a természetét.

Mert ha ennek az igen dicséretre méltó és önmegtartóztató öregnek a mértékletessége nem lett volna józansággal összefonódva, ha a múlt évben

megérett szándéka nem párosult volna bátorsággal és merészséggel, senkinek sem lenne kétséges, hogy nemcsak a nemesség ügye forgott volna kockán, hanem bizonyosan az egész hazáé is; amikor a keresztetek pokoli fúriái, az a népség, amelynek a keresztén kívül semmi köze Krisztushoz, [a kereszteteknek a keresztet kivéve semmi közük a kereszténységhez] vezérüket, a habzó szájú vadállatot, a részeg Beliált, a székely Györgyöt követve, Krisztust káromolva és megtagadva őt a vallás és a jóság valamiféle örve alatt, az ártatlanságot kiirtva, egyedül a kegyetlenséget tartva a legnagyobb erénynek, józan eszüket veszítve borban és vérben tobzódtak s vadállat módjára vérengzettek – mert Györgynek a királyi jogar és az ország kormányzása kellett volna. Mikor ugyanis már csaknem egész Magyarországot karddal és vérrel elfoglalta, a királyi székhelyet, Budát igyekezett megvívni, és táborát vert közvetlenül a város alatt, s azt gondolta igyekezete egyedüli és legvégső feladatának, hogy az öregségtől elerőtlenedett királyt gyermekeivel, Lajos királlyal és Anna királynővel együtt megölje. És mikor nem akadt a továbbiakra nézve senki, aki a királyi családjáért és a hazáért feláldozta volna magát, íme, ez a józan öreg egyedül, herculesi bátorságot véve magára s ősz fejét felajánlva vállalta a vadállattal, a sokfejű hüdrával a háborút, s mint egyedüli józan csapott össze a bakkhánok bortól és öldökléstől kimerült seregével. Győztesként került ki belőle, hazáját és uralkodóit vitézsége folytán megszabadította a hatalmas veszélytől, bizonyosan méltón arra, hogy istenként tiszteljék, s ne csak babér- vagy tölgy-, de egyenesen aranykoszorú díszítse. Annyival előbbre kell őt helyezni a borivóknál, amennyivel méltóbb volt, hogy józanul, kevesekkel maga mellett fölébe kerekedjen sokaknak, akik bortól feltüzeltelen elébe helyezték a tisztességnek a becstelenséget, az erénynek a gonoszságot, a kegyetlenségnek a kegyetlenséget.

[a római asszonyoknak nem volt szabad bort inniuk] Romulus a római asszonyoknak és egész Latium asszonyainak megtiltotta a borfogyasztást, hogy visszatartsa őket a tiltott szerelemtől, úgy gondolva, hogy a részegség a nő esetében a romlás kezdete, mert – amint Valerius Maximus írja műve második könyvében – a Liber atyától származó mértéktelenség a következő lépcsőfok szokott lenni a tiltott Venushoz. Mert az asszony – állítja –, aki

mértéktelenül él a borral, az erények előtt bezárja az ajtót, az élvezetek előtt pedig kitarja.⁸¹ A józanság ellenben, ahogy Szent Ágoston is tanúsítja a szent szüzekhez írt művében, az asszonyok szemét a földre szegezi, a részegség pedig, miután szégyenüket levetkőzték, felemeli kihívó tekintetüket.⁸² A józanság nagy remegéssel és feddhetetlen halksággal ejti ki a szavakat, a részegség ellenben szégyentelenné teszi a nő arcát és szavait is.⁸³ [a józanság a tisztaság és a szemérem oltalmazója] A józanság ugyanis az asszonyok értelmének, érzékeinek, testrészeinek és egész testének oltalmazója, tisztaságuk és szemérmességük bástyája; a tartózkodás rokona, a barátság és a béke szolgálója, a tisztességgel mindig karöltve jár, de minden büntől és vétektől menekül.⁸⁴ Mucius Scaevola ugyanis törvényt hozott, hogy ha valamelyik asszony bort ivott, az soha ne lehessen Vesta-szűz. S ettől fogva – ahogy Cato tanúsítja – megrögződött az a szokás és rend a városban, hogy a férfiak és más hozzátartozók, amikor hazatértek, feleségüktől és leányaiktól csókot kértek, hogy kiderítsék, érezni-e rajtuk részegítő ital szagát.⁸⁵ Azt is mondják ezenkívül, hogy Aegnatius husággal verte agyon a feleségét, mert bort ivott a hordóból, de Romulus feloldozta a gyilkosság vétke alól. Cn. Domitius bíró megfosztott egy asszonyt a hozományától, mert férje tudta nélkül bort kóstolt.⁸⁶ És Stullát is halálra ítélték ugyanezért – amint megírta Dionysius⁸⁷ a régiségekről szóló művében. Egy másik matrónát pedig – ahogy Fabius Pictor az *Évkönyveiben* előadja – halálra éhezettek, mert feltörte azt a kis szekrénykét, amelyben a borospincék kulcsai voltak.⁸⁸

A régi rómaiak azt akarták, hogy minden asszony, feleségeik nemkülönben, házasságuk első napján, [a terhes nőknek tilos borral élniük] de későbbi idejében is csak nagyon mértékkel igyanak bort, különösen, amikor még nem volt gyermekük, mert a terhes nőknek árt a bor, és koraszüléshez vezet. Arisztotelész is megerősíti, hogy az iszákos nőknek vizenyős és időtlen a szülöttje.⁸⁹ Plutarkhosz is előírja a nevelésről szóló művében, hogy akik asszonyhoz gyermeknemzés céljával közelednek, teljesen józanul vagy legalábbis borral a legmértékletesebben élve érintkezzenek vele.⁹⁰ Mert akiknek már az elején az jutott osztályrészül, hogy a szüleik részegen nemzették őket, azok különösen borisszák és korhelyek szoktak lenni. Ezért, mikor

Diogenész látta, hogy egy ifjú a részegségtől elborult elmével őrjöng, így szólt: „Ó, ifjú, téged is részegségében nemzett az atyád!”⁹¹

A bor a szüzeknek is mérég.⁹² [a bor mérég a szüzeknek] Ezért így írt Szent Jeromos Eustochiumnak: „Krisztus jegyese kerülje a bort, mint a mérget. Ez a sátán első fegyvere az ifjúság ellen. Nem ver annyira a kapzsiság, nem pöffeszt annyira a gőg, nem gyönyörködtet így a nagyravágyás. Más hibákat könnyen elkerülünk, de ez az ellenség bennünk tanyázik, bárhová megyünk, magunkkal cipeljük. A bor és az ifjúság a gyönyör kettős tűzfészke. Miért öntünk még olajat is a tűzre? Minek tegyünk gyújtóst izzó testünk alá?”⁹³

Egyébként azt veted majd mindezek ellen, hogy nemrégén törvények születtek az asszonyok mértéktelenségének megzabolázására, hogy ne igyanak bort és miatta ne vegyék magukra a szégyentelenség bélyegét. Vagy másképpen fogalmazva: törvény született az ifjak ártatlanságának védelmére, nem a férfiakéra, mert a férfiaknak szabad akár büntetlenül is örületre jutniuk és a borral mértékkel élniük, akár pedig a vizet mint nem szükséges vagy a test számára halált hozó dolgot az emberi használatból kizárniuk (amelynél mindazonáltal semmilyen tápanyag nem hasznosabb az élőlények számára).

De miért tiltották meg a rómaiak a szolgálknak és a rabszolgáknak, a hivatalnokoknak és a szónokoknak és azoknak, akik a köztársaság szolgálatában állnak éppúgy, mint az asszonyoknak, hogy borral éljenek? [a betegeknek tilos volt a bor] Miért tiltottak el az orvosok szinte minden beteget a bortól? Talán azért, amit Cicero mond *Az istenek természetéről* szóló műve harmadik könyvében, hogy a bor ritkán használ, ellenben gyakran árt?⁹⁴ Mert jobb, ha egyáltalán nem alkalmazzuk, mint hogy a kétes gyógyulás reményében a nyilvánvaló romlásba rohanjunk.⁹⁵ Miért magasztalja és dicséri Arisztotelész,⁹⁶ Platón⁹⁷ és Galénosz,⁹⁸ minden orvosok között az első, [a karthágóiak törvénye nem túrta, hogy a katonai táborokban bor legyen] a karthágóiaknak ama törvényét, amely egykor, amíg hadakozva tábori szolgálatban voltak, semmi bort kóstolniuk nem engedett, hanem elrendelte, hogy az egész hadviselési idejük alatt vizet igyanak?⁹⁹ Talán azért, mert a bortól az emberek puhányak lesznek a fáradságok elviselésére? Miért,

hogy a zephüroszi lokrisziak Szeleukosz törvényét nagyon is helyeselve még szigorúbban megtartották, miközben a törvény azokat, akik bármikor borral éltek, halálbüntetéssel sújtotta?¹⁰⁰ Talán azért, mert bor nélkül a tisztességnek és a köztársaságnak is nagyobb szolgálatára vannak? Miért nem rosszallta Caesar a kommentárjaiban Germania egyik népének, a suebusoknak azt a szokását, [a suebusok nem engedik, hogy bort szállítsanak hozzájuk] hogy egyáltalán nem engedték, hogy bort szállítsanak hozzájuk?¹⁰¹ Talán azért, mert azt gondolták, hogy a bor elerőtleníti a testet? Miért van az, hogy a belgák között a nerviusok népének ugyancsak az volt a szokásuk, hogy egyetlen kereskedőnek sem engedték meg a beutazást, és nem tűrték, hogy akár bort, akár bármilyen luxuscikket bevigyenek hozzájuk? Talán azért, mert felismerték, hogy ezektől ellankad a lélek és megfogyatkozik a bátorság?¹⁰² Miért van az, hogy a törökök Mohamed törvényei szerint, a szaracénok az arabok régi szokása szerint a borivást halálbüntetéssel sújtják?¹⁰³ Talán azért, mert miután a helyes gondolkodás elyengül és az értelem eltorzul, az embereket a bor igen gyakran érzéketlen és oktalan lényekké változtatja?

Továbbá miért van az, hogy sok, hite és ájtatossága folytán jeles atya, [a vallásos és szent atyák nem isznak bort] akik kolostorokban és közösségekben élnek, nem tobzódnak, hanem inkább a régi atyákat és a szent férfiakat utánozva csak igen kevés bort fogyasztanak? Milyen volt Szent Pál, aki azt mondta: jó dolog bort nem inni;¹⁰⁴ Szent Péter, aki az úr mennybemenelete után mindössze kenyérrrel, olajbogyóval és vízzel élt, amelyek az ember legelső táplálékai; Jakab, más néven Justus, Krisztus urunk testvére, aki sem bort, sem részegítő italt nem ivott; Szent Pál és Szent Antal remeték, akik, miután megették a varjútól kapott kenyeret, a forráshoz mentek, és szájukat odatartva a markukkal merítették a vizet és oltották a szomjukat?¹⁰⁵ Továbbá Onofrius, Honoratus, Pastumius, Apollonius, Dorotheus, remete Hilarion, Pambus Romualdus, Columbanus, Maxentius, Benedictus és Aegidius apátok; továbbá Fulgentius, Amandus, Germanus, Gregorius, Lupus, Blasius, Erasmus püspökök és sokan mások, mint Timotheus, Hospicius, Franciscus, Euagrius, akik részint kolostorokban, részint magányban és remeteségben éltek, és vagy egyáltalán soha, vagy

csak nagyon kevésszer akartak bort ízlelni, s egész életükben csupán csak kenyeret és vizet fogyasztottak? Talán azért, mert úgy ítélték meg, hogy a bor elhomályosítja az értelmet, és akadályá az elvonulásnak és az istennek szentelt életnek?

Továbbá miért van az, hogy a régi görögök, [a görögök mértékletessége a borivásban] akik mindenki között a legbölcsebbek voltak, annyira dicsérték a vizet és a bor mértékletes fogyasztását? Athénaiosz azt írja,¹⁰⁶ hogy két-merítőnyi bort csak ötmerítőnyi vízzel hígítva szoktak inni, vagy egymé-
rítőnyi bort hárommerítőnyi vízzel hígítva. Hésziodosz azt írja,¹⁰⁷ hogy ha három rész tiszta vizük volt, ahhoz egy negyedik rész bort adtak; Anakreón pedig,¹⁰⁸ hogy ha egy rész boruk volt, azt két rész vízhez adták. Vagy, ha hígítani akarták, akkor nem a vizet adták a színborhoz, hanem a szín-
bort a vízhez, hogy a kevéske bort is könnyebben lehessen keverni, ahogy Theophrasztosz mondja.¹⁰⁹ S másként nem helyeselték az ivás szokását, akár valaki a barátai emlékére vagy nevére, akár pedig a Múzsákéra vagy a Gráciákéra ivott, csak ha előbb tekintetbe vette a poharazás utált szabályát, [a poharazás szabálya] hogy ti. a harmadik kancsónál többhöz nyúlni becstelen dolog. Ezért mondta valaki: csak három kancsót ürítetek azok egészségére, akik egészséges elméjük!¹¹⁰ Az első az egészségé, a második az élvezeté, a harmadik az álomé, a többi a gyalázaté.¹¹¹ Másvalaki az első poharat a Gráciáknak, a Hóráknak és Dionüszosznak ajánlotta, a másodikat Venusnak és Dionüszosznak, a harmadikat a gyalázatnak és a bűnnek.

Mit mondhatnék még? A víznek – tudjuk – oly nagy az ereje, hogy más úton senki nem juthat gyorsabban akár az erényhez, akár az istenhez, csak úgy, ha vízzel él, de a bortól és a hústól tartózkodik. [Minósz mértékletessége miatt Jupitertől kapott törvényeket] Mert Minósz, a krétaiak ura és királya kilenc álló napon át teljes önmegtartóztatással élt, s így kiérdemelte, hogy törvé-
nyeket kapjon Jupitertől,¹¹² amelyeket azután a krétaiaknak adott. Mert Illés, a próféták és az istenfélők között az első, miután a sareptai özvegyhez ment, nem húst, hanem egy falat kenyeret, s nem bort, hanem vizet kért.¹¹³ Ezenkívül a leghatalmasabb istentől azt kapta, hogy bölcsebben prófétál-
jon, és az angyal táplálja, de nem hússal vagy borral, hanem kenyérral és vízzel;¹¹⁴ végül azt is kiérdemelte, hogy életében tüzes harci kocsi ragadja

egészen az égbe.¹¹⁵ Így kapta Mózes is a törvényeket a Sínai-hegyen, nem azért, mert engedett a részegségnek és a mánornak (mint ahogy sokan Datannal és Abirámmal együtt,¹¹⁶ akik csúful elpusztultak), hanem mert negyven napig böjtölt.¹¹⁷ [Keresztelő Jánosnak Krisztus hagyta meg, hogy ne igyék bort] Mit mondjak Keresztelő Jánosról, aki elsőnek beszélt a hitről az új szövetségben? Nemde ő is mindenkinél inkább kedveltté lett amiatt, mert nem ivott bort; akiről így beszélt Krisztus: Eljön hozzátok János, aki nem eszik, és nem iszik bort.¹¹⁸ Mit mondjak Dániel prófétáról? Talán róla is tagadni kellene, hogy csak a bortól való tartózkodása miatt érdemelte ki, hogy minden mágust és jóst felülmúlva az álmok és látomások megfejtésében a legnagyobb legyen? Aki a zöldségeket és a vizet elébe helyezte a királyi étkeknek és a bornak;¹¹⁹ aki előtt később a szenvedés misztériuma és Krisztus megtestesülése is feltárult; s akinek imádságaira annyira hajlott az Úr, hogy a vigasztaló angyalt is meghallgatta – [Nabukodonozor király vadállattá változik] úgyhogy Nabukodonozornak, Babilónia királyának büntetését, akinek Isten jogos és szigorú ítélete folytán, lelkének belső elbizakodottsága miatt vadállattá változtatva hét évig kellett volna oktalan állatok között élnie, mindössze hét hónapra rövidítette.¹²⁰ Ő maga így beszél magáról: Ezekben a napokban én, Dániel, három hétig gyászoltam, nem ettem a vágyott kenyérből, húst és bort nem vettem a számba.¹²¹ S ezért az angyal így szólott hozzá: attól a naptól fogva, hogy lealacsonyítottad a szívedet, hogy elcsüggedsz magad Isten színe előtt, meghallgatásra találtak a te szavaid. [a rechabíták köpnek a boroskupákra és kelyhekre] Ezért még a rechabíták önmegtartóztatását is a legnagyobbra tartotta az Úr, akik az atyjuk parancsainak engedelmeskedve a borral teli kelyheket és kupákat is lekopték, amikor feléjük nyújtották őket. Nem iszunk bort, mondják, mert Jonadab, Rechab fia, a mi atyánk ezt írta elő nekünk, mondván: Ne igyatok bort ti és fiaitok sem soha! Ezért méltók voltak, hogy az Úrtól ezt hallják: Nem hal ki Jonadab törzse, Rechab fiai minden napon a szíнем előtt fognak maradni.¹²²

[a régi papok megtartóztatták magukat a bortól és a hústól] Ezenkívül nem kis érdem a régi papok önmegtartóztatása (amelyet Szent Jeromos csodál), akik mindig tartózkodtak a hústól és a bortól, nehogy érkeik eltom-

puljanak, ami ezek miatt érné őket, s vágyuk nehogy fellángoljon, ami a borivásból szokott eredni. De kenyeret is ritkán ettek, hogy ne terheljék meg a gyomrukat, a zöldségfélék közül csak az olajbogyót ismerték, s azt is csak mértékkel, az émelygés enyhítésére. A szárnyasok és a juhok húását is hasonlóképpen kerülték, és a tejet is, mert az előbbi ezekből való folyékony húsnak, az utóbbit vérnek mondták,¹²³ csak a színük más; az volt ugyanis a tapasztalatuk, hogy az ilyesféle önmegtartóztatás segíti az imádkozást. [az izraeliták mindig önmegtartóztatásuk miatt győzték le ellenségeiket] Az izraeliták is igen gyakran így győzték le az ellenség legnagyobb tömegeit, mint Holofernészét,¹²⁴ Benjámín fiait,¹²⁵ a filiszteusokét¹²⁶ és másokét: először böjtöltek, azután imádkoztak, s végül elhozták a győzelmi koszorút; továbbá, mert önmegtartóztatás révén, úgy hitték, könnyebben érhetik el, hogy Isten elengedje bűneiket. Ugyanígy a niniveiek, akiket azzal fenyegettek, hogy a városnak a bűneik miatt el kell tűnnie a föld színéről, mivel azonban a legnagyobbtól a legkisebbig önmegtartóztatással gyötörték magukat, kiérdemelték, hogy Isten nem emlékezett meg bűneikről, és városuk nem süllyedt el.¹²⁷

S mert az Úr tanítványai nem tudták megtartóztatni magukat, [Krisztus megszigja a tanítványokat] Krisztus az utolsó vacsora után keményen megszigta őket, hogy egyetlen órát sem tudtak vele virrasztani,¹²⁸ mert különösen az önmegtartóztatás segít a virrasztásban és az imádkozásban, amiképpen úgy látszik, nem kevés hatása van arra, hogy egy időre szóló, de lelki győzelmet is arassunk. Miképpen a Bírák könyvében olvassuk, hogy háromszáz, vizet ivó emberrel az Úr megszabadította a népét.¹²⁹ Manoahnak, aki felesége meddőségét vádolta, és mélyről jövő imákkal könyörgött, az angyal ezt válaszolta: csak úgy foganhat meg asszonya, ha megtartóztatja magát; ezután végül meghallgatásra találtak, s fiuk született, az igen bátor hadakozó, Sámson.¹³⁰

Sőt, Krisztus is, amikor tanítványait elküldte, hogy hirdessék az igét, elsősorban azt írta elő nekik, hogy amikor vendégségbe mennek, elégedjenek meg azzal, amit eléjük tálalnak, egyék és igyák meg, ami vendéglátóiknál van, de ingyencégeket a legkevésbé se kérjenek, nehogy esetleg a mámortól meg a részegségtől és más élvezetektől a lábukról ledöntsék

megfeledkezzenek feladatukról, ami a küldetésük, s nehogy eltántorítsa őket a bor (amiből sok rossz származik). [Noét, a bor első feltalálóját részegsége miatt kinevették a fiai] Mert a bor Noéból, tulajdon teremtőjéből is tréfát űzött: azt, aki először ültetett szőlőtőkét, megcsúfolta,¹³¹ és kitette annak, hogy saját fiai kinevetik. Ő ugyanis, ahogy Szent Jeromos mondja, egyórányi részegségében lemeztelenítette szemérmét, amelyet addig hatszáz éven keresztül eltakart.¹³² Ugyanő mondja: [Lót a bor miatt vérfertőzésbe keveredett lányaival] A bor Lótot, aki Isten ítélete alapján annyi sok ezer ember közül egyedül volt igaz, lányainak szörnyű megbecstelenítésére ragadtatta,¹³³ és – ahogy Szent Ágoston mondja a Teremtés könyvéről – a részegség hatalmába kerítette és legyőzte azt, akit Szodoma nem tudott hatalmába keríteni és legyőzni; az asszonyok iránti láztól ég az, akit a kénköves láng nem tudott megégetni.¹³⁴ A bor parancsolta Absolonnak, hogy miután a megerősakolt nővérén esett sérelem miatt megharagudott elsőszülött testvére, Amnónra, és elhatározta, hogy megöli, valóban megölje, mert az el volt nehezülve bortól; noha másképp is tehetett volna, de a bor könnyen kiszolgáltatja a halálnak azokat, akik isznak belőle.¹³⁵ Mert a kármeli Nabalt is, aki elfeledkezett egyrészt a saját ostobaságáról és Dávid király iránti sértéséről, másrészt a király hatalmáról, a részegség már-már halállal fenyegette volna, ha nem jött volna segítségére a bor okozta veszélyben felesége előrelátása.¹³⁶

A bor gyakran a legnagyobb hadvezéreket is a legocsmányabb módon győzte le és pusztította el. Tanúja ennek Holofernész, az asszír seregek parancsnoka, [Holofernészt, a népek legyőzőjét a bor és az asszony győzte le és pusztította el] aki miután az összes tartomány és Szíria összes városa királyait legyőzte (gondolj Mezopotámia, Sodal és Libya, Kilikia és Apameia királyaira), végül a bor áldozata lett, és egy asszony levágta a fejét.¹³⁷ Izrael városának, Betiluának ostromakor Juditot, az összes asszony között a legszemérmesebb özvegyet, akit elévezettek, gyalázatosan elcsábította, s a jelenlétében annyi bort ivott, amennyit még sohasem.¹³⁸ Látod-e, milyen szörnyű dolog, hogy akit nem győzött le ember, azt legyőzi a vágy és maga alá temeti a bor; s akit nem győzött le fegyver, akinél a győzelmi palmaág volt, az a boroshordó áldozata lett. A bortól forrongó gyomorban hamar felbuzog

a vágy. A borban ugyanis fényűzés van, a fényűzésben gyönyör, a gyönyörben szemérmertlenség, és aki tobzódik az élvezetekben, az élőhalott, [aki tobzódik az élvezetekben, az élőhalott] aki ellenben lerészegedik, az halott, és már el is van temetve.¹³⁹

A bor a legádázabb és legharciasabb népeket is kiszolgáltatta az ellenségnek, s azokat, akik levetették az igát, egy másik hatalom alá hajtotta: a csatában győzhetetleneket színborral igazta le. Amikor ugyanis Kürosz háborút indított a szkíták ellen, és átkelt az Araxész folyó gázlóján, valamennyire előrehaladva kimérte a táborhelyet, de a következő napon mintegy a félelemtől megrendülten, hanyatt-homlok elhagyta a tábort. Bort azonban és mindent, ami a lakomához kellett, bőven hagyott hátra. Volt akkor a szkítáknak egy királynője, Thamürisz. Miután mindez a tudomására jutott, elküldte fiatal fiát, hogy üldözze Küroszt a csapatok harmadrészeivel. Ez, miután elérkezett Kürosz táborába, minthogy a hadi dolgokban tapasztalatlan volt, mintha lakomára és nem harcra érkezett volna, s mivel ellenséget nem talált, megterhelte borral az ehhez nem szokott barbárokat, sőt magát is, úgyhogy a szkítákat előbb győzte le a bor, mint az ellenség. Miután ez Kürosz fülébe jutott, az éjszaka leple alatt visszatért, és rajtaütött az elerőtlenedetteken, és a királynő fiával együtt az összes szkítát megölte.¹⁴⁰ [Kürosz szégyentelen halála] De amilyen fortélyokkal legyőzte a masszagétákat, ugyanolyan fortélyokkal győzték le később a masszagéták őt. A legcsúfosabban végezte: a fejét egy borral és vérrel telt üvegbe vetették, s ezzel elnyerte méltó jutalmát: hogy az, aki a bor csábítása révén vért kívánt és vérre szomjazott, most teljen el borral és vérrel.¹⁴¹

Hannibál, akit a karthágóiak elküldtek a fellázadt afrikaiak ellen, mivel tudta, hogy ez a nép borissza, mandragórával kevert el egy nagy dézsányi bort, [Hannibál borral kevert mandragórával győzte le az afrikaiakat] amelynek hatása félúton van a méreg és az altató között. Miután egy könnyű ütközetben összecsaptak, készakarva visszavonult, és azt követően, hogy az éjszaka közepén a táborban némi poggyászt hátrahagyott és minden bort megmérgezett, menekülést színlelt. Miután a barbárok elfoglalták a tábort, és örömeikben mohón nekiestek a mérgezett bornak, azután pedig halot-

tak gyanánt elterülve szerte heverték, Hannibál visszatért, rajtuk ütött, és lemészárolta őket.¹⁴²

Mit mondhatnék még erről? Egykor a gallok egyébként természetére nézve vad, s mind testük roppant nagysága, mind fegyvereik miatt rettegetes népe, amely nyilvánvalóan emberek pusztítására és városok romba döntésére született, a bor zamatától elcsábulva – amint Livius mondja¹⁴³ – az első pillanatban támadást intézett Itália ellen, s miután a közbeeső területet feldúlta, elfoglalt minden helyet az Alpoktól a Pó folyóig és a Pótól a Városig. Miután a várost a gallok felgyújtották, s szinte az egészet pusztá kézzel és fegyvereikkel a földdel tették egyenlővé, a rómaiakat pedig válogatás nélkül nagyobbbrészt már felkoncolták és elveszejtették, Camillus száműzetését követően¹⁴⁴ már csak a Capitolium állt ellen, amelyet kifárasztani és megvívni akartak. Mikor azonban a bortól leigázva a területet bejárták, lerészegedve és álmottasan szerte a táborban elaludtak. [Camillus kiirtotta a borba temetkezett gallokat] Íme Camillus, megszánya hazáját, az éjszaka leple alatt megtámadja őket, átkel a sáncon, s akit csak ér, karddal lekaszabol, nem kímél vasával egyetlen mellkast sem. Így tehát a bor előbb szerencsét hozott a galloknak, azután büntetést és pusztulást.¹⁴⁵

Így jártak a szürakuszaiak, akiket az után, hogy Diónt, a nemes férfiút pártütés miatt a városból elűzték, a leontinoibeliak és Dión ostrom alá vett. Ők azonban elfogták az ostromlók néhány, gabonával és pénzzel megpakott három evezősoros hajóját, de ettől a győzelemtől annyira elbízták magukat, hogy az ellenséget alábecsülve, gyönyörökbe merülve csak Venusnak és a bornak hódoltak. Mikor az ellenség meglátta a mámorba, álomba és borba temetkezett népet, kora hajnalban rohamot indított a vár ellen, s akibe csak belebotlottak, pusztá kedvtelésből megölték, a szentélyeket feldúlták, az asszonyokat és a gyerekeket elhurcolták, a várost gyászos jajveszékeléssel töltötték meg. Maga Dión is Nüpsziosszal együtt elszánt kézzel behatolt a városba, és mindent feldúlt, mindent elpusztított, s a férfiakat, nőket válogatás nélkül öldösve mindent a pusztulás és tűzvész martalékául adott.¹⁴⁶ [Szürakuszai csak a részegség miatt jutott Marcellus és a rómaiak kezére] Hasonlóképpen jutottak azután ugyanők Marcellus kezébe és a rómaiak fennhatósága alá.¹⁴⁷ Így maradtak alul a babilóniaiak a perzsákkal szemben,

és így jutottak Kürosz uralma alá.¹⁴⁸ A közös részegség így nyitotta meg gyakran a sok évig kitartó harccal védett városfalakat; s a borba és álomba merült őrzők miatt így perzselt fel az ellenség több várost, amelyet sokáig ostromoltak, de bevenni nem tudtak. Így követtek el rengetegen, mivel a túl sok bor tüzelte őket, jogtalan és kegyetlen gyilkosságokat. Ezért énekelte Vergilius a Venusról és a borról szóló kis művében:

És se Venus, se a bor szerelemmel fogva ne tartson,
 mert ugyanoly módon árt Venus, s árt meg a bor. [a bor és Venus
 természete és bűnei]
 Hisz Venus elgyöngíti erőnk, ahogyan tesz a sok bor:
 léptünk ingadozik, tétova lépked a láb.
 Vak szerelem készlet sokakat titkot kikotyogni,
 örült részegség, mit rejtisz, elfecsegi.
 Vad Cupido gyakran küld vészes háboruságba,
 Bacchus is oly gyakran harcra kaptja kezed.
 S míg végtére az ember eszét ketten veszik így el,
 addig a szégyen, a félsz és a szemérme sehol.
 Kösd béklyóba Venust, és tedd kalodába Lyaeust,
 tönkre ajándékkal, hogy semelyik se tegyen.¹⁴⁹

De hogy végül befejezzem, a továbbiakban hallgatni fogok azokról a dolgokról, amelyeket a bor és a részegség kényelmetlenségeiről írtak. Visszatérek felvetésem másik részéhez, [alkothat-e bármi csodásat az, aki megtartóztatja magát a bortól] amikor is azt igyekszel bizonyítani, hogy semmi híres dolog nem származott sem a tehetséges költőktől, sem a szónokoktól, hacsak a bor misztériuma által nem; s bátorkodol az általad közzétett okfejtést egy bizonyos részeges költő párversével megvédeni és elfogadtatni – akár Démétriosz, akár Nikératosz, akár másvalaki volt is az illető:

Gyors paripát ad a Múzsza alá költőnek a színbor;
ám ha vizet kortyolsz, vers soha nem születik.¹⁵⁰

De ó, jóságos istenek, micsoda részeges szavak ezek, s mennyire búzlenek a bortól! Azt kérdezed ugyanis tőlem, hogy vajon találni-e olyan költőt, aki megtartóztatta magát a bortól; s az a szándékom, hogy kifejtsd: senki sem lehet költő, aki mértékkel él borral, vagy teljesen elhagyja; ellenben az a legjobb költő, aki jól iszik, mindig borszaga van és részeg, mint Ennius,¹⁵¹ akiről az járta:

Ennius, agg dalosunk lantján csatazaj sose zengett,
csak ha boros fővel pengette a húrt.¹⁵²

S maga Nikératosz is azt mondja: Ha csak vizet iszol, ajkadról bizony nem fakadnak jó szavak.

[kétes hírű férfiak a rómaiak közül] Teljességgel elhinném, hogy ez így van, ha kisebb dolog lenne mértékletesnek lenni, mint mértéktelennek. S ha nagyobb tiszteletben kellene tartanunk Crassust vagy Sullát vagy Catilinát vagy Septimiust vagy M. Drusust vagy C. Serviust vagy C. Mariust vagy Servius Galbát, akik közül az egyik a bírvány, a másik a kegyetlenség, ez a hitszegés, az a fényűzés, emez a kapzsiság, amaz a gőg, végül a falánkság és az indulatosság bűne miatt volt hírhedt; de kisebb értékűre becsülnénk Catót, aki példája és mintája volt minden erénynek, kegyessége, tekintélye, tudása, feddhetetlensége, rendszeretete és többi szokása miatt; vagy kevésbé tisztelnénk a Scaurusokat tekintélyük és komolyságuk, Curiust mértéktartása és becsületessége, Fabius Maximust visszafogottsága, Fabriciust igazságossága, Marcellust kegyessége, Quintus és Mucius Scaevolát állhatatossága, Lucius Paulust önmegtartóztatása, Quintus Crispinust szelídsége, Regulus Attiliust hűsége, Quintus Metellust embersége, Varrót tartózkodása, Pompeiust türelme, Horatiust bátorsága, Curtiust merészsége és végül Quintus Considiust bőkezűsége miatt. [Iulius Caesar józansága révén egyedül mentette meg a köztársaságot] Vagy ha jobban rászolgált volna a dicséretre Bono-

sus római császár, mint Iulius Caesar, akik közül az utóbbi – Catónak, ellenfelének és ellenségének véleménye és ítélete szerint is – a császárok közül egyedüliként józanságával¹⁵³ a köztársaság megerősítésére jött, az előbbi ellenben részegségével a felforgatására. Ezért mondogatta róla Aurelianus: nem azért született, hogy éljen, hanem azért, hogy italozzék; s amennyitivel védelemmel ocsmányul magába töltött, ugyanannyit huzogzással ocsmányul ki is adott magából. Akiről, még hozzáteszem, tréfásan azt mondták, amikor Probus kötéllel kivégeztette és felakasztatta: nem ember, hanem egy korszó lóg a kötélén.¹⁵⁴

Mert ha úgy van, hogy semmi kitűnőt nem lehet sem mondani, sem alkotni, csak borral, akkor miért van, hogy a görögöknél (amint azt a gyerekek is tudják) az önmegtartóztató Démoszthenész erkölceiben és szónoklata erejében is felülmúlta a részeges Aiszkhinészt?¹⁵⁵ Úgyhogy, bár Aiszkhinész a legnagyobb ellensége volt, s ellene vitte a legfőbb perét, miután ékesszólását megvizsgálta, beszédében rideg tekintetét, félelmetes arcát, továbbá az egyes szavakkal alkalmazott nyomatékot, zengő hangját, igen hatásos mozdulatait így ajánlotta: ha művéhez – mondja – semmit nem lehet is hozzátenni, Démoszthenészből mindazonáltal hiányzik Démoszthenész nagy része, amikor beszél, de nem hiányzik akkor, amikor hallgatják. [Démoszthenész beszéde Aiszkhinész ellen] Mikor pedig látta, hogy Démoszthenésznek ellene írott beszédét Athénban csodálják, akik olvasták, tüstént ily szóra fakadt: Mi lenne, ha azt a beszélő fenevadat hallottátok is volna? És miért tiltja el Platón mindazokat, akik a tanításnak és a bölcsességnek híján vannak, a borivástól, csak az ünnepeken és az áldozatokon engedve meg nekik, hogy borral éljenek? Ennek semmi más értelmet nem tulajdoníthatunk, mint hogy a bor magát az értelmet győzi le.

Ráadásul a költők esetében a fontosabb és jelesebb előírások között szerepel, hogy tartózkodniuk kell a bortól, mert másképpen e művészet isteni voltát senki sem érheti el, s nem is találhat más utat arra, hogy dicsőségre jusson. Csak nagy hiba árán lehetne elhallgatni, [a költők tanításai a bortól való tartózkodásról] hogy Horatius sem hagyta figyelmen kívül és megerősítette, hogy ezt az előírást minden híres költő megtartotta:

Az, ki futásban a célt elsők akarja elérni,
már mint gyermek túrt, izzadt, gyakorolt, se szerelmet,
sem bort nem kóstolt.¹⁵⁶

Hasonlóképp Juvenalis is:

sok igen jól
járt, ha decemberben sápadt, s egy nap sem ivott bort.¹⁵⁷

Kevésbé illenék, hogy a gondolatok magasztos szárnyalását borral akadályozza az, [a költők az istenség jelét viselik a homlokukon] aki a homlokán az istenség jelét akarja viselni. Van mindazonáltal olyan költő, aki, bár híján van a magasztosabb eszméknek, és minden emberség mélyen el van rejtve benne, mégis fölfelé tör, hogy az egekben részt vegyen az istenek gyűlésén.

És a szilárd földről kél tengeri útra a költő,
nem fél sem szirttől, bős széltől, sziklafalaktól;
és viharos tenger kék habja fölé fölemelve
siklik át a hajó, s egyenes művészete tartja.
Őneki istenség erejétől homloka fénylik,
és minden szempár, arc, minden őfele fordul.
Ajkairól soha el nem apadva csorog le a nektár,
mint a hümettoszi méz, s arany orcájára tekintve
ajkán csüng az utód sokaság s az atyák koszorúja.
És mindig követik, keljen bármerre is útra,
Mnémoszüné...¹⁵⁸

[a költői ihlet a bortól van] Mégis azt mondd talán, hogy a költők emez isteni volta, amelyet ihletettségnek is nevezünk, nem máshonnan van, mint a bortól és Bacchustól, akit emiatt másképpen a költők istenének is neveznek, mivel ihletettséggel tölti el őket, ahogy egykor szolgálait és papjait a szent szertartásokon. Ezek bor és lakoma közepette asszonyokkal vannak elfoglalva, és ezért csak akkor énekelnek csodálatra és ámulatra

méltó dolgokat, amikor ilyen ihlet és bakkhuszi őrjöngés tölti el őket; de kevésbé volnának képesek erre, ha józanok lennének. Ami engem illet, bizony tagadnám, hogy ez így van, és inkább természettudományos meggondolásokra támaszkodom, egyrészt Arisztotelészt, másrészt Platónt híva tanúul, és másokat is, mint hogy higgyek a helytelenül vélekedőknek. Arisztotelész mondja a jó sorsról szóló művében,¹⁵⁹ [honnan van a költőkben az isteni lelkesedés] hogy az ihlet és isteni lelkesedés nem a borból fakad, hanem az értelemből, amely a földkerekséget mozgatja, és amely az istenségtől mint végső céltől függ, valamilyen harmonikus együttállás érdekében, amelyhez a hangszerek, az erények és az átszellemült lélek is hangolódik, amely a mértékletes emberekből van, mert ezek az emberek Arisztotelész szerint (*Problémák* című műve 22. könyvének 5. fejezete értelmében¹⁶⁰) fogékonyabbak az érzelmekre; továbbá a melankolikus emberekből, akiknek – szintén szerinte (a *Problémák* 30. könyvének 1. fejezete értelmében¹⁶¹) – az epéje fekete, és hőmérsékletük könnyen emelkedik, de könnyen csökken is újból. Ezek az emberek eme tulajdonságuknál fogva könnyebben engednek az efféle isteni hatásoknak. Ugyanaz az ihlet és megszállottság támad ugyanis a Mercurius és a Saturnus együttállásából is, [a csillagok együttállása is hat a költőkre] amelyek közül az utóbbi, mivel a bolygók legnagyobbika, az embereket a magasba ragadja; az előbbi viszont mozgékony, és az istenek hírnökeként és tolmácsként az ékesszólást és a szorgalmat adja.

Az ilyen tulajdonságokkal bíró emberek, miközben az ihlet és az isteni megszállottság hajtja őket, a rejtett értelmeket – hosszas vizsgálódás és észszerű okfejtés nélkül – később versben fejezik ki, és isteni dolgokat hirdetnek, amelyeket azután, mikor az ihlet elhagyja őket, maguk is alig vagy egyáltalán nem értenek, mintha nem is ők hirdették volna, hanem egy istenség szólt volna a szájukból. Mivel így áll a dolog, nemcsak a költészet született meg, hanem a többi isteni mesterség és a betegségek gyógy módjai is. Ezek azok, amelyeket Platón említ Hésziodosszal, Homérosszal, Orpheusszal és Pindarossal kapcsolatban abban a művében, amelynek *Ión* a címe, [csak isteni ihlettől elteve lesz valaki költő] s amely ezeket három pontba szedve azt mondja, hogy nem válik senki jó költővé, ha nem isteni

lélek tölti el és mozgatja. Mindebből az következik harmadikként, hogy azok, akik jó költők, nem lesznek természetükben, munkájukban, kitarításukban derekabbak, sőt még kevésbé lesznek okosak a borivástól, [költő nem a természettől, nem a szorgalomtól, csak az isteni megszállottságtól lesz] hanem egyedül csak isteni ihlet hajtja őket. Ez az, amit Horatius a költőknek szóló tanításaiban kifejtett:

„Semmi a szájalmas műgond, és minden a lángész!”
Mert Democritus így szólt, és lezavarta a józan
költőket Helikon-hegyről.¹⁶²

Ez az, amit Ovidius mondott:

mennyei szférákból kapja sugalmait ő;
tőle, az istenitől fizetést követelni cudarság.¹⁶³

S ezt nem a borról mondta. Szintén Ovidius:

szent dalnoknak hívnak minket, s égi kegyeltnek,
sőt hiszik azt is, hogy isteni szikra hevít.¹⁶⁴

S ő mondta ezt is:

Isten van bennünk! Felgyúlunk, hogyha akarja.
Szent az az ész, melynek magva is ihletet ad.¹⁶⁵

Másutt pedig így vallott:

istenség szava szól, egy isten lakja a lelkem!
Egy isten vezet, azt jósolom és dalolom!¹⁶⁶

Így ír Claudianus a *Proserpina elrablásában*:

Bennem a mennyei láng már űzi az emberi, múltó
gondolatot, sugaras Phoebust lélegzem örökké,¹⁶⁷

nem pedig Bacchust vagy bort.

Így szól Cicero is: „Meg aztán a legjelesebb és legtudósabb emberektől tanultuk azt, hogy minden más szellemi törekvés lényege a tanulás, a szabály és a műgond, de a költő veleszületett tehetségével érvényesül, és értelme erejéből merít ösztönzést és szinte valamilyen isteni sugallatból ihletet. [a költőket szenteknek nevezik] Ezért teljes joggal nevezi a mi Enniusunk szenteknek a költőket, mert valósággal úgy látszik, hogy az istenek valamilyen kegyelme és ajándéka teszi kedveltté őket a szemünkben.”¹⁶⁸

Másutt pedig: „Én nemcsak ezeket a közismertebb, feltűnőbb eseteket nem tudom elképzelni isteni erő közreműködése nélkül, de azt sem hiszem, hogy a költők súlyos és tartalmas verset költhetnek szellemük égi serkentése nélkül, vagy az ékesszólás jól hangzó szavakkal és gondolatokban gazdagon áradhatna valami magasabb rendű erő segítségével.”¹⁶⁹ Ezért szentelték a régiek a háromlábú Apollónak, s emiatt mondták a jósokról, hogy a tripúszon ülve beszélnek. S ezért van az is, hogy – a legjelentősebb filozófusok tanúsága szerint – az íróknak egykor nem volt olyan neme, amely a költőkével egyenlő lehetett volna, sem ékesszólásuk nagyszerűségét, sem bölcsességük isteni voltát tekintve.

[az íróknak egyetlen neme sem ér fel a költőkkel] Mert – ahogy Arisztotelész és Platón tanítja – az első költőknek a teológusokat és a bölcsüket tartották, s ezért szenteknek és istenieknek, minden erény atyjának, minden bölcsesség vezéreinek nevezték őket; bizony nem a bor misztériuma, hanem mértékletes életük miatt. Ebből ered isteni mivoltuk; a mértéktelenségből és a bor túltengéséből ellenben esztelenség és örültség következik. Ezt kárhoztatták Aiszkhüloszban, a költőben is, aki iszákos volt; így szólt ellene Szophoklész a következőképpen ingerkedve: „Ó, Aiszkhülosz, ha azt teszed, ami illik, bizony nem tudatosan teszed.”¹⁷⁰ Ezt Timokreonban, a költőben sem dicsérték. Neki bizony még halála után is igen rossz híre volt az iszákosság vétké miatt, sírján pedig a következő epigramma állt:

Sokszor ivott, sokszor hányt, s végül rengeteg embert
megbántott, s pihen itt: rhodoszi Timokreón.¹⁷¹

Ha egy költőt sem tudnék is most megnevezni (ahogy az imént feltételezted), aki önmegtartóztató volt, mégsem engedem meg, hogy mindegyik részeges lett volna, s hogy mindent, amit alkottak, részegségükben hozták volna napvilágra, s hogy megvetették volna a vizet (ezekről a szélsőséges dolgokról is vitánk van); hiszen inkább a víz, mintsem a bor erénye által szerezték meg a jól beszélés képességét, s nyerték el a költő nevet. Ki ne tudná a Donatust tanuló ifjak közül, [víz által erősítik meg nevüket és szavukat a költők] hogy a Múzsák (akiknek támogatásával és isteni erejéből vannak és élnek a költők) nem a borban, hanem a vizekben tartják állandó lakhelyüket? Ezek a Múzsák szentelték meg a Castalia forrást, amelytől a Castalius-sarjak, a Libethron forrást, amelytől a Libethron-sarjak származnak,¹⁷² és másokat, mint a Helikónt, Pimpleust, Hippokrénét, Aganippét – ahogy Ovidius mondja:

szóljatok, ó, Hippocrene s Aganippe partján,
fent a medúzai ló nyomdokain lakozók!¹⁷³

És sehogy máshogy nem lett senki sem könnyen beszélő, sem költő, csak ha ezekből a forrásokból ivott. És innen van, hogy a jó költők természetes módon elébe helyezték a mezőket, az erdőket és a hegyeket a városoknak; egyrészt, hogy a források és a patakok között kényelmesebben élvezzék a Múzsák társaságát, [berkekben és hegyeken lakoznak a költők] másrészt, hogy a nép lármázásán, a színházakon és vásárokon kívül magasztosabb dolgokon elmélkedhessenek. A dal megkívánja ugyanis költőjének félrevonulását és nyugalmát; ezért buzdítja Horatius is Florust, így írva:

Futnak a városból, erdőt kedvelnek a költők,
hús árnyat s álmat szerető Bacchusnak a népe.
Éj-nap zúg ez a zaj! Te pedig még költeni biztatsz,
s nagy költők meredek nyomain törtetni előre!¹⁷⁴

És

én fűzzek e gondtól
zajgó nagyváros hullámaiban, viharában
össze olyan szavakat, melyekkel zenghet a lanthúr?¹⁷⁵

S hogy ne tűnj teljesen úgy, [a víznek diadalmenetet tartani] mint aki a víznek kíván diadalmenetet tartani, amelynek ezer erényéről mélyen meg vagy győződve, vitassuk meg, kérlek, végül, mi módon való előbbre a bor a víznél a folyadékok sorában. Azt fogod mondani, hogy a bor a többi folyadék és a fák nedvei között az első helyet foglalja el. De én nem riadok vissza attól, hogy (a legjelentősebb férfiak tekintélyére támaszkodva) [a víz titkai, összehasonlítva a borral] az őselemek közül az első helyet a víznek adjam, hiszen ez az elem a leghasznosabb a többihez képest, s annyival jobb a bornál, amennyivel előbbre valók és kiválóbbak az őselemek a fáknál. Mert a fák és a fák nedvei nélkül tudunk rendesen élni (amint – egyedül az embert kivéve – az összes lények élnek), de a víz eleme nélkül a legkevésbé sem; mert az egész emberi nem egykor 2242 évnyi időszakon át, a világ teremtésétől fogva bor nélkül élt, és oly sok századon át nem ivott más italt, csak vizet.

[a bor erényei] Ha a bor megerősíti a testet, megvidámítja a szívet, táplálékot nyújt a testnek, megőrzi a természetes testhőmérsékletet, feldúsítja a vért, megnyitja a vénák száját, gyorsabban eljuttatja az életerőt a tagokba, csak úgy teszi, ha nagyon mértéktelenen fogyasztjuk. A víz ellenben hűsíti a levegőt, amely étellel tölti el és irányítja az élőlényeket, megtermékenyíti a földet, ahonnan minden élőlény, az ember is, az élelmét kapja, betölti párájával a levegőt, ahonnan megfelelően tudunk lélegezni – mindezt a bor bizonyosan nem fogja tenni. A víz a magasba száll, és magának tulajdonítja az eget, a bor ellenben nem tud magasabbra törni, csak az ember agyáig, de arra bizony sokszor rossz hatással is van. [a víz minden születő oka] A víz továbbá minden születőnek oka, amely gyümölcsöket terem, fákat és növényeket sarjast, a mocskot letörli, a bűnöket lemossa, innivalót ad a négy lábú állatoknak. És mivel a földet összetartja, kitölti, áthatja, az

éghajlatnak táplálója és minden alatt levő enyhítője, a felé hajlik a dolog, hogy ha ezeket az alatt levőket szerteágazó erezetével nem enyhítené, a forróság erejétől minden felgyulladna. A víz, amit az élőlények megisznak, ezenkívül végigvezeti a tápanyagokat a test élő anyagán. A víz lélegzést biztosít a halaknak, ahogy a levegő életet és eleveiséget ad az élőlényeknek. [a természetnek semmiben sincs annyi csodája, mint a vízben] A víz azáltal, hogy a föld belső részeibe hatol, megteremti részeinek egységét, mert ha a föld egyik része nem egyesülne a másikkal a víz nedvessége folytán, nem kétséges, hogy egyre jobban kiszáradna, és porrá esne szét.

Ehhez vedd még hozzá, hogy semmilyen elemben nincs a természetnek több csodája, mint a vízben. Csakugyan – ha Pliniusszal együtt be akarjuk ismerni az igazat – semmi nagyobb hatalom nincs, mint a vízé, amely parancsol az elemeknek, elnyeli a földet, eloltja a lángot, a ködtakaróval megfojtja az élő lélegzetet, villámokat bocsát ki, miközben a világ összevész magával. Mi lehet csodálatosabb az égben lévő vizeknél? Ezek, talán mert csekélység ily nagy magasságba eljutniuk, elragadják oda magukkal a halak rajait is, és gyakran kövek is aláhullnak, amelyek idegen testeket hoznak magukkal; s ugyanezek a vizek aláhullva a továbbiakban minden földi szülemény okaivá lesznek a csodálatos természet folytán. Ha valaki végig kívánná gondolni: mivel a föld minden ereje a víz jótéteményéből fakad, maga a bor is hogyan születhetné meg, hogyan hoznák meg a tőkék fürtjeiket, ha víz és nedvesség nem öntözné a gyökereiket?

Mit mondják még? Hogy sok helyen vizek bugyognak fel, hol hidegen, hol melegen, [a víz sok betegségre gyógyír] hol keveredve, segítséget hoznak a betegségekben, és minden élőlény közül csak az emberek kedvéért törnek elő. Vannak másféle vizek, amelyek a gyomrot üressé teszik, a fejet, a fület és a szemet külön gyógyítják, mások az idegek hasznára vannak, megint mások a lábon, a kificamodott vagy eltört végtagokon segítenek, vagy a sebeket gyógyítják. Azt mondják, vannak Szardínia szigetén források, amelyek a szembetegségeket gyógyítják, felfedik és megbüntetik a tolvajokot, akik, ha a víz a szemükhöz ér, meg is vakulnak. Az Avernus-tótól a campaniai Puteoliba tartóknak útba esik egy, a tengerparton álló villa, amelyet sokan emlegetnek oszlopcsarnoka és ligete miatt, s amelyet Cicero

az athéni mintájára Akadémiának nevez. Nem sokkal a halála után, abban az időben, amikor az öreg Antisztiosz birtoka volt, hideg források törtek fel, amelyek igen jótékonyan hatnak a szemre, s amelyeket Laurea Tullius, aki szabadosainak egyike volt, ilyen énekben dicsőített:

Mert a te erdőd, római nyelv védője, te híres,
 jobban sarjad e helyt, jobban lombosodik,
 és ama híres után Akadémiaként nevezett ház
 régi ruháját most újra cseréli le épp.
 S új forrás vize csörgedez itt frissen fakadottan,
 reggel harmattal bágyadtat felüdít.
 És biztos, hogy e hely Cicerónak tiszteletére
 tárta föl itt e vizet, forrás érte fakadt.
 Mert amiként ismert végetlen, szerte a földön,
 hogy több víz legyen ily: szembajt orvosoló.¹⁷⁶

Ugyancsak Campania területén a sinuessai forrás az asszonyok terméketlenségét és a férfiak őrülségét veszi el – úgy tartják. [Árkádia forrása] Árkádiában van egy forrás, amely segíti a szülést, és egy másik, amely meggátolja a vetélést. Aenaria vagy Pithékusszai szigetén vannak vizek, amelyek a vesekőtől szenvedőket gyógyítják. Rómához közel az Albula vizei a sebekre jók. A szabinoknál van egy nagyon hideg víz, amely igen jótékony a gyomornak, az idegeknek és az egész testnek. Az Amphion-tó ugyanígy az egész test betegségét, a sömört veszi el. Kilikia folyója, a Küdnosz a köszvényeseket gyógyítja. Tunginak, Gallia városának van egy forrása, amely kitisztítja a testet, elűzi a harmadnapos lázat, a húgyhólyagkövek okozta bajt.

Ezeken felül még sok fontosabb dolog is hátravan, hogy végre a szentségekre térjek: [az isteni bölcsesség a vízben van] az isteni bölcsesség a víz szubsztanciájában, elemi lényegében van elhelyezve, mert összehasonlítva a vizet a borral, az előbbinek nagyobb a hatalma az emberi nem üdvösségére. Van egy forrás, amely szinte minden templom bejárata mellett felbugyog, amelyet szenteltnek nevezünk. Ennek a vize sokféle megtisztításra kész,

s miután az áldás erejét magába fogadta, csak annyi a titka, hogy magára veszi az isteni kegyelem hatását. Úgyhogy ha az istenek nevének segítségével hívásával bármi meghintetik ezzel a vízzel a hívők házaiban vagy egyéb helyein, [a megszentelt víz titka] az minden tisztátalanságtól mentes lesz, és megszabadul a bűntől. Ez a víz a tisztátalan lélek minden hatalmát, minden zaklatását elűzi, a démonokat minden hitehagyott lélekkel együtt gyökerestül kiirtja és elpusztítja, minden kígyó okozta rettegést messzire űz. A betegségeket távol tartja, nem engedi pestises lélek vagy rontó levegő megtelepedését, és eléri, hogy minden cselvetés, képzelődés, hiábavalóság és a rejtőző ellenség ravaszsága eltávozzék. Bármit, ami a lakosok nyugalmát és sértetlenségét irigy szemmel nézi, távol űz, és a világot az isteni kegyelem lakóhelyévé teszi. Ennek a víznek a hintésével nekünk az értelem egészsége, a test épsége, az üdvösség biztosítéka, a remény bizonyossága, a hit megerősítése és a kegyelem gyümölcse jut osztályrészünkül.

[a Jordán folyó és a csodák, amelyek benne estek meg] Van egy folyó Izraelben, amelyet Jordánnak neveznek, amely olyan csodálatos átkelést nyújtott a zsidó népnek az ígélet földjére, mikor kérte, Józsué vezetésével, amelyet Mózeszel adott neki a Vörös-tenger. Mert miután belelépett a Jordánba, s a lábát belemártotta a vízbe, megálltak a vizek egy helyben, s hegy magasságúra feldagadva tűntek szembe távol a várostól, amelyet Edómnak hívnak, egészen a Cártánnak nevezett helyig. A lesüllyedő vizek pedig a pusztaság tengerébe szálltak alá, amelyet Holt-tengernek neveznek, annyira, hogy egészen elapadtak. A nép pedig belelépett a Jordánba, és a papok, akik az Úr szövetségládáját vitték, a Jordán közepén szárazon álltak felövezve, és az egész nép átkelt a száraz folyómedren.¹⁷⁷ Krisztus úgy akarta, hogy János a Jordánban keresztelje meg, [János megkeresztelte Krisztust a Jordánban] hogy az üdvözítő erőt a Jordán vizéből és más vizekből adja neki.¹⁷⁸ A Jordán vízében (amelyet most az enyészet vizének mondunk) fürdött a szír Naamán, Szíria királyi seregének vezére, és Elizeus parancsára hétszer megmosdva oly szépen megtisztult a leprától, hogy teste egy kisgyermek testének tűnt;¹⁷⁹ s ezáltal előre megmutatkozott nekünk a Szentlélek hét ajándéka, amelyek lemosják a bűn vérért és mocskát.

Van egy fentről folyó forrás, amelynek élő vize van, de kezdete és vége nincs, semmi nem keveredik bele, láthatatlan és testetlen, amelyet ha bárki megízlel – ahogy Szent Ágoston írja János leveléről –, [az élő víz forrása] mintegy gyökér lesz a számára, úgyhogy bármennyire tűz is a nap, nem tud kiszáradni, mert a forrás táplálja, és a nap melege nem szárítja ki.¹⁸⁰ A forrás – Szent Gergely tanúsága szerint – azokat, akik isznak belőle, erkölcsiükben a hét erényre hangolja: ostobaság helyett bölcsességet, tompaság helyett értelmet, habozás helyett elhatározást, gyávaság helyett bátorságot, tudatlanság helyett tudást, keményszívűség helyett szelídséget, gőg helyett istenfélelmet ad.¹⁸¹ És, amint Szent Bernát mondja,¹⁸² a gyengét megerősíti, a durvát elsimítja, a szívet megtisztítja, a rá háramló szégyent örömmé ítéli, a reménytelenséget felmagasztalásnak venni indít. Erről a forrásról áll Sirák fia könyvében, hogy vize kioltja a lángoló tüzet a lehűtés ereje által, amellyel megszabadít a kísértés forróságától.¹⁸³ [a víz kioltja a lángoló tüzet] És Izajásnál: Minden szomjazók, jöjjetek a vízhez.¹⁸⁴ Továbbá János evangéliumában így kiált fel a Megváltó: Aki szomjazik, jöjjön hozzám, és igyék.¹⁸⁵ Mert ez az az üdvözítő víz, amelyet az evangéliumban a számariai asszonynak megígért az Úr, s mert Jákob kútja nem tudott neki vizet adni, ezt mondta: Mindenki, aki ivott a vízből, amit majd én adok neki, nem fog soha szomjazni, hanem az örökké buzgó víz forrása lesz benne.¹⁸⁶ Másutt pedig: aki hisz bennem, annak belsejéből az élő víz folyói fognak fakadni.¹⁸⁷ Izajás ezt mondja ugyanerről: Az én szolgálaim isznak, ti pedig szomjazni fogtok.¹⁸⁸ A zoltáros: Nálad van az élet forrása.¹⁸⁹ Ezekben a vizekben, amelyek Dávid prófétánál áradnak, a szeretet is felfedezhető. Feltámasztotta a szelet és folyni fognak a vizek.¹⁹⁰

[a bűn és vétkek vizei] Azt olvassuk Jánosnál a Jelenések könyvében, hogy nevet kaptak a bűn és a vétkek vizei, amelyek megízlelése folytán az emberek romlásra és végső kárhozatra jutottak. Lehullott – mondja – az égből egy nagy, lángoló csillag a folyók harmadába és a vízforrásokba; a csillag neve pedig Üröm, és a vizek harmada is ürömmé lett. És sok ember meghalt a vizektől, mert azok megkeseredtek;¹⁹¹ azért, mert eldobták maguktól Isten félelmét. Ezért azt mondja az Úr Jeremiás által: Elhagytak engem, az élő víz forrását, és szerte különálló ciszternákat ástak maguk-

nak, amelyek megrepedeztek és nem képesek a vizet magukban tartani.¹⁹² Másutt pedig: Mert mi dolgod van Egyiptom útján? Talán, hogy a Nílus vizét igyad? És mire jó Asszíriába menned? Hogy a Folyam vizét igyad?¹⁹³ Ezenkívül azt a megbízatást kapta Mózes a Kivonulás könyvében, hogy fogja a folyó vizét, és öntse ki a száraz pusztaságra; és bármit merített a folyóból, az egészében vérré változott.¹⁹⁴ [meddő és terméketlen vizek] Ezek azok a terméketlen és holt vizek voltak, semmilyen jó dolgot nem termők, amelyeket Elizeus próféta gyógyított meg, úgyhogy többé már nem volt bennük halál és terméketlenség.¹⁹⁵

Az áll a Teremtés könyvében, hogy Ana, amikor atyjának, Cibeonnak a szamarait legeltette a pusztában, meleg forrásra talált,¹⁹⁶ amelyről azt mondják, nem apad el, és amely előre megjövendölte az Isten félelmét; amelyről Izajás azt mondta: Kenyér adatott neki, és nem fogynak ki a vizei,¹⁹⁷ a te szíved tehát gyakorolni fogja az istenfélelmet. Ez ugyanis, ahogy Szent Bernát írja a beszédeiben, még ha kevésbé jóízű is, a legjobban hűti le a bűnös vágyaktól forrongó lelket,¹⁹⁸ amely így el tudja oltani az ellenség tüzes lándzsáját. Az sem mond ennek ellent, hogy a víz mindig a mélybe tör, és a félelem lefelé húzza a gondolkodást, amely alantas dolgon elmélkedik, s a félelmes helyeket remegő értelemmel minden oldalról szemügyre veszi, éppen e szerint: Alá kell szállnom az alvilág kapuihoz.¹⁹⁹

Volt Jeruzsálemben egy fürdő, amelyet héberül Beteszdanak neveznek, [állatitató, amelyben meggyógyulnak a betegek; honnan van ez?] s amelynek öt szlopcarnoka volt. Itt mindig betegek, vakok, sánták, megnyomorodottak tömege feküdt, és a víz megmozdulására várt. Az Úr angyala pedig időről időre leszállt a tóra, és megmozdult a víz. Aki a víz megmozdulása után először lépett a tóba, meggyógyult, bármilyen betegségtől szenvedett is, akár vak volt, akár sánta, csodálatos gyógyulással,²⁰⁰ mert a víz a megmozdulásával előre megjövendölte a szentség misztériumát.

Hiszen olvastuk,²⁰¹ hogyan ásta le a földbe Salamon király az Úr keresztjének fáját jóval a Megváltó eljövetele előtt, ahol idővel az az állatitató lett. [Sába királynője lelkében előre látta Krisztus halálát] Azért, mert Sába királynőjétől, aki a bölcsességét hallani eljött, megtudta, hogy egy ember fog meghalni azon a keresztfán, s halála után a zsidók népe földjével és

királyságával egyetemben el fog pusztulni. Előre látta ugyanis lelkében a királynő, hogy így lesz. S ugyanez a fa a kegyelem és üdvösség idejében a víz felszínén úszott, és megmozdította a vizet; ettől a megmozdulástól pedig meggyógyultak a betegek. Ez nyilvánvalóan hírül adta, hogy az, akinek ugyanezen a fán szenvednie és meghalnia kellett, az egész emberi nemet ki fogja ragadni a halál ernyedtségéből és az ördög hatalmából. Segyúttal a víz szentségét is előre megjövendőlte, amely Krisztus hitében megszentelve [a keresztvíz] és az egyház hitében összegyűjtve a keresztség nevet kapta, amely által egy új élet kezdetét nyertük. A lélek első zsengeit, a szent hivatalok, a szent szertartás és isteni szólás eredetét az újjászületés jeléből, a pecsét, az őrzés és a megvilágosodás jeléből vezettük le. Ennek oly nagy ereje van, hogy az embert minden bűnétől megszabadítja; az eredendő bűn alól ugyanúgy, mint a tényleges alól, [a keresztvíz ereje] akár külső bűnbánattal²⁰² is feloldozza. Mert a jellemet belénk vési, az erőt összpontosítja, az eget megnyitja, a bűn gyúanyagát meggyengíti, az erőt megnöveli. Ezt Krisztus azzal a vízzel, ti. Siloe tavával is megmutatja előre, amelyhez a születésétől fogva vakot, miután porral kevert nyállal bekente és meggyógyította, elküldte, hogy abban mosdjon meg.²⁰³ Ennek az embernek a megvilágosodása, bűneitől való megtisztulása és az, hogy a rejtőző Szentlélek hatalma elvette teste tisztátalanságát és mocskát, maradandó. És ezek a felüdülésnek azok a vizei, amelyekben nevelkedvén Dávid király és próféta büszkélkedett, e szavakkal: [a nyugalom vizei] „A nyugalom vízéhez terel, és felüdíti lelkemet”.²⁰⁴ Ezekről szólt Krisztus, a mi Megváltónk Nikodémusnak: Aki nem születik újjá vízből és Szentlélekből, az nem megy be az Isten országába.²⁰⁵ És aki – mondja még – hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni.²⁰⁶ Ezek továbbá ugyanazok a tisztító vizek, amelyekről Ezékiel próféta is megemlékezik Jeruzsálemhez intézett szavaival: „nem mostak meg vízzel és nem tisztítottak meg”.²⁰⁷ [a kegyelem vizei] Ezek a kegyelem vizei, amelyekről János Jelenéseiben olvasni: „És megmutatta nekem az élet folyóját, kristályhoz hasonlóan ragyogott, Isten és a Bárány trónjából fakadt.”²⁰⁸ [a megtisztítás vizei] Ezenkívül ezek a megtisztítás vizei, amelyek erejéről Ezékiel így prófétált: „Akkor majd tiszta vizet hintek rátok, hogy megtisztuljatok minden tisztátalanságtól, s minden bálványtól megtisz-

títalak benneteket. Új szívet adok nektek, és új lelket oltok belétek, [...] és gondoskodom róla, hogy parancsaim szerint éljetez, és szemetek előtt tartsátok törvényeimet [...]. Az én népem lesztek, én meg a ti Istenetek leszek. Megszabadítalak benneteket minden tisztátalanságtól, bőven ellátalak gabonával, és nem küldök rátok többé éhínséget. Megszaporítom a fák gyümölcsét és a mező termését, hogy ne kelljen többé az éhhalál gyalázatát viselnetek [...].”²⁰⁹ Ezért van Szent Ágostonnál, ahogy ott olvasni: „Honnan van a víznek az a nagy ereje, hogy meghinti a testet és megmossa a szívet? Csakis az ige által, de nem azért, ahogy mondják, hanem mert hisznek benne. Mert magában az ígében is más az átható hang, és más a megmaradó erő. Vond el az ígét: mi marad, hacsak nem a szó? [ugyanazt tette egykor a körülmetélés, mint most a keresztség] A szó hozzájárul az őselemhez, és szentséggé lesz.”²¹⁰ „Az üdvözítő gondosság ugyanazon segítségét hozta a körülmetélés a törvényben” – ahogy Beda írja – „az eredendő bűn sebe ellen, mint amit a keresztség hozott, mikor feltárult a kegyelem ideje; kivéve, hogy még nem tudott a mennyország kapuján belépni, amíg eljőve áldást nem mondott az, aki a törvényt adta, hogy látható legyen az istenek istene a Sionon.”²¹¹ S az ő keresztsége által van – Szent Ágoston tanúsága szerint²¹² –, hogy a test megszabadul a bűntől. De nem úgy szabadul meg, hogy nincs meg a testben a veleszületett vágy, hanem úgy, hogy nem áll akadályként. Mert ha a keresztség után természetes életkorukhoz elérnek, ott majd lesz, amivel vágyukat Isten segítségével legyőzzék, ha a kegyelmet nem hiába kapták.²¹³

[mennyi csodát tett Isten a vízben] Hallgatok arról, hogy az isten egykor sok csodát tett a vízben, amíg vízzel borította a földet. Mikor Noét a fiaival és feleségeivel csodálatos módon megmentette a vízben, hogy megőrizze az emberi nemet;²¹⁴ mikor a kemény kősziklából vizet fakasztott a pusztaságban a zsidó népnek;²¹⁵ és mikor szolgálja, Mózes által Egyiptom vizét vérré változtatta.²¹⁶ És, ami nagyobb dolog, mikor az eget és az egész világ gépezetét a vizek közepében függesztette fel, a felső vizeket egyenlő serpenyővel mérve elválasztotta az alsóktól. A vízből teremtette a csúszómászókat és a madarakat, hogy benne éljenek; a madaraknak a levegőt, a halaknak pedig az örvényeket hagyta, s egyedül a vizet nem átkozta meg mint méltóbb

elemet, azért, mert általa lesz az eljövendő megbocsátás; s a vizek felett lebegett az Úr lelke a világ teremtése előtt.²¹⁷ A földet megátkozta az emberek cselekedetei miatt, mikor Ádámot kiűzte a paradicsomból.²¹⁸ Ez abból is kitűnik, hogy azt olvashatod: Krisztus, amíg a földön munkálkodott, ritkán evett húst, sokkal inkább halat. [miért lehet böjtben halat enni, mikor az is hús] Innen van az is, hogy semmifajta húst, ami a földön van, legyen akár négy lábúé, akár madaré, böjtben nem szabad enni, halat ellenben igen, pedig annak is húsa van, de olyan, amely nemesebb elemben: a vízben él.

Elhallgatom, hogy a régi törvényben vízzel büntették az asszonyok házasságtörését, amelybe a papok minden keserves átkukat összehordták, hogy az ura ezzel a vízzel átkozza meg a házasságtörés gyanújába keveredett asszonyt és sorvassza el a csípőjét, hogy ne lehessen sarja, ahogy a Számok könyvében²¹⁹ olvassuk. Nem is említem, hogy Krisztus urunk a világba nem borban, hanem vízben és vérben jött; hogy üdvözítő víz és kegyelemmel teljes víz által üdvözültünk és menekültünk meg a haláltól és az ördög hatalmától. Azzal a vízzel, mondom, amely a legszentebb Krisztus oldalából folyt ki a keserves szenvedés idejében, a keresztségben való újjászületés jeleként. [a Krisztus oldalából folyt víz által üdvözültünk] Hiszen Jánosnál olvashatod, hogyan nyitotta meg lándzsájával az egyik katona az oldalát, és azonnal víz és vér jött onnan,²²⁰ nem pedig bor.

Halld ezeken kívül azt is, hogy a víz a mártíromság tanúságát is szolgáltatja, amit a bor nem tud. S ha ebben nem mersz nekem hinni, olvasd Szent Bernát beszédeit, amelyekből megtudod majd, hogy nekem ad igazat. Testvéreim – mondja –, hogy húségesnek mutatkozzunk a mi Urunk előtt, ha a vér tanúbizonysága nem szól is mellettünk, keressük a víz bizonyosságát, s az isten azt sem fogja megvetni. [három dolog tesz tanúbizonyságot a földön] Három dolog van, ami tanúságot tesz a földön: a lélek, a vér és a víz.²²¹ Boldogok, akik mellett mindhárom tanúság szól, amelynek hármas kötelékét nehéz elszakítani. Nekünk, ha nincs is meg a vér tanúsága, de megvan a vize és a léleké, mivel lélek nélkül sem a vér, sem a víz tanúsága nem elég. Azt hiszem, hogy a lelket víz vagy vér nélkül bizony alig vagy sohasem lehet megtalálni. Ezért keressük legalább a vizet mi, akik nem tettünk vértanúságot.

Ehhez vedd hozzá, hogy Krisztus, Megváltónk – ugyancsak Bernát tanúsága szerint²²² – háromszoros vizet hintett ránk. Ezek közül az első az elmúlt bűnöktől tisztítja meg a lelkiismeretet. [háromszoros vizet tesz ránk Isten] Ahogy ugyanis maga Krisztus is megsiratta a halott Lázárt és Jeruzsálem városát, úgy te is a víz bősége által – ha lelkiismeretedet könnyeiddel öntözöd, és ha a bűn szégyenfoltjait a lelkiismeretfurdalás fájdalomával letörled – eléred, amit a bor nem biztosíthat neked. A második a jövődő vágyaktól szabadít meg. Ez akkor lehet a miénk, amikor arcunk verejtékével esszük a kenyérünket, és a bűnbánat munkájával tisztítjuk meg a testünket. Ahogy Krisztus egész testén is végigfolyt a verejték, amikor értünk kellett szenvednie. A harmadik pedig az a víz, amely a szomjazó lelket nemcsak megítatja, de meg is mosdatja, amelyről az tett tanúságot, aki látta, hogy mikor a kereszten alvó Úr oldalát megnyitották, vér és víz folyt ki.²²³ S ha előre tudunk jutni egészen a szentség kegyelméig, [a bölcsesség üdvözítő vize édesebb a méznél] akkor nagyon is inni fogjuk az üdvözítő bölcsesség vizét, amely édesebb a méznél, s amely az örök életre szökellő víz forrása.²²⁴ Végtelen sok hasonló dolog van még a víz misztériumával kapcsolatban, amelyeket ha helyesen megfontolunk, akkor bizonyos, hogy a vizet nemcsak nem éri semmi gáncs, hanem minden folyadéknak, úgy a bornak és minden másnak elébe helyezve isteni dicséretekkel kell az egekig magasztalni. A víz fogyasztása révén, mielőtt a bor megszületett volna, és azután is, hány szent, remeteségben élő atya érdemelte ki a mennyországot? Mennyi illő dolgot nyújtott a víz máig is az embereknek? Sokféle ételmezt, halaknak és másféle változatos dolgoknak az élvezetét adja nekünk, megőrli a gabonát, gyöngyöket és értékes köveket hoz nekünk, megmutatja és megtisztítja az aranyat. Az emberek sokféle szükségleteinek megfelelő hajókat tart a hátán, gyakran szabaddá tesz olyasmit, amit a tehetség vagy az emberi erő nem képes lehetővé tenni. Erődítményeket és bástyákat ad nekünk, idegen és ellenséges támadásoktól biztonságban megőriz minket. S hogy ne kalandozzak tovább, nem látszik-e az is (hogy igazat mondjunk és gondoljunk is, ami inkább dicséretre, mint feddésre méltó), [Hungariát csak a vizek védik meg a törökök támadásaival szemben] hogy ennek a mi hazánknak, a krisztusi köztársaságnak nagy részét egészen eddig csak a víz

védte meg az ellenség támadásától vagyis a törökök dühétől, amelyet a népeinknek olykor a bortól elpuhult, olykor a segítséggel eléggé fel nem vértezett ereje aligha tudna megvédeni. Ha a víz nem tartotta volna távol őket kiáradásaival, már mi és a keresztény hit is kockán forogna, ahogyan Görögország és Ázsia királyságaival is történt.

[a bor okozta kellemetlenségek] A bornak ellenben nemhogy annyi ereje nincsen, hogy segítséget nyújtson a betegeknek és az emberek tagjait megfelelően gyógyítsa, hanem egyenesen elveszi az egészséget. Most nem említtem a többit, hogy olykor az egész öröklött vagyont elapasztja, a szóbeszédet felszítja, veszekedésre, gyilkosságra, elmondhatatlan bűnökre késztet. Sőt, ami még rosszabb, az egész testet beszennyezi, és azonnali halált hoz, ha közben akár közepesen is, nem tartunk mértéket (bár ki az, aki a borivás mértékét ismerné, vagy aki erősebb lenne a bornál?). [híres férfiak, akik a bortól haltak meg] Tudjuk ugyanis, hogy sok igen híres hadvezér vagy filozófus a bor miatt halt meg nem természetes halállal. Meghalt az ötödik napon Khrüszipposz filozófus, miután mértéktelenül nyakalt édes bort, és elszorult a torka.²²⁵ Idő előtti halállal halt meg a kitűnő filozófus, Arkesziláosz,²²⁶ miután mértéktelenül vedelt bort. Bénulásban halt meg a kūrénéi is, ami a túlságos borfogyasztás miatt sújtotta.²²⁷ Így halt meg Laküdész, aki igen bölcs férfiú volt, és az irodalomban sem volt utolsó.²²⁸ Így végezte az igen tanult Philosztratosz, aki a görögök közül a legtöbbet írt: miután a sinuessai fürdőkben sok bort ivott, leesett a lépcsőn, s nem sokkal később búcsút intett az élőknek.²²⁹ Ugyanilyen halállal halt meg a kiváló Elpénór, Odüsszeusz társa, mert Kirkénél lerészegedve lezuhant a lépcsőn, és halálát lelte²³⁰ – az ő holtteste által idézte meg Odüsszeusz az alvilági isteneket.²³¹ Így halt meg Khoasz, akit Nagy Sándor hívott meg vendégül. Miután ugyanis győzött az ivásban, és Nagy Sándortól egy talentumot kapott, két napra rá váratlanul meghalt, mintegy nagy és kegyetlen jutalmul.²³²

[derék férfiak inkább vittek végbe nagy tetteket, mint részegesek] Igazad van, ha azt mondod, sokan voltak a legnagyobb hadvezérek és a legkiválóbb férfiak között, akik, bár jól éltek, hódoltak a māmornak és a részegségnek, de nem kevésbé nagy és dicső tetteket vittek végbe. Ezért nem kell azt hinni, hogy a

bor sokak kiváló erkölcsseit elhomályosítja, különösen, [Cato hódolt a bornak] mivel Cato is, az egyedülálló bölcsességű és szorgalmú férfiú, az erények példája és zsinórmértéke, akit a rómaiak közül egyedül neveztek bölcsnek, hódolt a részegségnek.²³³ Példa rá Lüszaandrosz is, a spártaiak vezére, aki a többi dologban egyébként mérsékelt volt, de nagyon vágyott a borra, mégis megtörte Ázsiában győztesként Athén erejét, amelyet azelőtt a spártaiak, bár huszonhat évig szüntelenül háborúztak és ostromolták, semmilyen módon nem voltak képesek elnyomni.²³⁴ [Herkules tettei és munkái] Herkules, bár ő is mértéktelenül kívánta a bort, de Junó gyűlölete miatt mégis dicsőséges és életében mindenki számára kedves volt, halálában pedig isteni tiszteletet érdemelt ki minden nemzetségtől, mert hatalmas szörnyeket fékezett meg: legyőzte a félig bikát, elpusztította a nemei oroszlánt, és kivágta a szívét, elűzte a hárpriákat, elhozta az aranyalmákat a Heszperiszek kertjéből, miután őrzőjüket megölte, visszahozta az alvilágból a leláncolt Kerberoszt, megölte Diomédész trák királyt, aki lovait emberhússal etette, elpusztította a lernai hüdrát, legyőzte a különféle alakokká változó Akhelóoszt, leterítette Antaioszt, a líbiai óriást, megölte a lángnyelveket okádó Cacust, elpusztította az árkádiai vadkant, vállával tartotta az eget, megfosztotta marháitól Gérüönt, az óriást, leverte a Kentaurokat, megölte a phrüg Laomedónt, Gades szigetein oszlopokat helyezett el, elvette az Amazón övét, és végül szinte az egész világot legyőzte. [a nagy Antiokhosz részegen jósolt, de józanul nem látott] A nagy Antiokhosz, akit melléknevén szentnek neveznek, annyira szerette a bort, hogy amikor jól berúgott, jósolni is szokott, éhesen azonban – azt mondják – alig látott valamit.²³⁵ Dionüsziosz szürakuszai türannosz sem vetette meg a bort, és az ivócimboráinak aranykoszorút szokott javasolni.²³⁶ Antonius továbbá és Tiberius császár is hasonlóképp szerette a bort;²³⁷ ez utóbbi mégsem győzött le kevesebb népet, [Tiberius császár tettei] hiszen diadalt aratott a vindelicusok, rhetiaiak, armeniaiak, pannóniaiak fölött, továbbá a rómaiak uralma alá hajtotta a dalmatákat és a szarmatákat; Thraciát és határait római provinciává tette, egész Germaniát feldúlta, és ezért az imperator nevet kapta. Nagy Sándor is annyira vágyott a borra, hogy [Nagy Sándor hírhedt gatzettei] Thesszália közepén lakomázva, mint mondják, húsz vendégre egyedül köszöntötte

a poharát, és ugyanannyszor el is fogadta tőlük az italt.²³⁸ Az indusokat is, akik nagy ivók voltak, meghívta ivászatra,²³⁹ s mindezek ellenére a hadi dolgokban is igen híres volt: először leigázta Illyriát, azután elfoglalta a rómaiak szigeteit, felülkerekedett egész Afrikán, megzabolázta Szüriát. Miután Damaszkuszt, Szidónt és Türoszt megvívta, átvonult Egyiptomon, a két Aszián, a Hellészpontoszon és Phrügián, és előrenyomult Persziszbe, ahol legyőzvén Dareioszt, a leghatalmasabb királyt, egész Görögországot és az Eufráteszen inneni területeket is uralma alá hajtotta Indiával és a világ többi részével egyetemben, annyira, hogy a föld egyedüli királyának és a világ urának nevezték. Legyen bizonyos, mert így állnak a dolgok, és én sem tagadom a nyilvánvaló igazságot: ezek a királyok mind a história megörökítésére méltó dolgokat vittek végbe, és a bort is szerették. Mintha nem tudnád, hogy (még ha ugyanazokat a dolgokat vitték is végbe borközi állapotban és részegségben)

csak keveset koszorúz a dicsőség
s színét nem váltó derekasság? Míg az erény meg
veszt sokszor, ha igázza a bűn, és szűzi szívét is
veszti, miként ha Venus sűrű ködfelhőbe takartan
megjelenik s Phoebust szem elől téveszti az ember.²⁴⁰

Mintha nem tudnád, hogy amennyi dicséretet érdemeltek dicsőségük és erényük miatt, annyit el is vesztek részegségük miatt?

[Cato annyit veszett részegsége miatt, amennyit nyert erénye miatt] Ha ugyanis Cato az erények példája és mércéje volt, ha annyira bölcs és tökéletes volt, akkor hogyan kell annak a tökéletességét dicsérni, akinek az erényei többször is kísértésnek voltak kitéve, sőt egyenesen támadásnak? Mikor egyszer részeg volt, és betakart fejét a szembejövők felfedték, csodálatosképpen elpirult.²⁴¹ Tett-e Lüsandrosz bármit, ami minden dicséretet megérdemel, miközben az athéniai hatalmát akár saját erejével, akár bármi más úton-módon elnyomta? De mit gondolsz, mennyit vett ez el nevéből, vagy inkább életéből? Miután mámora és túlságos mértéktelensége miatt nem volt képes szándékait elleplezni, hogy mennyire óhajta és akarja az uralmat,

hogy el akarja venni a spártaiak törvényeit, hogy az isteni hatalmat (akár Delphoiban, akár Dódónában, akár Hammónban) és papjait pénzzel meg akarja rontani, jogosan került az ítélőszék elé és pusztult el (mert ez az iszákosok természete, hogy minden szempontból olyanok, mint a repedt fazék, mert semmit nem tudnak elhallgatni, amiről hallgatni kellene).²⁴²

[valamennyit Herkulesből is elvett a részegség] És hogy Herkulesnek, a hír hátára vett férfiúnak tetteiből mennyit vett el a részegség, arra az szolgál tanúságnak, hogy a szobrászok máig is kupával és serleggel ábrázolják.²⁴³ Nem másért, mint azért, hogy meg lehessen mutatni: csúf bűne miatt és mindig, amikor dülöngélt, s magán és józan eszén kívül volt, ha még a fején szarvak is lettek volna, ökör vagy – akarom mondani – Bacchus lett volna. A szürakuszai Dionüsziosz egészen a kilencvenedik napig kitartott részegségében, ami miatt állandóan káprázott a szeme, és rosszul látott. [a káprázó szemű Dionüszioszból olykor övéi is csúfot űztek] Az is fennmaradt róla, hogy barátai és ivócimborái az ivászatokon efféle színjátékkal nevték ki őt, mint olyan embert, aki bor alapján ítél meg mindent, és mindent boros állapotban intéz: megjátszották magukat és azt mondták, hogy semmit sem szoktak látni, ha étel vagy borral telt kupák állnak előttük az asztalon, hogy így arassanak tetszést hízelgésükkel és kedveskedésükkel a káprázó szemű király előtt, akinek semmi józan dolog nem volt ínyére.²⁴⁴

[Antiokhosz királytól többet vett el a bor, mint amennyit adott jó hírének erénye] Mit mondjak Antiokhosz királyról és iszákosságáról?²⁴⁵ Nemde neki is több kárt és csúfságot okozott részegeskedése, mint amennyi dicséretet és tisztességet az erénye; mert az ivástól kifáradva és elernyedve gyakran átaludta az egész napot, s nem kelt fel előbb, mint hogy ráesteledett.²⁴⁶ Hacsak valaki az uralkodók erényei között az álomtasságot a részegséggel együtt elébe nem helyezi a józanságnak és az éberségnek. Ezt bizony Homérosz is tagadni fogja, amikor (hallgatok a napról)

Rút, a vezér ha egész éjjel álomba merült el,²⁴⁷
rút, a vezért ha a bor hajt sérteni szűzi szemérmét.²⁴⁸

Különösen, mivel semmi nincs, ami kevésbé illenék a vezérhez és a fejedlemhez, mint az álom vagy az iszákosság; és semmi nem illik inkább, mint a józanság és az éberség. [a vezér sajátja a józanság és az éberség] Ezért Epaminondas, a thébaiak királya, amikor a polgárai valamilyen ünnepen oldottabban adták át magukat az ivászatnak, és szabadabban élvezték a gyönyöröket, egyedül tartott szemlét a fegyverek fölött és járta végig a városfalakat. S amikor megkérdezték, miért teszi, azt mondta: ő józan és virraszt, miközben a többieknek szabad részegeskedniük és aludniuk – Plutarkhosz írja ezt *A tapasztalatlan vezérhez* című művében.²⁴⁹ Antiokhosz pedig, amikor hadat üzent a rómaiaknak, és fegyvert fogott ellenük, azt mondják, egy bizonyos khalkidikéi lány iránti szerelemtől rabul ejtve, mikor már hadakoznia kellett volna, épp vele ülte a menyegzőjét, az egész telet borba és szerelembe merülten töltve. Ezenközben pedig megtámadták a rómaiak, és legyőzték, úgyhogy alig tudott Epheszoszba menekülni.²⁵⁰ [Antiokhoszt jól kinevette Hannibál] Antiokhoszt a pun Hannibál is kinevette és kigúnyolta, amikor nála volt, s megmutatta neki ezüsttel, arannyal és más díszekkel ékesített seregét, és dicséretet szomjazva megkérdezte tőle, vajon úgy gondolja-e, hogy mindez elég lesz a rómaiaknak. Hannibal azonban, mikor látta a fegyveresek fényűzés miatti elpuhultságát, hogy milyen káros, és bor miatti bágyadtságát, azt válaszolta: elég lesz, pedig a rómaiak igen kapzsiak.²⁵¹ Nem az egyenlő erőkre, hanem a zsákmányra értette, mert jól tudta, hogy nem való, hogy az, aki háborút visel, hadsereget vezet, aki a királyságot kiterjeszteni, a másét felprédálni, a városokat elpusztítani, a településeket semmivé tenni, a szabad népeket vagy felkoncolni vagy szolgaságba hajtani tör, [az igazi hadvezéri erények] az a vágya által gyönyörbe, a gyönyör által részegségbe, a részegség által álomba vagy vakságba jusson. Emiatt a szorgalom, amely a tevékenységben vagy a cselekvésben, a gyorsaság, amely a megvalósításban, a megfontolás, amely az előrelátásban kívánatos, mind meginog. Mert hogyan is tudta volna összetartani a hadsereget az, aki saját magát sem tudta összetartani? Így Antiokhosz, míg a bornak és Venusnak engedett, a rómaiaktól csúfos vereséget szenvedve alig eszközölte ki a békét, de az is szégyenletes volt. Arra kényszerült, hogy elhagyja Európát és Ázsiát, a Taurus-hegység határai közé szorult, túszoikat

kellott adnia a rómaiaknak, köztük fiát is, akit rendkívülien szeretett, s évenként tízezer talentumot kényszerült fizetni. Hannibalt, aki mellette a felbujtó volt, visszaadni vagy elbocsátani volt kénytelen, s végül nem sokkal később pénzsóvársága miatt [Antiokhosz igen szerencsétlen vége] a papok, jó sorsa támaszai kezétől nyomorultul végezte: falatokra vágva a vadállatok elé vetették, hogy széttépjék és elnyeljék.

Így vált Antonius, a triumvir, iszákossága miatt rómaiból barbárrá, életének és hírnevének igen nagy vesztesége árán. Ezért nevezték Tiberius császárt borra való túlságos sóvárgása miatt Tiberius Claudius Nero helyett Biberius Caldius Merónak,²⁵² [Tiberius császár undorító gaztette] ami miatt olyan düh kerítette a hatalmába, hogy tulajdon testvérét, Drusust, továbbá Drusus fiát, Germanicust is méreggel tette el láb alól, s végül aztán ő maga is csúfosan pusztult. S hogy Nagy Sándortól se vegyük el, ami megilleti: nemde mindenki tudja, mennyire vágyott az italtra, és mennyire megőrült a bortól? (Elhallgatom, hogy épp emiatt Venus dolgában harcképtelen és tehetetlen volt anyjának, Olümpiasznak nagy bánatára; [Nagy Sándor esztelensége és örütsége] mert részegsége miatt két napot és két éjszakát szokott egyhuzamban aludni.²⁵³ Emiatt fakadt ki így Menandros: „Ó, többet ittál, mint Nagy Sándor”.)²⁵⁴ Mert aki iszákossága miatt haragra gyúl, az a harag miatt bosszúra ragadtatja magát, amelyben soha nem ismer sem halasztást, sem mértéket. Azokkal szemben gyakorolta királyi hatalmát, akik a szemében a legjobbak voltak. [jeles férfiak, akiket Nagy Sándor gyilkoltatott meg] Kleitoszt ugyanis, legkedvesebb emberét lakoma közben saját kezével szúrta át, s miután tudatára ébredt annak, mit tett, meg akart halni.²⁵⁵ Kalliszthenészt, a kiváló filozófust úgy gyilkoltatta meg, hogy egy kutyával együtt egy verembe záratta.²⁵⁶ Lüszimakhoszt, a kiváló erényű és tudású, bámulatos bátorságú férfiút oroszlán elé vettette.²⁵⁷ [Androkidész Nagy Sándorhoz a bortól való tartózkodásról] És így, akit annyi menetelés, annyi csata, annyi tél, amelyet az időjárás és a terep nehézségeit legyőzve vészelt át, akit oly sok, az ismeretlenből eredő folyó, oly sok tenger épen adott vissza, azt az ivásban való mértéktelensége és az a bizonyos herkulesi könnyű kupa (amint Seneca mondja) a sírba vitte.²⁵⁸ Emiatt a bölcsességéről híres Androkidész ezt írta neki: Ne feledkezz el róla, király, hogy amikor bort iszol,

a föld vérét fogod inni. Mert a bürök méreg az embernek, de a büröknek méreg a bor.²⁵⁹ Lásd tehát, mekkora ereje van a bornak, hogy még a méreg számára is méreg. Ezért intette a híres férfiú, Traxaszpész Kambüszeszt, a perzsák királyát, akiről látta, hogy borra való vágyában egészen a részegségig elázik, hogy mértékletesebben szolgáljon a színbornak; azzal érvelt, hogy nem méltó dolog, ha a királynak, akit az emberek tekintete és füle is nyilvánvalóan követ, szemére vetik a részegséget. [csúf dolog, ha a királynak szemére vetik a részegséget] Mert aki iszákos, annak összeomlik a gondolkodása, magánkívül van, homályosan lát, és sem kezével, sem szemével nem képes helyesen ellátni a feladatát.²⁶⁰

De íme, már majdnem elfelejtettem, hogy a minap egyebek mellett azt is felvetted: abból is nyilvánvaló, hogy a vizet kerülni kell, meg kell vetni és nem szabad ízlelni, mert egyrészt sok rossz dolognak, másrészt sokféle betegségnek is okozója. Ha az ember megissza, vízkórságba esik, ami felpuffasztja a testet, felesleges folyásokat okoz, a tagok feldagadását idézi elő; ettől a hajlékony ember súlyossá és nehézkesé válik, és mindig szomjassá. Minél többet iszik valaki, annál jobban szomjazik, és minél többet iszik, annál jobban felpuffad. Készséggel elhiszem neked, ha majd be tudod bizonyítani, hogy mindez a víz bűne miatt van, és nem az emésztés gyengesége miatt következik be. Mindazonáltal már több szerző bizonyítékai alapján megmutattam (ha azok, amiket eddig mondtam, nem volnának elegendőek a víz dicséretére és védelmére), hogy a bor több rosszallható dolognak az oka. Mert valójában – hogy a bortól se vegyük el, ami az övé – [a vízkórság eredete] nem keletkezik mástól gyorsabban a vízkórság, mint éppen a mámortól és a féktelen ivászattól. A máj vagy a gyomor kis emésztési nehézsége a folyamatos, sok ivás mellett épp elég ahhoz, hogy ezt a betegséget előidézzék és okozza. És gondold meg, hogy nemcsak vízkórság, hanem sok más súlyos baj forrása is, [milyen sok betegség származik a bortól] ahogy Arisztotelész írja a *Titkok titkáiban*: elhomályosítja az ember értelmét, gátolja az érzékelést, megzavarja az agyat, meggyengíti a természetes éltető erőt, feledékenységet kelt, és mind az öt érzéknek, amely az egész testi cselekvést irányítja és elrendezi, kárára van. Elúzi az étvágyat, meggyengíti a test tagjainak láncolatát és összekötéseit, végtagremegést okoz, csipássá teszi a szemet,

pusztítja a májat, és sűrűbbé teszi a vért. A szív vérét megfeketíti, amiből más bajok is származnak, úgymint félelem, remegés, álomban való beszéd, fantáziálás, látomások, a szem romlása, a gyomor meggyengülése, az ízületek torzulása, a test megvastagodása. [a lepra a bortól lesz] És ami még rosszabb, a bor leprát okoz, amely a mérgek fajtái közül való.²⁶¹ Továbbá, ahogy Galénosz mondja, ebből következik a dadogás, és innen van, hogy a részek idegen és oda nem illő dolgokat beszélnek; emiatt támadja az agyat túlzott nedvesség; innen van, hogy nem tudnak egyenes léptekkel haladni, hanem sok keresztlépéssel dülöngélve a lábszárakon botladoznak, és minden utca szűk nekik, amikor mennek. Azt is mondja Galénosz,²⁶² hogy a részegség a hideg betegségek okozója. Mert a bor a kiváltója igen gyakran az epilepsiának, amely eleséssel és a száj habzásával, az érzékelés, a rendes mozgás, a felállás, az értelem, a látás, a hallás és az emlékezet romlásával jár. [szélütés és bénulás a bortól] A szélütés okozója, amely miatt az ember érzékelése és az egész test mozgásképessége hirtelen elvész. A bénulásé, amely a tagok mozdíthatatlanságát és érzéketlenségét okozza. Ezenfelül a köszvényé is, mert kemény csomók jelennek meg az ízületekben. Helyesen hasonlítják a bort a rebarbarához, [a rebarbara hasonlatos a borhoz] mert, ahogy a rebarbara, úgy a bor is, ha nagy mennyiségben vesszük magunkhoz, méreggá erősödik. Sok vízivót láttam utam során, azok közül is, akik borral éltek, de egyet sem tudok közülük, aki örületbe vagy őrjón-gésbe esett volna a vízivás miatt (hacsak a víz nem volt mérgezett), vagy a józan számítás ellenére összeesett volna anélkül, hogy valami baj belső oka ne állt volna előbb fenn.

Én egész életemben vizet ittam (bár borral is élek, amennyi szükséges), de nem emlékszem arra, hogy a vízivástól nagyobb és kízóbb szomjúság vett volna rajtam erőt, ha egyszer ízleltem belőle annyit, amennyi elég volt; mert a víz megköti az epeömlést és a háborgó gyomrot. [a bor ivás utáni vágyat szül, miért?] A bornak ellenben az a sajátossága, hogy ha valaki rendszeresen issza, az újra ivás utáni vágyat szül. A részegesek nadály módjára minél több bort isznak, annál jobban szomjaznak. Az epe pedig fellobban a bor meleg gőzétől, ettől támad fel a kízó szomjúság, és szüntelenül gyöttri és ivásra ösztökéli a torkot. Ez, ha túlmege a mértéken és egészen a részeg-

ségig fokozódik, kiöli a józan ész, és állatias erővé dagad, a test pedig úgy marad, mint a kormánykerék vagy kormányos nélküli hajó, vagy mint a kapitány vagy vezér nélküli hadsereg. Ebből az lesz, hogy a részeg mindig hajlik a nem helyeselhető dolgokra. Azt dicséri, ami benne, ahogyan az igen sokszor előfordul, dicséretet nem érdemel. Innen van, hogy a részegség ostobát csinál azokból, akik bölcsnek gondolják magukat. Rosszá teszi azokat, akik mértékletesen élve jóakaratók voltak.

Vízből bármennyit iszunk, nem okoz olyasmit, amiről beszéltem, és nem tesz senkit gyűlöletessé, ahogyan a bor teszi azokkal, akik szeretik. Akik tájékozottak, és szemük káprázik a bortól, azokat mint a vad és minden józan ész híján levő állatokat mindenki egészen az undorodásig utálja; [a részegeket maguk a részegek sem tudják elviselni] sőt – ami nagyobb dolog – emezeket azok, akik a mámornak adták magukat, nem tudják kiegyensúlyozott lélekkel elviselni, mert amit magukban felfedezni nem tudnak, azt bennük mint szörnyűséget kárhoztatják. Ezért a spártaiak azt akarták, hogy azokon a látványosságokon, ahol részegek is jelen vannak, a kisgyermekük is ott legyenek, s ráadásul nem is féltek, hogy gyermekük attól, hogy látják a részegeket, kedvet kapnak az utánozás szabadságára, vagy példájuk nyomán hasonló életmódot választanak. Hanem ellenkezőleg, miután inkább elriadnak attól az ocsmányságtól, amit a részegekben látnak, jobban vigyázva el tudják kerülni ezt a csúf és utálatos dolgot, mikor már mint felnőtteknek eszükbe jutnak a részegek eme leplezetlen és állatias megnyilvánulásai.²⁶³ Ezért Platón is azt szokta előírni és tanácsolni a részegeknek és dühödteknek: nézzék meg a tükörben az arcukat, s miután meglátták formátlanságukat, kerüljék el bűneiket.²⁶⁴ [ki hogyan lehet mértékletesebb] Anakhsarsisz is, mikor a szkíták között egyedüli bölcsként megkérdezték, hogyan lehet valaki önmegtartóztató, így válaszolt: Ha előbb maga elé képzelettel a részegek mozgását.²⁶⁵ Az történet ugyanis, de nem tudom, mi módon – mondja Cicero a *Kötelességekről* szóló műve első könyvében –, hogy inkább látjuk meg másokban, mint magunkban, amit vétettünk.²⁶⁶ Így igen könnyen ki lehet javítani azoknak a bűneit, akik apró lépésenként tanulnak, mert mestereik az utánzás kedvéért utánozzák őket; [a részegség bűne miatt a részegek is pirulnak] azaz, amikor a mesterek számon akarják kérni a tanulókat,

utánozzák őket, és megjelenítik nekik bűneiket, hogy a tanulók ezt látva rájöjjenek, mennyire nem illő az, amiben kérdőre vonták őket. De nincs olyasmi, ami miatt a vízivók mint hírhedtek megrovást kaphatnának.

Ha bárki részegesnek szemére vetik a részegeség bűnét, tüstént elpirul, már mintegy a szóból magából megtudva, hogy semmi rútabb gyalázat nincsen a részegségnél. Ezért a homéroszi Akhilleusz sem talált mást, amivel jobban megsérthette és megbánthatta volna Agamemnón királyt, mint azt, hogy bortól terheltek és részegesnek nevezte.²⁶⁷ Ezért Monica is, az isteni Augustinus anyja, az erényben és a tökéletesség minden más nemében különben igen kiváló asszony, amikor egy szolgálóleány keserves csúfolással színbort ivó részegesnek nevezte,²⁶⁸ úgy hitte, ez az átok olyan rút és arcpirító, hogy később, miután bűnösnek találták részegeség és italozás vétkében, visszatért a józansághoz, s nem ivott ettől fogva más-hogy bort, csak miután vízzel alaposan felhígította. [a részegesekkel, akárcsak a kurválkodókkal vagy a rossz híréekkel, nem kell együtt enni] És azután Szent Pál is annyira utálatos bűnnek tartotta a részegséget, hogy azt írta a korinthusiaknak, hogy a részeg emberrel, még ha testvérükről van is szó, ne egyenek együtt, mint ahogy a kurválkodókkal vagy más rossz hírű emberekkel sem: „Most azonban ezt írom nektek: Ne érintkezzetek azzal, akit testvérnek hívnak, de kicsapongó, kapzsi, bálványimádó, átkozódó, részeges vagy rabló. Az ilyennel ne is étkezzetek együtt;”²⁶⁹ azért, mert – ahogy Szent Jeromos mondja – a gyomor a színbortól émélyegve könnyen felbuzog a vágyra és a kurválkodásra.²⁷⁰ Ezért áll a Teremtés könyvében, hogy a tisztátalan lélek sírokban lakik,²⁷¹ ami annyit tesz: a részegeskedőkben és torkosokban mértéktelenség lakik, amely tisztátalanná tesz – ők a mértéktelenség sírjai.

Mit néz a boros kéj?
összezavarja a főt s ágyékat²⁷²

– mondja Juvenalis. [a tisztátalan lélek a részeg sírokban lakik] Nyitott sír a torkuk – mondja Dávid²⁷³ –, és ezekbe a sírokba a démonok is be kívánnak jutni; a sertés nevével utal rájuk, ahogy Lukácsnál áll.²⁷⁴ Nyilvánvaló számunkra Boethiusnak *A filozófia vigasztalásáról* szóló műve negyedik

könyvből, hogy az emberek e bűn miatt mindenféle vadállattá változnak át, s gonoszságra adva fejüket elvesztik emberi természetüket, mert ahogyan az emberek fölé egyedül erényes voltunk emelhet, így szükségképpen, akiket az emberi mivoltukból kivetkezett, azokat az emberi méltóság alatti állapotba is taszította a becstelenség. Tisztátalan és ocsmány élvezetekben lubickol? Bizony, a koszos disznók élvezetében osztozik. Lángol a kapzsiságtól? Erőszakkal elragadja a másét? Mondd rá: olyan, mint a farkas. Acsarogva és veszekedve szüntelenül tépi a száját? Hasonlítsd a kutyához! Abban leli kedvét, hogy titkon lépre csaljon és ravaszul meglopjon? Lásd meg benne a rókát! Gyáva, ijedős, ok nélkül megfutamodó? Valóságos szarvas. Tunyán és ostobán mered? Egy szamar életét éli. Borban való mértéktelensége és részegsége miatt eltemeti a józan esztét? Minden vadállatnál hitványabb. Így esik meg azután az, hogy aki letér az erény útjáról, megszűnik embernek lenni, s mert az isteni állapotot elérni nem képes, elállatiasodik.²⁷⁵

Mi? Hogy azokat, akiket egyszer a részegség rútsága miatt megbélyegeztek, soha többé nem engedik a bölcs férfiak tanácsába, [a részegeseket nem engedik a bölcsök tanácsába] és soha nem szabad nekik semmi, ami a titkos dolgok közül való? A vízivókra ellenben, akik semmi gyanúsat nem tesznek, úgy látjuk, nyugodtan rábízzák a titkokat, különösen amiatt (hogy Plinius szavaival éljek), mert a részegség lényege abban a fáradozásban áll, hogy megváltoztatja az értelmet, és szenvedélyt szül a rosszra való hajlamra és a jó elfelejtésére.²⁷⁶ Mikor pedig az embert megrontja a részegség, akkor mohó tekintettel méregeti az asszonyokat, de a szigorú férj kezére kerül; akkor a lélek titkai napvilágra kerülnek, egyesek a végrendeletüket jelentik ki, mások halált hozó dolgokat beszélnek, s nem fogják vissza a torkukon előtörő szavakat. Bár sokan meghaltak már így, a nép száján ez forog: borban az igazság. [a részegségből boldogító vétek fakad] Ezenközben, hogy a legjobb legyen a dolog kimenetele, nem látják a felkelő napot, és nem élnek sokáig. Sápadtak és megereszkedett az arcuk, a szemük gennyes és csipás, remegő kezük kiönti a teli edényt, a nyelvük meg van kötve, s ami folyton kínzó büntetés, őrzöngőek az álmaik, és nyugtalan az éjszakájuk. Az első és legnagyobb a részegség természetellenes vágya és a boldogító

vétek; de másnap a szájból, akár a sírból, a bűzös lehelet,²⁷⁷ a fejben a súlyos nyilallások, a szinte mindenről elfelejtkezés és az emlékezet halála előre jelzik: úgy ragadják el az életet, hogy mindennap elpusztítják az előző napot, de a rá következőt is.

[a víz jótéteményeit senki nem nélkülözheti] Mindezekből teljesen nyilvánvaló, hogy mily kevés joggal éri vád a vizet, amelyben sok erény lakozik. Mily nagy igazságtalansággal illetik, pedig jótéteményeit senki nem nélkülözheti. A bor ellenben dicséretet kap, pedig oly sok rossz dolognak, oly sok kellemetlenségnek az okozója; s oly nagy vággyal törnek rá, hogy akármikor jobb lenne, bárcsak sohasem ismerte volna az élvezetét az ember.

Birtokában vagy már, László uram, véleményemnek, érveim és javasla-
taim tiszta kifejtésének és védekezésének, te, aki oly nagy keserűséggel viseltetél irántam, mert ebben a dologban veled ellentétes állásponton voltam, hogy nyilván úgy ítélted meg, szerencsétlen vagyok és a józan ész határain kívül jutottam, mert oly vigyázatlanul elé mertem helyezni a bornak a víz misztériumát. De nyilvánvalóan azokat sem sorolod az emberek közé – mint olyanokat, akik mindentől, még az emberi társadalomtól is meg vannak fosztva, [igen boldogok, akik nem isznak bort] és ki vannak zárva a földi boldogság köreiből is –, akik történetesen önmegtartóztatók, és teljességgel nélkülözik a bort. Akik, ha az emberek ítélőképessége nem romlott meg, nagyon is és mindenki közül egyedül látszanak nemcsak boldognak, hanem egyenesen földi isteneknek, akik legvégül a mennyekben az istenek körében fognak nektárral élni; amiből a részegesek, bár szomjaznak, nem kaphatnak majd, hogy lehűtsék nyelvüket, egy csepp vizet sem, amelyet pedig korábban megvetéssel eltoltak maguktól. Ki tartozna ugyanis náluk többel a természetnek, amely oly jóindulatúan bánt velük, hogy a kezdetektől épen megőrizte őket az emberi boldogtalanságtól és az emberi dolgok oly sok veszélyétől, amelyek a borból igen gyakran szoktak következni? Mert ha a vizet végül elébe helyeztem a bornak, íme látod, mennyire mindent meggondolva cselekedtem, és milyen komoly bizonyítékokkal támasztottam alá véleményemet. S ha igazat mondtam, ami talán nem nyeri el a tetszésedet, azt ne nekem ródd fel, hanem az anyagnak, nevezetesen a bornak. Mert a bort nem úgy kárhoztattam, mint

aki önmegtartóztató vagyok, vagy mint aki frissen megtérve erősítem a testvéreket, hogy a mértéket és a közepet az ivásban meg tudják tartani; [egyedül a borivásban való kihágást kell helyteleníteni] de nem is úgy merészelttem, hogy úgy lássék, mintha szkíta vagy trák módra élnék; bár akár szerencsés előjel gyanánt osztályrészem lehet az is, hogy a ruhám és az asztalom bortól folyik. De a kihágást kárhoztatom, ami a borból közönségesen fakadni szokott, azaz a részegeskedést mint minden bűn melegágát és forrását. S dicsérem mindig azt, ami a józan ész határain belül megáll. Ezért

van mértéke a dolgoknak, s a határok is állnak,
melyeken innen s túl helyesen cselekedni sosem bírsz!²⁷⁸

s hogy mindig minden dologban tartsuk meg az arany középszert. Minden jót!

B E R E K E S Z T É S

Eléd adtam bizony mindezeket, ó, igen kiváló előljáróm, mintegy atyámnak és ezekben ítélő uramnak, tekintélyedet nem úgy választva ki, hogy ha akár a bort kárhoztatom, akár a vizet dicsérem, erőszakosan a magam érdekében fejtsem ki a véleményemet, hanem hogy így az igazságnak állj a pártjára, és ne a személyekben, hanem a bírói hivatalban leld örömet. [Dárius király az igazságot elébe helyezte a bornak] Mint egykor Dárius, a perzsák királya, aki, amikor a mellé rendelt három űr a borról és az igazságról vitatkozott (ahogy az ószövetségi történeti könyvekben áll²⁷⁹), nem a bort helyezte az igazság elé, hanem az igazságot a bor elé; mert az a bornál mindenképpen erősebb és méltóbb. Amit minden föld segítségül hív, amit az ég áld, és aminek színe előtt minden dolog reszket; amiben semmi ellenséges nincsen (mint ahogyan a borban és a borral van); ami nem személyválogató, hanem ami mindenkinek tisztán és egyszerűen ad és juttat mindent, ami igaz és illő.

UTÓSZÓ

V ALAMIKOR AZ 1515-ÖS ESZTENDŐBEN¹ Pécssett *szümpozsionra* gyűlt össze Mihály püspöki helynök doktor úr² házában néhány papi személy. Köztük volt Macedóniai László pécsi főesperes és Hagymási Bálint pécsi kanonok. Az asztali beszélgetés eredetileg többek között a hangsúlyok természetéről folyt volna, de a disputa egyik résztvevője, Hagymási Bálint felelevenített egy korábbi eszmecserét, amelyet Macedóniai Lászlóval a bor és a víz méltatásáról folytatott, és arról, hogy a bor- vagy a vízivók előbbre valók-e. Ama korábbi beszélgetés alkalmával Macedóniai László, aki a bor és a borivók mellett foglalt állást, valószínűleg nem tett féket a nyelvére, és keresetlen szavakkal illette, leszólta vitapartnereit, Hagymási Bálintot. Ez nem volt rest, és a maga érveit klasszikus auktorok, egyházatyák és kortárs szerzők tekintélyével megtámogatva egész kis művet, *opusculumot* szentelt annak a kérdésnek, hogy vajon a bornak vagy a víznek nagyobbak-e a jótéteményei az emberek számára, s vajon a borivók vagy a vízivók méltók-e inkább a dicséretre.

Hagymási Bálintról művein túl csak keveset tudunk. Varasdon született valamikor 1490 körül; neve Hagmasi, de Hagmas, de Hadmassch, de Hadgymas, de Hadymass és de Haghmas alakokban hagyományozódott. Latinosított névformája Valentinus Cybeleius, Cybeleus és Cibeleus formákban ismeretes. Feltehetőleg 1505–1516, bizonyosan pedig 1509–1513 között Bolognában tanult Szatmári György királyi kancellár, pécsi püspök pártfogásának köszönhetően. Hagymásival együtt volt Bolognában Giovan Battista Pio (Joannes Baptista Pius) tanítványa, Szatmári unokaöccse, Besztercei Kretschmer Lőrinc (Laurentius Bistricius) és Magyi Sebestyén (Sebastianus Magius) is. Pius 1509-ben Bolognában *Elegidia* címmel kiadott költeményeinek végén³ Hagymásinak négy kisebb költői

műve (*carmina minora*) jelent meg. Az első kettő Pius költeményeit idézi, a harmadik Kretschmer Lőrínchez, a negyedik Pannóniához szól, benne a szerémi borok dicséretével.⁴ Ötödik költeménye (*Elegidion* vagy *Panegyricus Bononiae*) megírásának évében, 1512-ben szintén Bolognában jelent meg. Ezt a művét pártfogójának, Szatmári Györgynek ajánlotta, aki őt ugyenebben az évben pécsi és székesfehérvári kanonokká tette. Az *opusculum* megírásán túl további élete homályban marad előttünk; halála idejét sem ismerjük, csak feltesszük, hogy valamikor 1520 utánra datálható.⁵

A *Művecske a bor és a víz dicséretéről és kárhozzátatásáról* című *opusculum* 1517 júliusában, az elzászi Hagenauban (ma Hagenau, Franciaország) látott napvilágot, Thomas Anshelm nyomdájában.⁶ A szerző 1517. január 12-én Szatmári György királyi kancellárnak, pártfogójának ajánlotta e művét is, amelyet elme-előgyakorlatoknak (*prae-exercitamentumoknak*) nevez, s amelyet a szónoki gyakorlat, a *declamatio* szabályai szerint kíván felépíteni. Az ajánlás végén pártfogóját kéri fel döntőbíróul, bízva igazságos és pártatlan ítéletében – de a maga igazában is.

Itt kezdődik a tulajdonképpeni művecske, új címmel: *Declamatio Valentini Cybelei de vini et aquae potoribus* [Hagymási Bálint szónoklati gyakorlata a borivókról és a vízivókról], amely a részegesekről és a mértéketesekről, a borról és a vízről vallott közkeletű kijelentések szokványos felvonultatása, mindenki számára ismeretes hasznaik és ártalmaik felsorolása. Szembeállításuk valójában a középkorban igen elterjedt műfaj, a vetélkedés, *certamen* hagyományait követi. Ez egy verses párbeszéd vagy prózai vita személyek vagy megszemélyesített dolgok között arról, melyikük szebb, jobb, hasznosabb az ember számára. A bor és a víz vetélkedésének egyik legnagyobb hatású és sok parafrázist megélt változata a Walter Mapesnek tulajdonított 12. századi vágáns költemény, a *Goliae dialogus inter vinum et aquam* [A bor és víz párbeszéde].⁷ A reneszánszban e műfaj fokozatosan a vásári komédiázás területére szorult vissza. Magyarországon a kollégiumi diákság örökölte át és tette népszerűvé, viszonylag későn, a 17–18. században. Kéziratos énekeskönyvekben, iskoladramákban, népdalokban hagyományozódtak különféle válfajai.⁸

Hagymási prózai vitája a vetélkedést, *certament* az antik retorika szónoki gyakorlata, a *declamatio* hagyományos praxisával ötvözi. A retorikai oktatás keretében gyakran volt feladatuk a hallgatóknak, hogy egyszer valami mellett, másszor ellene érveljenek; a választott tárgyat egyszer dicsérik, másszor kárhoztassák. Ezt tükrözi Hagymási Bálint munkájának címe is: *Művecske a bor és a víz dicséretéről és kárhoztatásáról* – melyben ő a vizet dicséri és a bort kárhoztatja, de mindenk fölé helyezi a mértékletességet és az arany középszert, a sokszor forgatott Horatius vallotta *aurea mediocritast*. Művecskéje szövegfelépítése is a szónoki beszéd szerkezetéhez igazodik. Az ajánlást követően a bevezetésben a hely, az idő és a szereplők megnevezése után a téma megjelölése és a kérdésfeltevés következik. Az érvelő részek első olvasatra kissé talán kimerítőnek tűnnek. Hagymási sokszor mintha ismételné magát, úgyhogy nehéz világos tagolást lelni a felhozott rengeteg hivatkozás között. Mégis kirajzolódik néhány fontosabb tétel, amely köré példáit csoportosítja: a részegség ártalmi és a részegek viselkedése klasszikus példák alapján, összehasonlítva a vízvók viselkedésével; a bortól való tartózkodás az Ó- és Újszövetségben, a papok helyes életvitele; katolikus írók a részegségről; a borivás tilalma a fiatalok számára, illetve a mértékletes borfogyasztás előnyei; római törvények a borivás tilalmáról; az asszonyok és várandós nők borfogyasztásának tilalma; tilalom a betegeknek, az államférfiaknak, a katonáknak; jeles atyák, akik mértékletesek voltak; a víz és a mértékletes borfogyasztás dicsérete a görög szerzőknél; a víz ereje és az erényhez vezető út; a régi papok önmegtartóztatása, és akik nem tudták magukat megtartóztatni; kiváló hadvezérek és harcias népek bukása a bor miatt; cáfolata annak a felvetésnek, hogy csak a bor misztériuma által alkothatnak a költők és szónokok; a víz mint őselem és az élő víz (a víz szentsége, csodái, gyógyító hatása); a bor ártalmi és a részegek ocsmánysága.

A felemlegetett nagy tekintélyek a főpap humanista műveltségét hivatottak illusztrálni: a bibliai történetek és zoltárversek, Salamon király bölcsességei mellett egyházatyák intelmei, jeles atyák és remeték életének epizódjai, görög és római hadvezérek, filozófusok viselt dolgai, római

törvények előírásai, orvosi javallatok és ellenjavallatok, klasszikus költői szemelvények szolgálnak az érvek megtámogatásául.

Egyedivé az *opusculumot* nem is ezek a máshonnan már jól ismert érvek, hanem két kitérés teszi, a második mindjárt a datálásban is segítségünkre van. A papok helyes életvitele kapcsán Hagymási kitér a „mi papjaink” viselkedésére és arra, hogy az egyházellenesség táptalaja a papok iszákossága.⁹ A mértékletes borivás dicséretéről szólva pedig Bornemissza János példáját mutatja be, magasztalva vitézségét, amelyet – nem kis részben önmegtartóztató életvitele miatt – Dózsa parasztseregeinek szétverésében tanúsított. Az *opusculum* legmagasabban szárnyaló része az, amelyben a költői, szónoki, filozófusi ihletettség és a bor mámor, de még inkább a józanság összefüggéseiről van szó.¹⁰ Az összefoglalás a bevezetéshez hasonlatosan keretbe foglalja a művecskét. Ahogy a bevezetésben felidézte Macedóniai László állásfoglalását a bor mellett, úgy foglalja össze most a magáét, nem is annyira a bor ellen és a víz mellett, mint inkább a mértékletesség és a józan középser pártján. Ahogy pedig az ajánlásban Szatmári Györgyöt, pártfogóját kérte fel a méltó ítélkezésre, és a legnagyobb bírák sorába emelte, úgy várja el a berekesztésben – ennyi meggyőző érv felsorakoztatása után tulajdonképpen joggal bizakodva – a kedvező ítéletet.

A felvonultatott irodalmi és egyházi tekintélyek, akikkel Hagymási érveit alátámasztja, igen sokan vannak, névsoruk elismerést keltő. A szerző egyaránt merít a Szentírás ó- és újszövetségi könyveiből, az egyházatyák értekezéseiből és leveleiből, antik életrajz- és történetírók, filozófusok, még az orvos Galénosz munkáiból is, de szó szerint idézi Horatiust, Ovidiust, Lucretiust is. A görög irodalom és filozófia jelesei egyaránt ismeretesekek előtte, legyen szó akár Homéroszról, Anakreónról, Theogniszról, Szophoklészről vagy Platónról és Arisztotelészről. De kortárs költő is akad a sorban: több idézet olvashatunk Baptista Mantuanus költeményeiből. Ez a tájékozottság első pillantásra lenyűgöző, de mindjárt gondolkodóba is ejt: valóban ennyire alaposan ismerhette egy magyar főpap, még ha Bolognában tanult is, az ókori irodalom kincsestárát? Mindegy volt neki, lett legyen szó irodalomról, filozófiáról, természet- vagy orvostudományról, valamennyiben szinte minden mértékadó szerző munkásságára kiterjedő

olvasottsággal bírt? Nem számított, hogy görög líra vagy latin természet-tudományos értekezés, homéroszi eposz vagy cicerói körmondat, mindben egyformán járatos volt? A művet alaposan tanulmányozó olvasó számára előbb vagy utóbb világossá válik: szó sincs róla. Hagymási Bálint ugyanis nagyrészt középkori vagy reneszánsz gyűjteményes munkákból dolgozott, ezeknek a már összegyűjtött, rendszerezett érveit használta fel a saját művében. A Szentírást leszámítva, amelyet nyilván jól ismert, továbbá az egyházatyák és a legnagyobb latin költők kéznél levő művei mellett mindössze néhány ilyen gyűjteményre volt szüksége. Ha valamiért érdekes végigtanulmányozni ezt a művecskét, akkor ezért igazán az. A fordító feladata pedig, hogy e forrásoknak, amennyire lehet, a nyomára bukkanjon.

Lássuk csak! Bizonyos, hogy vannak olyan ókori szerzők, akiket Hagymási Bálint sokszor tanulmányozott; szó szerint idézte is őket. Nagyrészt költőket: Horatius ódáit és leveleit, ezek közül is elsősorban a Pisókhöz címzett és az utókor előtt *Ars poetica* címen ismert levelet; Ovidius és Propertius elégiáit, Claudius Claudianus Proserpina elrablásáról szóló eposzát és Lucretius *A természetről* című epikus költeményét. Hosszabb prózai szemelvényeket idéz, kivonatolva Seneca 83. erkölcsi leveléből és Philostratosznak a tüanai Apollóniosz életét feldolgozó regényes életrajzából. Az idősebb Plinius *Természetről* című monumentális munkájából egy hosszú, a gyógyvizekről szóló részt foglal össze, és az utolsó pogány szerzőnek tekintett Boethiusnak *A filozófia vigasztalásáról* szóló értekezéséből is terjedelmesebb részt vesz át. Ezeknek a műveknek a kiadásai alighanem a keze ügyében lehettek.

A Szentírást mellét, amelyből nagyon sok verset és történetet citál példázat gyanánt (pontatlanságai alapján gyaníthatóan olykor emlékezetből), nála lehettek az egyházatyák egynémely művei, amelyekből többször vagy hosszabban idéz, nevezetesen Szent Jeromos két leveléből (*22. levél: Eustochiumnak a szüzességről*, *53. levél: Nepotianus presbíternek*), egy Szent Ágostonnak tulajdonított, de nem tőle származó értekezéséből a józanságról és a tisztaságról (*De sobrietate et castitate*), illetve Aranyszavú Szent Péter egy beszédéből (*26. beszéd: A becsületes sáfárról*). Sok más egyházi író műveire is hivatkozik, de ezekre már csak egy-egy alkalommal: Aquinói

Szent Tamásra, Sevillai Szent Izidorra, Nagy Szent Gergelyre, Szent Bernátra, Beda Venerabilisra, Alanus de Insulisra, Petrus Blesensisre, Petrus Comestorra.

A klasszikus szerzők és műveik azonban oly bőségben vannak felvonultatva, ugyanakkor legtöbbjüknek csak egy-egy mondata szerepel hivatkozási alapként, hogy joggal feltételezzük: Hagymási ezeket nem eredetiben tanulmányozta, hanem idézet- és mondásgyűjteményekből és florilegi-umokból vette át, amelyek ókori írók és filozófusok, illetve egyházi szerzők műveit kivonatolták. Ezekben a gyűjteményekben az idézetek általában bizonyos fogalmak köré csoportosítva szerepeltek, hogy minél könnyebb legyen érveket és ellenérveket találni adott témához. Mindez a retorikai oktatás céljait is szolgálta, és segítséget nyújtott például szentbeszéd megszerkesztésében. A gyűjtemények kulcsszavainak nagy részét különféle bűnök és erények fogalmai tették ki. A középkori gyűjtemények egyszerűbbek, rövidebb idézeteket tartalmaznak magyarázatok nélkül, sokszor nem is tüntetve fel az idézet szerzőjét, máskor pedig hamis szerzőséget hagyományozva. A legismertebb ilyen gyűjtemény az írországi Thomas Hibernicus (más névformában Palmeranus, virágkora 1295 és 1335 között) *Manipulus florum* [Virágcsokor] című, 14. századi eleji (1306 körüli) gyűjteménye, amely több mint hatezer idézetet tartalmaz kulcsszavak szerint rendezve, nagyrészt egyházatyáktól, de néhány klasszikus szerzőtől is. Több kézírata is közkézen forgott, nyomtatásban pedig 1483-ban jelent meg először Piacenzában. Valószínűleg Hagymási is ismerte, mivel az *ebrietas* [részegség] és *sobrietas* [józanág] címszavakhoz rendelt idézetek közül többet is sikerült meglelni művében. Az sem elképzelhetetlen, hogy a spalatói horvát költő, Marko Marulić (Marcus Marulus Spalatensis) 1480 és 1520 között összeállított, kézíratos *Repertorium* [Gyűjtemény] című munkáját is forgatta, amelyben – mint maga írja – sok változatos, utánzásra méltónak tűnő dolgot összegyűjtve különféle szerzőktől saját kezűleg foglalt írásba¹¹ és csoportosított szerzők és kulcsszavak szerint.

A gyűjteményes művek között mindenképpen előkelő hely illeti meg Rotterdami Erasmus szólásgyűjteményét, amely görög és latin szólásmondások eredetét és magyarázatát taglalja, rendkívül bőséges klasszikus

példatárral szemléltetve őket. Az *Adagia* első kiadása 1500-ban jelent meg Párizsban, *Collectanea adagiorum* [Szólásgyűjtemény] címmel, de Erasmus folyamatosan bővítette haláláig, 1536-ig. Végző változatában több mint négyezer mondás magyarázatát tartalmazta. Ez a gyűjtemény is Hagymási kézikönyvei között lehetett, és belőle nemcsak néhány, a borral összefüggő szólást használt fel („borban az igazság”, „a bor az öregembert akarata ellenére is ugrani kényszeríti”, „a bornak nincsen kormányrúdja”, „a bor elhomályosítja az értelmet”, „Ceres és Bacchus nélkül didereg Venus”), hanem több klasszikus szerző Erasmus idézte sorait is átvette: Plutarkhosz egy-egy értekezéséből, Plautustól, Terentiusztól, Athénaiosz *Bölcsök lakomája* című gyűjteményéből és másoktól.

Hagymási legfontosabb forrásai azonban mégsem ezek a művek voltak, hanem két másik írás, amelyek egyike tudományos értekezésként, másika fikatív szónoki beszéd köntösébe burkolva gyűjtötte össze a borról az évszázadok alatt felgyűlt tapasztalatokat. Raffaello Maffei, humanista nevén a szülővárosáról, Volterráról Raphael Volaterranus, szervita szerzetes, teológus, II. Pál és IV. Sixtus pápa titkára, aki 1477-ben Budán is járt követségben Mátyás királynál, enciklopédikus igényű *Commentari rerum urbanarum* [Világi tudnivalók magyarázatai] címet viselő munkájában, amely először Rómában jelent meg 1506-ban, az akkori világ tudásának teljességét igyekezett felölelni. A három nagy részre, geográfiára, antropológiára és filológiára osztott munka 32. könyvében Volaterranus nagyobb figyelmet szentel a bornak, ártalmainak és hasznainak. Beszél a bor eredetéről, híres borkedvelőkről, az önmegtartóztatásról, a túlzott borivás ártalmairól, a mértékletes borfogyasztás hasznairól, híres borfajtákról, továbbá neves szerzők önmegtartóztatással kapcsolatos szavait is idézi. Volaterranus munkájának különösen *De vino ac primum de repertoribus eius* [A borról és feltalálóiáról], *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral], *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók], *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak], *De vini immodici damnis* [A túlzott borfogyasztás ártalmai] című részei szolgáltak Hagymásinak forrás gyanánt. Ezekben a részekben Volaterranus az ókori szerzők egyébként széles körben ismert, különböző gyűjteményekben hagyományozódott

mondásait, görögök és rómaiak borral kapcsolatos cselekedeteit gyűjti csokorba, úgy, ahogyan ő is olvasta, eredetüket, hitelességüket nem mérlegelve. Ezekből vett azután át Hagymási a maga művébe, aszerint válogatva, mikor melyikkel tartotta érdemesnek mondandóját alátámasztani.

Ha személyesen nem találkozott is másik forrása szerzőjével, hírét és műveit jól ismerhette a bolognai egyetemen. Itt volt ugyanis a retorika és poétika tanára 1472-től az idősebb Filippo Beroaldo (Philippus Beroaldus, megkülönböztetésül *senior*, mert hasonló nevű unokaöccse is filológusként és könyvtárosként tevékenykedett), aki néhány éves pármái, párizsi és római kitérő után 1479-ben visszatért ide, s itt működött egészen 1505-ben bekövetkezett haláláig. Hagymási személyesen már nem hallgathatta előadásait, de használhatta az ókori szerzők műveinek általa kiadott szövegét és magyarázatait (többek között az idősebb Plinius *Természetrájzat*, Propertius elégiáit), s legfőképpen olvashatta műveit. Közöttük is azt az első alkalommal Bolognában, 1499-ben napvilágot látott fiktív szónoki beszédet, amely a *Declamatio lepidissima ebriosis scortatoris aleatoris de vitiositate disceptantium* [Elmés szónoklat a részegeskedőről, a kurválkodóról és a szerencsejátékosról, amint a bűnről vitatkoznak] címen ismeretes. A beszédben elképzelt szituáció szerint egy apának három fia van, az egyik részeges, a másik kurválkodó, a harmadik szerencsejátékos. Apjuk a halálát közeledni érezve végrendelkezik: aki a legrosszabb és legbűnösebb fiai közül, legyen kitagadva az örökségből. Miután meghalt, fiai védő- és vádbeszédet tartanak egy elképzelt bíróság előtt, hogy az döntse el, melyikük szolgált rá a kitagadásra. Először a részegeskedő vádolja meg testvéreit, szidja a kurválkodást és a szerencsejátékot, de nem az italozást; végül pedig felsorakoztat néhány jeles görögöt és rómaid – Herkulest, Nagy Sándort és Catót –, akikről köztudomású volt, hogy nem vetették meg az italt, ám ettől nem voltak alábbvalók, majd megjegyzi: ha nekik szabad volt hódolniuk a bornak, neki miért ne volna szabad? Testvérei nem hajlandók elfogadni ezt az okoskodást, s nem restek érvek garmadáját felhozni a részegeskedés ellen, ókori szerzők tekintélyére hivatkozva. Elismerik ugyan a maguk tökéletlenségét, de leszögezik, hogy a három közül a részegeskedés a legnagyobb bűn, mert nemcsak a jó hírnevet és a munkaképességet tépázza

meg, hanem a lelket, a szellemet, az érzékeket is megzavarja, végül halált hoz. Amit a józan ész diktál, azt a leghíresebb írók példái is alátámasztják: a részegeskedő szolgált rá a kitagadásra. Gazdag érveiket Hagymási hasonlóan használja, mint tette Volaterranus fejtegetéseivel kapcsolatban: mikor melyikre van szüksége, azt illeszti be a maga művébe.

E két legfontosabb forrása mellett más kortárs munkák is kerülhettek a kezébe. Többször idézi például Battista Mantovano, humanista néven Baptista Mantuanus elégiáit, aki az 1470-es években szintén Bolognában tanult teológiát, majd tanított az ottani karmelita kolostorban; de hivatkozik egy-egy alkalommal a németalföldi, később Párizsban tevékenykedő filológus és nyomdász, Josse Bade (Iodocus Badius Ascensius) Gellius-kommentárjára, a bergamói ágostonos szerzetes Jacopo Filippo Foresti (Jacobus Philippus Bergomensis) *Supplementum chronicarum* című történelmi művére, az Angelo Poliziano-tanítvány, később Bolognát, Ferrarát, Velencét is megjárt költő és humanista, Pietro Baldi del Riccio (Petrus Crinitus) *Commentarii de honesta disciplina* [Tudnivalók a tisztes tudományról] című munkájára is.

Fordításunkban mindvégig arra törekedtünk, hogy nyomára bukkanjunk Hagymási Bálint forrásainak, és megtaláljuk legtöbbször szó szerinti átvételeinek eredetét. A jegyzetekben igyekeztük feltüntetni ezeket, és azt is, ha nem jártunk sikerrel. Mivel Hagymási – a kompilálás gyakorlatának megfelelően – a legkritikább esetben jelezte, ha valamit máshonnan vett át, bizonyosan lehetnek még olyan idézetek, amelyeket nem lepleztünk le. A források felkutatása kapcsán a legkönnyebb dolgunk a szentírási helyekkel volt. Az ókori szerzők és az egyházi írók esetében, ha tehetjük, visszamentünk *ad fontes*, és megkerestük a szövegben idézett ókori szerző eredeti mondatát, de ha megtaláltuk, megadtuk azt a közvetítő forrást is, amelyet Hagymási ténylegesen használhatott. Bizonyosan lehetnek még más közvetítő művek is, amelyeket forgathatott, és hogy nem másokat használt-e, mint amelyeket mi megtaláltunk és feltételezünk, az sem bizonyos. De a meglelt és feltételezett közvetítő művek is felrajzolják előttünk, kiket ismerhetett és olvasott egy Bolognát megjárt, humanista műveltséget szerzett, a próza- és versírásba is belekóstoló magyar főpap.

Fordításunk Hagymási művének Révész Mária által sajtó alá rendezett 1939-es kiadását vette alapul, bizonyos helyek esetében azonban visszatérünk az 1517-es eredeti hagenai nyomtatvány szövegéhez, Bellus Ibolya útmutatásait is követve.¹² A hagenai kiadás margóin olvasható, a tartalmi tájékozódást segítő glosszák fordításunkban a főszövegben szerepelnek, szögletes zárójelek között, kisebb betűkkel.

Szeretnék köszönetet mondani mindenekelőtt Takács Lászlónak, aki magára vállalta a hálátlan feladatot, hogy a fordítást az eredetivel egybevesse, és lefordította azokat a klasszikus, középkori és reneszánsz verseket, amelyeknek mértékadó fordítása eddig nem volt. Köszönet illeti Tóth Gábort, aki az idézetek visszakeresésében, és Szabó Ádámot, aki egy-egy nehéz szöveghely fordításában nyújtott segítséget.

Budapest, 2017. január

Kräbling Edit

J E G Y Z E T E K

- 1 Valószínűleg elírásról vagy téves olvasatról van szó. A névalak helyesen Bochyris vagy Bocchyris, görögül Βόχυρις. Az igazságos bíróról szóló történetet, amely Plutarkhosz *De vitiosa taciturnitate* [A vétkes hallgatás] c. értekezésében (*Mor.* 529 e–f), továbbá a bizánci Suda-lexikonban is szerepel, Hagymási feltehetőleg Erasmus *Adagiájából* vette át, vö. 1665: *Bocchyris*.
- 2 Baptista Mantuanus (Giovanni Battista Spagnoli, 1447–1516), I. ekloga, 131–132. sorok. Takács László fordítása.
- 3 Aldus Manutius (Aldo Manuzio, 1449–1515) *Grammaticae Institutiones Graecae* című, Velencében 1515-ben megjelent görög nyelvtanában a hangsúlyok mibenlétét is tárgyalja a *περι προσωδιών* c. részben, a fol. 3r jelzésű oldalon. Aldus valóban tíz különböző hangsúlyfajta sorol itt fel, ám Hagymási csak az első hármat idézi, mert rögtön áttér az *opusculum* kérdésfeltevésére. Aldus görög nyelvtana elektronikusan is hozzáférhető a Bayerische Staatsbibliothek München digitális gyűjteményében: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10163912-7.
- 4 Terentius, *Az androszi lány* 67–68. sorok. Kárpáty Csilla fordítása. Közvetlen forrása feltehetőleg Erasmus: *Adagia* 1853: *Obsequium amicos, veritas odium parit* [Az engedékenység barátokat, az igazság gyűlölséget teremt].
- 5 Valójában Platón *Törvények* c. művében szerepel; az idézet közvetlen forrása Erasmus *Adagiája* lehet, vö. 1219: *vinum senem etiam vel nolentem saltare compellit* [a bor az öreget akarata ellenére is ugrani kényszeríti]: Huc pertinet illud Platonis libro De legibus primo: Οὐ μόνον ἄρ', ὡς εἴοικε, ὁ γέρον δις παῖς γίγναιτ' ἄν, ἀλλὰ καὶ ὁ μεθυσιθεὶς, id est *Itaque, ut videtur, non solum senex fuerit bis puer, verum etiam temulentus*. „Erre vonatkozik, amit Platón a Törvényekről szóló műve első könyvében mond: úgy tűnik, nem annyira az öreg lesz másodszor is gyermek, hanem inkább a részeg.”
- 6 A görög eredetiben nem Dionüsziosz, hanem Dionüszosz neve szerepel, vö. Plutarkhosz, fr. 128 [Törédék *Az asszonyt is nevelni kell* c. értekezéséből] (3 p. 520 η) Idézi Sztobaios, *Anthologion* [Virágcsokor] c. művében (3. 18. 27): Πλουτάρχου ἐκ τοῦ Ὅτι καὶ γυναῖκα παιδευτέον. Τῷ Διονύσῳ νάρθηκα καὶ λήθην συγκαθηροῦσιν, [...]. „Plutarkhosz ezt írja *Az asszonyt is nevelni kell* című művében: Dionüszosznak szentelik a narthéxot és a feledést, [...]”

Raphael Volaterranus (Raffaele Maffei, 1451–1522) *Commentariorum rerum urbanarum Raphaelis Volaterrani octo et triginta libri* [Világi tudnivalók magyarázatai harmincnyolc könyvben] (első kiadása: Róma 1506) c. műve 32. könyvében több fejezet is foglalkozik a borral és ártalmaival, illetve hasznaival: *De vino ac primum de repertoribus eius* [A bor és mindenekelőtt feltalálói], *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral], *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak], *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók], *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai], *Vini moderati commendatio et utilitas* [A mértékletes borfogyasztás és hasznai], *Vina laudata aut factitia* [Híres és mives borok], *De frugalitate et abstinentia dicta nobilium actorum* [Neves szerzők mondanásai az önmegtartóztatásról]. A szóban forgó hely közvetlen forrása feltehetőleg e mű *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.

Volaterranus műve elektronikusan is hozzáférhető a Bayerische Staatsbibliothek München digitális gyűjteményében: urn:nbn:de:bvb:12-bsb10871218-5.

- 7 Athénaiosz *Deipnosophisztai* [Bölcsek lakomája] c. művében (10. 31. 5–8) idézi Aiszkhülosz egyik töredékét: κάτοπτρον (γάρ) εἶδους χαλκός ἐστ', οἶνος δὲ νοῦ (Aesch. fr. 384 N), διὸ καὶ καλῶς οἱ παροικιᾶζόμενοι λέγουσι τὸν οἶνον οὐκ ἔχειν πηδάλια. „Az arc tükre a réz, az értelemé a bor. Ezért helyesen mondják azok, akik közmondásokat idéznek, hogy *a bornak nincsen kormányrúdja.*” Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.
- 8 Iszokratész Démonikoszhoz írt, *Parainesisz* [Intelem] címen is ismert beszéde, amelyet Rudolphus Agricola fordított latinra 1513-ban. Iszokratész, *Ad Demonicum* [Démonikoszhoz] I. 32.
- 9 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.
- 10 Seneca, *Erkölcsei levelek*, 83. levél 16. Kopeczky Rita fordításának felhasználásával.
- 11 Seneca, *Erkölcsei levelek*, 83. levél 9–10. Kopeczky Rita fordításának felhasználásával.
- 12 Aiszkhülosz fr. 384 N. Lásd a 7. jegyzetet.
- 13 Ἐμὴ πῦρ μὲν χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον ἰδρῖες ἄνδρες / γινώσκουσι”, ἀνδρὸς δ' οἶνος ἔδειξε νόον. Theognisz, *Elegia* 500–501. sor. Hagymási szövegében Theognisz sorai latin fordításban szerepelnek (*igne probant homines aurum argentumque periti / at hominis vinum monstrat aperte vinum*; Takács László fordítása). Ennek közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.
- 14 Iodocus Badius Ascensius (Josse Bade, 1462–1535) németalföldi humanista, később párizsi nyomdász magyarázatokkal ellátott Gellius-kiadásában (*Auli Gelli noctium Atticarum libri XX summa annotatione, ad recognitonem Beroaldinam repositi*, [...]. Párizs, 1511) találni forrását, mégpedig Badiusnak a XII könyv II. fejezete elé írt

rövid magyarázataiban: *Plato in Alcibiade ait veritatem Bacchi esse seu mavis vini filiam*. „Platón mondja *Alkibiadész* című művében, hogy az igazság Bacchusé; vagy, ha jobban tetszik, a bor leánya.” Badius kiadásában Philippus Beroaldus (Filippo Beroaldo, 1453–1505) itáliai humanista Gellius-magyarázatait is felhasználta.

- 15 A példa feltehetőleg közvetlenül Erasmus *Adagiájából* való, vö. 617: *In vino veritas* [Borban az igazság].
- 16 Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról]. *PL* 40, 1107.
- 17 Horatius, *Levelek* II 3. (*Ars poetica*) 434–436. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 18 Horatius, *Ódák* III 21. (*A kancsóhoz*) 13–16. sorok. Kardos László fordítása.
- 19 Utalás Platón *A lakoma* c. művéből Alkibiadész szavaira. A példa feltehetőleg közvetlenül Erasmus *Adagiájából* való, vö. 617: *In vino veritas* [Borban az igazság]: Alcibiades in *Symposio Platonis*: Τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐκ ἂν μου ἠκούσατε λέγοντος, εἰ μὴ πρῶτον μὲν, τὸ λεγόμενον, οἶνος ἄνευ τε παιδῶν καὶ μετὰ παιδῶν ἦν ἀληθής, id est *Quae vero nunc sequuntur, non prius audietis quam prouerbium illud recensuerim: Vinum et cum pueritia et sine pueritia veridicum est*. „Ami ezután következik, azt nem fogjátok tőlem előbb hallani, mint hogy a közmondást felidézném: a bor a gyerekekkel és a gyerekek nélkül is igazmondó.”
- 20 Péld 31,4. Vö. Erasmus, *Adagia* 1218: *Vinum caret clavo* [A bornak nincsen kormányrúdjá].
- 21 Horatius, *Levelek* I 5. 16–19. sorok. Urbán Eszter fordítása.
- 22 Más források szerint a neve Ikariosz; nem azonos Daidalosz fiával.
- 23 Propertius, *Elégia*k II 33b. 7. sor. Takács László fordítása.
- 24 Id. Plinius, *Naturalis historia* [Természetrájk] XXIII 41. Idézi Erasmus: *Adagia* 1160: *Sapientia vino obumbratur* [A bor elhomályosítja az értelmet]. Másik forrása lehet Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.
- 25 Vö. Philosztratosz, *Vita Apollonii Tyanei* [A tüanai Apollóniosz élete] II 35.
- 26 Lucretius, *A természetről* 3. 1048–1052. sorok. Tóth Béla fordítása.
- 27 Lucretius, *A természetről* 3. 1066–1067. sorok. Tóth Béla fordítása.
- 28 Plautus, *Pseudolus* [A hazug] V 1. 5: *Magnum hoc vitium vino est, / Pedes captat primum; luctator doloso est*. „Vétkes a bor nagyon is, / a lábat kapja el előbb, cselet vet, ha küzd.” Takács László fordítása. Közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus (Filippo Beroaldo, 1453–1505) *Declamatio lepidissima ebriosi scortatoris aleatoris de vitiositate disceptantium* [Elmés szónoklat a részegeskedőről, a kurválkodóról és a szerencsejátékosról, amint a bűnről vitatkoznak] c. műve (legkorábbi kiadása: Bologna, 1499) „Luctator vinum” [A bor birkózó] c. része.

- Beroaldus műve elektronikus változatban is olvasható a Bayerische Staatsbibliothek München digitális gyűjteményében: urn:nbn:de:bvb:12-bsb00066099-0.
- 29 Vö. Philoztratosz, *Vita Apollonii Tyanei* [A tüanai Apollóniosz élete] II 36.
- 30 Vö. Philoztratosz, *Vita Apollonii Tyanei* [A tüanai Apollóniosz élete] II 37.
- 31 Vö. Lev 10,9–11. A szentírás helyre való utalás olvasható Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Aaron archiereus” [Áron főpap] c. részében.
- 32 Nazireus: „Úrnak szentelt, kiválasztott”; vö. Szám 6,1–21.
- 33 Vö. Ez 44,21.
- 34 Szent Jeromos, 52. levél (*Nepotianus presbiterhez*) II. Vö. *Epistola LII ad Nepotianum de vita clericorum et monachorum* (PL 22, 536). Közvetlen forrása feltehetőleg Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Sicera” [Részegítő ital] c. része; illetve Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.
- 35 Lk 21,34–36.
- 36 Iz 28,1.
- 37 Iz 28,3.
- 38 Vö. Iz 28,7–15.
- 39 Vö. Péld 20,1.
- 40 Vö. Préd 2,3.
- 41 Szent Jeromos, 52. levél (*Nepotianus presbiterhez*) II. Takács László fordítása.
- 42 Terentius, *A herélt* 732. sor. Kárpáty Csilla fordítása. Vö. Erasmus, *Adagia* 1297: *Sine Cerere et Baccho friget Venus* [Ceres és Bacchus nélkül didereg Venus].
- 43 Az idézett Szent Tamás-helyen (lásd a következő jegyzetet) a *vito* (a. m. ’elkerül’) ige áll, Hagymási szövegében ezzel szemben a *veto* (a. m. ’megtilt’) ige szerepel, nyelvtani alakja értelemzavaró is. Fordításunkban az eredeti, Szent Tamásnál szereplő igét vettük alapul.
- 44 Aquinói Szent Tamás, *Summa theologiae* [A teológia foglalata] IIa IIae q. 150 a. 3. arg. 1. *Dicit enim Chrysostomus quod nihil ita est Daemoni amicum sicut ebrietas et lascivia, quae est mater omnium vitiorum. Et in decretis dicitur, dist. XXXV, ante omnia clericis vitetur ebrietas, quae omnium vitiorum radix et nutrix est.*
- 45 Szent Jeromos, *Commentaria in Michaeam* [Magyarázatok Mikeás próféta könyvéhez] I (ad 2, 9–10). PL 25, 1172A.
- 46 Mt 8,12; Mt 22,13; Mt 24,51.
- 47 Vö. Iz 5,11.
- 48 Vö. Porphyrius, *De abstinentia* [Az önmegtartóztatásról] 4. 6–8. Közvetlen forrása

- feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Egyptii sacerdotēs sobrii” [Az egyiptomi papok józanok] c. része.
- 49 Eusebius, *Historia ecclesiastica* [Egyháztörténet] II 17. 22. A három szerzőre utalás közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Essei invinii” [Az esszésusok bor nélkül (élnek)] c. része.
- 50 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók] c. része.
- 51 Vö. Péld 23,29–34.
- 52 A közel szó szerinti idézet valójában Alanus de Insulis (Alain de Lille, 1128 k. – 1202/1203) *Summa de arte praedicatoria* [A prédikáció művészetének foglalata] c. művében olvasható: *Caput IV. contra gulam* [4. rész, a részegeskedés ellen]. *Quanto ergo studio fugienda est gula, quae corporis domicilium, spiritus et animae receptaculum reducit ad sterquilinum, et carnis nostrae massam reducit in lutum.* PL 210, 119D.
- 53 A korban közkézen forgó florilegiumok (pl. Thomas Hibernicus *Manipulus florum* [Virágcsokor] c. műve) ezt az idézetet Szent Ágostonnak tulajdonítják (*ut S. Augustinus scribit ad sacras virgines* „ahogy Szent Ágoston írja a szent szüzekhez”), ám Szent Ágoston művei között ma ilyen címűt nem tartanak számon. Az idézet valójában Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról] c. értekezése első könyvéből való. Vö. PL 40, 1106.
A *Manipulus florum* elektronikusan is hozzáférhető és kereshető: www.web.wlu.ca/history/cnighman/index.html.
- 54 Vö. 1Kor 6,10.
- 55 Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról] I. 6. Vö. PL 40, 1107.
- 56 Az egyházatyák írásaiban és a közkézen forgó florilegiumokban Szent Ágostonnak tulajdonított idézetnek nem találni nyomát a hippói püspök írásaiban. De neki tulajdonítja az idézetet Rainerius de Pisis (Ranieri Giordani da Pisa, megh. 1348 után) is, *Pantheologia* c. összefoglaló műve (első kiadása: Nürnberg 1473) *De ebrietate* [A részegségről] c. fejezetében: *unde Augustinus ad Bonifacium tangens mala ebrietatis sic ait: „Ezért Szent Ágoston ezt mondja Bonifácnak, érintve a részegség ártalmait...”*
- 57 Sevillai Szent Izidor, *Sententiae* [Bölcs mondások] II 52. *de gula* [a részegségről] 10. Vö. PL 83, 649A.
- 58 III. Ince pápa (Lotario dei Segni), *Az emberi lét nyomorúságáról* II 19 (*A részegségről*). 1–4. Lőkös Péter fordítása.
- 59 Aranyzavú Szent Péter, *Sermo XXVI De fideli dispensatore* [26. beszéd. A becsületes sáfárról] Vö. PL 52, 273C.

- 60 Petrus Blesensis (Pierre de Blois, 1135–1203), *Epistulae* [Levelek] 7. Vö. PL 207, 21A.
- 61 Az Aquinói Szent Tamás-korpuszban olvasható Boethius-kommentár Guillelmus Wheatley (virágkora 1309–1316 között) *Expositio in Boethii De scholarium disciplina* [Magyarázatok Boethius A tanulók képzése c. művéhez] c. műve. Ennek 2. fejezetében szerepel a szóban forgó idézet. Corpus Thomisticum: www.corpusthomicum.org/xbd.html.
- 62 Seneca, *Erkölcsei levelek* 83. 20–21. Kopeczky Rita fordításának felhasználásával. A Seneca latin szövegében szereplő *ignorantia sui* (a. m. ’öntudatlanság’) Hagymási latin idézésében *ignorantia sua* (a. m. ’tudatlansága’) alakban hagyományozódott tovább. A szövegösszefüggés azonban az eredeti alak helyességét valószínűsíti, ezért a magyar fordításban ehhez ragaszkodtunk.
- 63 A Septuaginta görög és a Vulgata latin szövegében a *faciens vulnera* (a. m. ’sebeket ejt’) kifejezés áll a Hagymási szövegében olvasható és a mondatba nyelvtanilag nem illeszthető *facientes vulnera* helyett. A fordításban a szentírási szöveghelyet vettük alapul.
- 64 Vö. Sir 31,30–42.
- 65 Vö. Sir 19,2.
- 66 A közel szó szerinti idézet nem Szent Bernáttól, hanem Aranyszavú Szent Péter 26. beszédéből származik (lásd a 71. jegyzetet), bár a közkézen forgó florilegiumok (pl. Thomas Hibernicus *Manipulus Florum*) általában Augustinusnak tulajdonítják (*Augustinus ad sacras virgines/Augustinus in quodam sermone* „Szent Ágoston a szent szüzekhez írt művében/valamelyik beszédében”).
- 67 A szóban forgó idézet nem Szent Ágostontól, hanem szintén Aranyszavú Szent Péter 26. beszédéből való (lásd az 59. jegyzetet).
- 68 Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról] 1. 7. Vö. PL 40, 1108.
- 69 Az idézet forrásában, a pseudo-augustinusi szövegben *studiorum et artium bonarum discipula pariter et magistra, ingeniorum capiendorum pedissequa* (a. m. ’a tanulmányok és a szépművészetek tanítványa s egyszerre mestere, a tehetségek kiszemelésének szolgálója’) áll, szemben a Hagymásinál szereplő, a mondatba nem illeszthető *capiendarum* alakkal. A fordításnál a forrásszövegben szereplő alakot vettük alapul.
- 70 Platón, *Törvények* II 9 (666a). Az idézet közvetlen forrása feltehetőleg Erasmus, *Adagia* 108: *Ignem igni ne addas* [Ne szítsd a tüzet tüzzel]; de lehet Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. művének „*Vinum olim pueris inhibitum*” [A bor egykor tilos volt a gyermekeknek] c. része is.
- 71 Szent Jeromos, 22. levél (*Eustochiumnak a szüzességről*) 8. 2. Adamik Tamás fordításának felhasználásával. Az idézet közvetlen forrása feltehetőleg Erasmus, *Adagia* 109: *Oleum camino addere* [Olajat önteni a tűzre], de lehet Philippus Beroaldus

- Declamatio lepidissima...* c. művének „Vinum olim pueris inhibitum” [A bor egykor tilos volt a gyermekeknek] c. része is.
- 72 Plutarkhosz, *De tuenda sanitate praecepta* [Tanácsok az egészség megőrzéséhez] 123e. Az idézet közvetlen forrása feltehetőleg Erasmus, Adagia 108: *Ignem igni ne addas* [Ne szítsd a tüzet tüzzel].
- 73 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része.
- 74 Macrobius, *Saturnalia* [Saturnus-ünnep] VII 6. II.
- 75 Propertius, *Elégiák* II 33b. II. sor. Takács László fordítása.
- 76 Cicero, *Az öregségről* XIX 67. Némethy Géza fordítása.
- 77 Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia* [Emlékezetes tettek és mondások] 2. 5. 6.
- 78 Sir 37,34.
- 79 Arisztotelész, *Politika* VII 17 (1336a5).
- 80 Aulus Gellius, *Attikai éjszakák* 4. 19.
- 81 Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia* [Emlékezetes tettek és mondások] 2. I. 5; közvetlen forrása feltehetőleg Thomas Hibernicus *Manipulus florum* c. műve *ebrietas* [részség] szócikke, (z). A római asszonyokra vonatkozó teljes rész megtalálható Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. művében is, a „Foeminae Rhomanae abstemiae” [A római nők önmegtartóztatók] c. résztől kezdve.
- 82 Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról] 3. 2. Vö. PL 40, 110; közvetlen forrása lehet Thomas Hibernicus, *Manipulus florum, ebrietas* [részség] (i) is.
- 83 Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról] 3. 2. Vö. PL 40, 110; közvetlen forrása lehet Thomas Hibernicus *Manipulus florum, ebrietas* [részség] (i) is.
- 84 Pseudo-Augustinus, *De sobrietate et castitate* [A józanságról és a tisztaságról] 3. 2. Vö. PL 40, 110; közvetlen forrása lehet Thomas Hibernicus, *Manipulus florum, sobrietas* [józanság] (a) is.
- 85 Id. Plinius, *Naturalis Historia* [Természetrájz] XIV 90.
- 86 Mindkét példa olvasható: id. Plinius, *Naturalis Historia* [Természetrájz] XIV 89.
- 87 A Stulla név feltehetőleg rossz olvasat eredménye. Az idézet forrásaként feltételezhető Beroaldus-mű (*Declamatio lepidissima...*) „Foeminae Rhomanae abstemiae” [A római nők önmegtartóztatók] c. részében ugyanis a *si ulla* (a. m. ’ha valamelyik asszony’) latin szókapcsolat szerepel, amely a betűtípus és a nyomtatás jellegzetessége miatt könnyen – de tévesen – „Stulla” alakként olvasható. *Quod si ulla inventa esset vinum bibens, morte mulctabatur, ut autor est Dionysius in libris antiquitatum.*

Helyesen: „Ha valamelyik asszonyt rajtakapták, hogy bort iszik, halállal büntették.” A fordításban – a személynév miatt – a Hagymási szövegében szereplő hibás olvasatot vettük alapul.

- 88 Id. Plinius, *Naturalis Historia* [Természetrájz] XIV 89.
- 89 Pseudo-Arisztotelész, *Problemata* 236 Rose. Idézi Athénaiosz, *Deipnoszophisztai* [Bölcsek lakomája] 10. 45.
- 90 Plutarkhosz, *De liberis educandis* [A gyermekek neveléséről] id.
- 91 Forrásáról annyit sikerült kideríteni, hogy Rodericus Zamorensis (Rodrigo Sánchez de Arévalo, 1404–1470) idézi 1453-as *De arte, disciplina et modo aliendi et erudiendi filios, pueros et juvenes* [A gyermekek, fiúk és ifjak nevelésének és oktatásának tudományáról, gyakorlatáról és módjáról] című értekezése második része (*De temperantia et sobrietate parentum* [A szülők mértékletessége és józansága]) második fejezetében: *Hinc cum Diogenes quendam ex ebrietate alienate mentis adolescentem desipere cerneret: O, inquit, adolescens, ebrius te seminavit pater.*) Az értekezés teljes szövegét közli H. Keniston: A fifteenth century treatise on Education, by bishop Rodericus Zamorensis. *Bulletin Hispanique* 1930, 32., 193–217. Hogy Hagymási ezt használta-e forrásként, nem dönthető el bizonyosan.
- 92 Közvetlen forrása Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borivás ártalmai] c. része lehet.
- 93 Szent Jeromos, 22. levél (*Eustochiumnak a szüzességről*) 8. 1. Adamik Tamás fordítása.
- 94 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók] c. része.
- 95 Cicero, *Az istenek természetéről* 3. 69. Havas László fordítása.
- 96 Arisztotelész, *Oeconomica* [Gazdálkodás] 134 4a33.
- 97 Platón, *Törvények* II 14 (674a).
- 98 Galénosz, *Quod animi mores corporis temperamenta sequantur* [A lélek viselkedése a test hőmérsékletétől függ] IV 810. 18 (Kuehn).
- 99 Közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „lex Poenorum” [a karthágóiak törvénye] c. része.
- 100 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók] c. része.
- 101 Caesar, *A gall háború* IV 2. 6. Közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...*c. műve „Suevi” [A suébusok] c. része.
- 102 Caesar, *A gall háború* II 15. 4.
- 103 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók] c. része.

- 104 Vö. Róm 14, 21.
- 105 Vö. Szent Jeromos, *Vita S. Pauli eremitae* [Remete Szent Pál élete] 10–11.
- 106 Athénaiosz, *Deipnoszophisztai* [Bölcsek lakomája] 10. 28. 24–25.
- 107 Hésziodosz, *Munkák és napok* 595–596. sorok. Idézi Athénaiosz, *Deipnoszophisztai* [Bölcsek lakomája] 10. 28. Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral] c. része.
- 108 Anakreón, *fr.* 36b. Idézi Athénaiosz, *Deipnoszophisztai* [Bölcsek lakomája] 10. 29. Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral] c. része.
- 109 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral] c. része.
- 110 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral] c. része.
- 111 Vö. Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *Vini parsimonia apud veteres* [A régiek takarékoskodása a borral] c. része. E mondas változata („Az első pohár a szomj oltására, a második a vidámságra, a harmadik a gyönyörre, a negyedik az őrületségre.”) olvasható Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...*c. műve „Prima cratera ad sitim” [Az első pohár a szomj oltására] c. részében.
- 112 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 113 Kir 17,1–11 skk.
- 114 Kir 19,1–8.
- 115 Kir 2,11.
- 116 Móz 16,1 skk.
- 117 Móz 24,12–18.
- 118 Mt 11,18.
- 119 Dániel könyve 1. fejezet.
- 120 Dániel könyve 4. fejezet.
- 121 Dán 10,2–3.
- 122 Vö. Jeremiás könyve 35. fejezet.

- 123 A nehezen érthető szöveg hely valójában hibás értelmezés eredménye. A valószínűsíthető forrásszövegben (Szent Jeromos, *Adversus Jovinianum* [Jovinianus ellen] 2. 13, PL 23, 303A) az egyiptomi papok húsfogyasztási szokásaival kapcsolatban ez olvasható: *Quid loquar de volatilibus, cum ovum quoque pro carnibus vitaverint, et lac? Quorum alterum carnes liquidas, alterum sanguinem esse dicebant, colore mutato.* „Mít mondjak a szárnyasokról, hogy ti. a tojást a hússal egyformán kerülték, és a tejet is? Az előbbit ugyanis folyékony húsnak, az utóbbit vérnek mondták, csak a színiük más.” A félreértés az *ovum* (a. m. tojás) és az *ovis* (a. m. juh, pl. gen.: *ovium*) alak összetévesztéséből adódik. Valójában tehát nem a juhok húsát, hanem a tojást tartották folyékony húsnak, a tejet pedig vérnek. Fordításunkban – a félreértés ellenére – a Hagymási-féle szöveghez ragaszkodtunk.
- 124 Judit könyve.
- 125 Bírák könyve 20. fejezet.
- 126 Sámuel első könyve 14. fejezet.
- 127 Jónás könyve 3. fejezet.
- 128 Mt 26,36–46.
- 129 Vö. Bírák könyve 7. fejezet.
- 130 Bírák könyve 13. fejezet.
- 131 Forrása feltehetőleg Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. művének „Noe inebriatus” [A lerészegedett Noé] c. része.
- 132 Szent Jeromos, *69. levél (Oceanushoz)* 9. Vö. *Epistola LXIX ad Oceanum*, PL 22, 663.
- 133 Szent Jeromos, *69. levél (Oceanushoz)* 9. Vö. *Epistola LXIX ad Oceanum*, PL 22, 663.
- 134 Teremtés könyve 19. fejezet.
- 135 Sámuel második könyve 13. fejezet.
- 136 Sámuel első könyve 25. fejezet.
- 137 Jud 13,1–10.
- 138 Jud 12,10–19.
- 139 Szent Jeromos, *69. levél (Oceanushoz)* 9. Vö. *Epistola LXIX ad Oceanum* PL 22, 663.
- 140 Hérodotosz, *A görög–perzsa háború* I 211.
- 141 Hérodotosz, *A görög–perzsa háború* I 214.
- 142 A latin szöveg szó szerinti átvétel Frontinus *Strategemata* [Hadviselés] c. művéből (II könyv 5. rész: *A hadicselek* 12), azzal a különbséggel, hogy Frontinusnál a történet főszereplője Maharbal, Hannibál tisztje.
- 143 Livius, *A római nép története a város alapításától* 5. 33.

- 144 Marcus Furius Camillus római diktátor, aki Kr. e. 390-ben – száműzetéséből visszatérve – megmentette Rómát a gallok támadásától. Tettéért hálából a *pater patriae* [a haza atyja] címmel ruházták fel.
- 145 Vö. Plutarkhosz, *Camillus* 23.
- 146 Vö. Plutarkhosz, *Dión* 41.
- 147 A második pun háborúban, Kr. e. 214–212 között. Vö. Plutarkhosz, *Marcellus* 14–19.
- 148 Vö. Xenophón, *Kürosz nevelkedése* VII 5. 15–24.
- 149 *Nec Veneris nec tu vini capiaris amore / Uno namque modo vina Venusque nocent. / Ut Venus enervat vires, sic copia vini / Et tentat gressus, debilitatque pedes. / Multos caecus amor cogit secreta fateri, / Arcanum demens detegit ebrietas. / Bellum saepe petit ferus exitiale Cupido; / Saepe manus itidem Bacchus ad arma vocat. / Denique, dum mentes hominum furiarit uterque, / Et pudor et probitas et metus omnis abest. / Compeditibus Venerem, vinclis constringe Lyaenum, / Ne te muneribus laedat uterque suis.* Pseudo-Vergilius. Ez a moralizáló epigramma nem Vergiliustól származik, de egyes gyűjteményes kiadások neki tulajdonítják (pl. Johann Michael Moscherosch barokk epigrammagyűjteménye). Szerepel a holland filológus, ifj. Pieter Burman (Petrus Burmannus Secundus) gyűjteményében is (*Anthologia veterum Latinorum epigrammatum et Poematum, sive Catalecta Poetarum Latinorum in VI libros digesta...* Amstelodami 1759 I. köt. 539.), de szerzőjével kapcsolatban ott több eshetőséget is taglalnak. Modern kiadásai: Hans Walther: *Proverbia sententiaeque Latinitatis Medii Aevi*. Bd. 3. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1965, Nr. 1628f. Az epigramma a középkorban több változatban is ismeretes volt; vö. Dietrich Schaller – Ewald Könsgen: *Initia carminum Latinorum saeculo undecimo antiquiorum*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1977, Nr. 10135. Vö. Bernhard Huss – Florian Neumann – Gerhard Regn (Hrsg.): *Lezioni su Petrarca. Die Rerum vulgarium fragmenta in Akademievorträgen des 16. Jahrhunderts* [Pluralisierung und Autorität 3]. Münster: LIT Verlag 2004, 67., 67. jz.
- 150 Volaterranus *Commentariorum rerum urbanarum* c. műve 32. könyvében, a *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. fejezetben szerepel ez a párvers, még hozzá Démétriosz görög epigrammája latin fordításaként: *Dulce merum Musis equus est in carmine velox; / Si quis aquam potas, nil bene parturies.* Takács László fordítása.
- 151 Vö. Volaterranus *Commentariorum rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 152 Horatius, *Levelek* I 19. 7–8. sorok. Urbán Eszter fordítása.
- 153 Vö. Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók] c. része.

- 154 Vö. Philippus Beroaldus, *Declamatio lepidissima...* c. műve „Bonosus bibosus” [Borgőzös Bonosus] c. része.
- 155 Vö. Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De abstemiis* [Az önmegtartóztatók] c. része.
- 156 Horatius, *Levelek* II 3. (*Ars poetica*) 412–414. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 157 Juvenalis, *Szatírák* 7. 96–97. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 158 *qui fugit a terris procul alte per aequora solus, / non scopulos, non saxa timens, non aëris iras / temonemque suum ventosi cerula ponti / sulcantem supra vada subleuet et premat arte. / Qui quoque nescio quid divini numinis instar / fronte gerens oculos in se convertit et ora / nectar ab illius labris et Hymettia mella / flumine perpetuo stillant; dicentis ab ore / aurati pendent proceres patrumque corona. / Quem semper, quocunque petat, comitantur euntem / Mnemosyne, etc.* Baptista Mantuanus (Battista Mantovano, 1447–1516) *De praesidentia oratoris et poetae* [A szónok és a költő kiválóságáról] c. eklogája 19–22., 220–224., 228–229. sorainak szövegváltozata.
- 159 A középkorban latinra fordított és latinul tanulmányozott Arisztotelész, az ún. Arisztoteles Latinus szövegkorpusz egyik műve (*De bona fortuna* [A jó sorsról]), amely az arisztotelészi *Magna moralia* II 8 (= *De bona fortuna*) és az *Eudémoszti etika* egyes fejezeteiből áll össze. 13. századi fordítója ismeretlen. Hagymási közvetlen forrását nem sikerült azonosítani.
- 160 Pseudo-Arisztotelész, *Problemata* [Problémák] XXII 5.
- 161 Pseudo-Arisztotelész, *Problemata* [Problémák] XXX I.
- 162 Horatius, *Levelek* II 3. (*Ars poetica*) 295–297. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 163 Ovidius, *A szerelem művészete* III 549–550. sorok. Gáspár Endre fordítása.
- 164 Ovidius, *Szerelmek* III 9. 17–18. sorok. Horváth István Károly fordítása.
- 165 Ovidius, *Római naptár* VI 5–6. sorok. Gaál László fordítása.
- 166 Ovidius, *Levelek Pontusból* III 4. 93–94. sorok. Kartal Zsuzsa fordítása.
- 167 Claudianus, *Proserpina elrablása* I 5–6. sorok. Mezei Balázs fordítása.
- 168 Cicero, *Archias, a költő védelmében* 18. Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása.
- 169 Cicero, *Tusculumi eszmecsere* I. 26. Vekerdi József fordítása.
- 170 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 171 Az *Anthologia Palatina*ban is szereplő, ott a keосzi Szimonidésznek tulajdonított epigrammának (Πολλά πίων και πολλά φαγών και πολλά κάκ' εἰπών / Ἀνθρώπους κείμαι Τιμοκρέων Ρόδιος) latin átköltését Erasmus is idézi *Adagiájában* (63r: *Telluris onus* [A föld terhe]: *Multum edi multumque bibi, mala plurima dixi in / Mortales,*

iaceo hic Timocreon Rhodius. „Sok étel, sok ital, de a legtöbb: emberszólás / volt részem; s nyugszom: rhodoszi Timokreón.”), méghozzá a következő szöveg kíséretében: *In tales quadraret epitaphium, quod Timocreontis Rhodii poetae, caeterum voracis ac bibacis, sepulchro inscriptum indicat Athenaeus libro X.* „Az ilyenekre áll a különben sokat vedelő és okádó rodoszi Timokreón sírfelirata, amely a sírkövére van írva, és amelyről Athénaiosz tudósít a 10. könyvében.” A Hagymási művében olvasható, Erasmus kommentárja ihlette epigrammaváltozat (*Multa bibens, tum multa vorans, male denique dicens / multis hic tegitur Timocreon Rhodius*) közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része. Takács László fordítása.

- 172 Vö. Servius Vergilius *Hetedik eklogájához* írt kommentárját (7. 21).
- 173 Ovidius, *Római naptár* V 7–8. sorok. Gaál László fordítása.
- 174 Horatius, *Levelek* II 2. (*Florus*hoz) 77–80. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 175 Horatius, *Levelek* II 2. (*Florus*hoz) 84–86. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 176 *Quod tua, Romanae vindex clarissime linguae, / Sylva loco melius surgere iussa vires / Atque Academiae celebratam nomine villam / Nunc reparat cultu sub potiore vetus, / Hic etiam apparent lymphae non ante repertae, / Languida quae infuso lumine rora levant. / Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori / Hoc dedit, hac fontes com patefecit ope, / Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem, / Sint plures, oculis quae medeantur, aquae.* Takács László fordítása. Vö. id. Plinius, *Naturalis historia* [Természettörténet] XXXI 3. Feltehetőleg az egész, forrásokra vonatkozó részt innen kivonatolta Hagymási.
- 177 Vö. József könyve 3. fejezet.
- 178 Mt 3,13–17.
- 179 Vö. 2Kir 5,1–14.
- 180 Vö. Szent Ágoston, *Tractatus in epistolam Johannis ad Parthos* [Értekezés János apostol leveléről] III 12. *PL* 35, 2004.
- 181 Vö. Nagy Szent Gergely, *Moralia* [Erkölcsei kérdések] II 77. *PL* 75, 592D.
- 182 Szent Bernát, *In ascensione Domini* [Az Úr mennybemenetelének ünnepén] *Sermo III de intellectu et affectu* [Harmadik beszéd az értelemről és az érzelemről] 9. *PL* 183, 309A.
- 183 Sir 3,33.
- 184 Iz 55,1.
- 185 Jn 7,37.
- 186 Jn 4,1–14.
- 187 Jn 7,38.

- 188 Iz 65,13k.
- 189 Zsolt 36,10.
- 190 Zsolt 147,18.
- 191 Jel 8,10–11.
- 192 Jer 2,13.
- 193 Jer 2,18.
- 194 Vö. Kiv 7,20.
- 195 Vö. 2Kir 2,19–22.
- 196 Ter 36,24.
- 197 Iz 33,16.
- 198 Szent Bernát, *Dominica I post octavam Epiphaniam* [Vízkereszt oktavája utáni vasárnapon] *Sermo I de miraculo facto in nuptiis* [Első beszéd a menyegzői csodáról] 4. PL 183, 156D.
- 199 Iz 38,10.
- 200 Jn 5,2–4.
- 201 Petrus Comestor, *Historia scholastica* [Egyháztörténet]. PL 198, 1578–1579: *Traditur a quibusdam, quod regina Saba vidit in spiritu in domo saltus, quae Nethota dicebatur, lignum Dominicæ crucis, et nuntiavit Salomoni cum iam recessisset ab eo, quod in eo moreretur quidam, pro quo occiso perirent Iudæi, et perderent locum et gentem. Quod timens Salomon defodit illud terra, ubi post facta est piscina.* „Azt mondják, hogy Sába királynője lelki szemeivel látta a libanoni erdei palotában, amelyet Nethotának neveztek, az Úr keresztjének fáját, és hírül adta Salomonnak, miután már eltávozott tőle, hogy ezen a kereszten meghal valaki, akinek a megölése miatt elvesznek a zsidók, és elvesztik országukat és népüket.”
- 202 A külső bűnbánat fogalmához lásd Aquinói Tamás, *Summa theologiae* [A teológia foglalata] 3a. 84. 9: *Paenitentia vero exterior est, qua quis exteriora signa doloris ostendit, et verbotenus confitetur peccata sua sacerdoti absolventi, et iuxta eius arbitrium satisfacit. Et talis paenitentia non oportet quod duret usque ad finem vitæ, sed usque ad determinatum tempus, secundum mensuram peccati.* „A külső bűnbánat az, amellyel valaki a fájdalom külső jeleit mutatja, és szavakkal megvallja bűneit a feloldozó pap előtt, és az ő ítélete szerint eleget tesz a vezeklésnek. Az ilyen bűnbánatnak nem kell az élet végéig tartania, hanem csak egy meghatározott ideig, a bűn mértékének megfelelően.”
- 203 Vö. Jn 9,1–7.
- 204 Zsolt 23,3.
- 205 Vö. Jn 3,5.

- 206 Mk 16,16.
- 207 Ez 16,4.
- 208 Jel 22,1.
- 209 Ez 36,25–30.
- 210 Szent Ágoston, *In Ioannis evangelium tractatus CXXIV* [Értekezések János evangéliumáról], tract. 80. 3. *PL* 35, 1840.
- 211 Beda Venerabilis, *Homilia X in die festo circumcisionis Domini* [Tizedik prédikáció: az Úr körülmetélésének ünnepére] 2. *PL* 94, 0054C.
- 212 Vö. Szent Ágoston, *De peccatorum meritis et remissione* [A megérdemelt bűnről és bocsánatáról] I 39. *PL* 44, 0150.
- 213 Vö. 2Kor 6,1.
- 214 Vö. Teremtés könyve 7. fejezet.
- 215 Vö. Kiv 17,1–7.
- 216 Vö. Kiv 7,20–21.
- 217 Vö. Teremtés könyve 1. fejezet
- 218 Vö. Ter 3,17.
- 219 Vö. Szám 5,11–31.
- 220 Jn. 19,34–35.
- 221 Vö. 1Jn 5,6–8.
- 222 Vö. Szent Bernát, *De sancto Clemente papa et martyre sermo* [Beszéd Szent Kelemen pápáról és mártírról] 6. *PL* 183, 0502A.
- 223 Vö. Jn 19,34–35.
- 224 Vö. Jn 4,13–14.
- 225 Vö. Diogenész Laertiosz, *Filozófusok élete. Khrüszipposz* 7. 7. 184. „Azt mondja Hermipposz, hogy [Khrüszipposzt,] mikor az Odeionban tanított, a tanítványai áldozni hívták; ott édes és keveretlen bort ivott, megszédült tőle, és ötödnapra eltávozott az élők sorából.”
- 226 Vö. Diogenész Laertiosz, *Filozófusok élete. Arkesziláosz* 4. 6. 44 „[Arkesziláosz] meghalt, ahogy Hermipposz mondja, miután mértéktelenül ivott keveretlen bort, és megőrült tőle, pedig már hetvenöt éves volt, és az athéniak úgy fogadták, mint azelőtt senkit.”
- 227 A kürenéi Arisztipposzról van szó; Hagymási közvetlen forrását nem sikerült azonosítani.
- 228 Vö. Diogenész Laertiosz, *Filozófusok élete. Laküdesz* 4. 8. 61.
- 229 Vö. Martialis, *Epigrammák* 11. 82.

- 230 Vö. Homérosz, *Odüsszeia* 10. 552–560.
- 231 Vö. Homérosz, *Odüsszeia* 11. 51–54.
- 232 Vö. Plutarkhosz, *Alexandrosz* 70. 1. „Alexandrosz a máglyától hazatérőben meghívta sok barátját és hadvezérét vacsorára, s ivőversenyt rendezett; versenydíjul koszorút tűzött ki a legjobb ivónak. Promakhosz ivott a legtöbbet, eljutott egészen négy *khúszig*. Meg is kapta a versenydíjat, egy talentum értékű koszorút, de csak három napig élt utána.” Máthé Elek fordítása.
- Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus, *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része. A szóban forgó helyen egyébként fordítási hiba van. A Plutarkhosz eredeti görög szövegében szereplő „khúsz” (χούς) szó ugyanis nem személynév, hanem egy úrmérték neve (≈ 3,28 liter).
- 233 Vö. Seneca, *De tranquillitate animi* [A nyugodt lélekről] 17. 4 (*Cato vino laxabat animum curis publicis fatigatum* [Cato borral nyugtatta a közélet gondjaiban megfáradt lelkét]) és 17. 6 (*Catoni ebrietas obiecta est* [Catónak szemére vetették részegségét]). Közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus, *Declamatio lepidissima...* „Temulentus Cato visus” [Cato, akit részegnek láttak] c. része.
- 234 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 235 A hivatkozás forrását nem sikerült megtalálni.
- 236 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 237 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 238 Athénaiosz, *Deipnosophistai* [Bölcsek lakomája] 10. 44. (434c). Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része. Athénaiosz görög szövegének (παρὰ Μηδείῳ τῷ Θεσσαλῷ „a thesszáliai Médeiosznál”) latin *apud Medium Thessalum* megfelelője ugyanis Hagymásinál – nyilván másolási hiba (és esetleg meg nem értés) folytán – *apud mediam Thessaliam* alakot öltött. Ennek a félreértelmezett alaknak a fordítása szerepel a főszövegben „Thesszália közepén”-ként.
- 239 Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.

- 240 Baptista Mantuanus, *Carmen panegyricum in Robertum Sanseverinatem* [Dicsőítő ének Roberto Sanseverino d' Aragónához] 220–224. sorok. Takács László fordítása. *...paucos syncera coronat / gloria et unicolor probitas? quod crimine virtus / multocies offensa cadat mutetque colorem / virgineum? ceu cum terrenam Cynthia nubem / intrat et amisso perdit sua lumina Phoebos.*
- 241 A feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Temulentus Cato visus” [Cato, akit részegnek láttak] c. részéből származó példa átvételébe valószínűleg hiba csúszott. Az ott szereplő szöveg ui. így szól: *cuius olim ebrii velatum caput cum quidam, quibus obuius fuerat, retexissent, erubuerunt.* „Mikor egyszer részeg volt, és betakart fejét a szembejövők felfedték, elpirultak.”
- 242 Vö. Cornelius Nepos, *Híres férfiak. Lüsandrosz* 3.
- 243 Vö. Philippus Beroaldus, *Declamatio lepidissima...* c. művének „Hercules bibax” [Az iszákos Herkules] c. része.
- 244 A Dionüszioszról mondottak forrását nem sikerült megtalálni.
- 245 A margón olvasható glossza (*Antiocho plus vinum abstulit quam virtus laedit* „Antiokhosztól többet vett el a bor, mint sért az erény”) minden valószínűség szerint hibás szedés eredménye, mert értelmetlen. A benne szereplő *laedit* (a. m. 'sért') alak nyilvánvalóan a főszövegben szereplő *laudis ...dederit* kifejezés véletlen összevonásából keletkezett: „Antiokhosztól többet vett el a bor, mint amennyit adott jó hírének erénye.”
- 246 Vö. Volaterranus, *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 247 Silius Italicus, *Punica* [Pun történet] III 172. sor. Takács László fordítása.
- 248 Takács László fordítása.
- 249 Plutarkhosz, *Ad principem ineruditum* [A tapasztalatlan vezérhez] 781c–d.
- 250 Vö. Volaterranus, *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 251 Macrobius, *Saturnalia* [Saturnus-ünnep] II 2 és Aulus Gellius, *Attikai éjszakák* 5. 5.
- 252 Lefordíthatatlan szójáték. Forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Biberius Caldius Mero” c. része.
- 253 Vö. Volaterranus *Commentari rerum urbanarum* c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.
- 254 Menandros elveszett *Kolax* [Élősdí] c. vígjátékából idézi Plutarkhosz *Quomodo adulator ab amico internoscatur* [Hogy lehet a hízeltől a barától megkülönböztetni] c. művében (57a5), később Athénaiosz is (*Deipnosophisztai* [Bölcsek lakomája] 10. 44. 23–24). Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari rerum*

urbanarum c. műve 32. könyvének *De viris claris qui vino dediti fuere* [Bornak hódoló híres férfiak] c. része.

- 255 Plutarkhosz, *Alexandrosz* 50–51; Seneca, *De ira* [A haragról] III 17. 1.
- 256 Vö. Jacobus Philippus Bergomensis (Jacopo Filippo Foresti, 1434–1520) *Supplementum chronicarum* (első kiadása: Bernardino Benali, Velence 1483) c. műve 5. könyvének legvégén, a Nagy Sándorról szóló részben: *Callisthenem insignem philosophum Aristotelis discipulum per hoc idem tempus floruisse constat, eo quod contra Alexandrum multis rationibus seriose disseruerit, eum increpando, dicens. Si deus es, beneficia mortalibus largiri, non sua eripere debes, si homo, id quod es, semper esse cogita, propter quod iratus Alexander eum trucidari mandavit et sic deforme in foveam cum cane includi iussus est.* „Tény, hogy Kalliszthenész, az igen kiváló filozófus, Arisztotelész tanítványa is ugyanebben az időben élte virágkorát; azért, mert sok józan megfontolásból igen komolyan vitatkozott Nagy Sándorral, sokszor meg is szidva őt, eképp: Ha isten vagy, jótéteményeiddel kell gazdagon megjutalmaznod az embereket, és nem szabad elvenned, ami az övék. Ha viszont ember, mindig tartsd eszedben, ami vagy. Nagy Sándor nagyon megharagudott emiatt, és meghagyta, hogy öljék meg: egy kutyával együtt ocsmányul egy verembe záratta.”
- 257 Seneca, *De ira* [A haragról] III 17. 1.
- 258 Vö. Seneca, *Erkölcsei levelek* 83. 22. Hagymási latin szövegébe az eredeti forrásához képest több hiba is került, ami a mondat értelmezését szinte lehetetlenné teszi. Az eredeti senecai hely a következő: *Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes per quas victa temporum locorumque difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi et ille Herculeus ac fatalis scyphus condidit.* Értelemzavaró eltérések mellett a legfontosabb különbség az eredeti szöveg *fatalis scyphus* (a. m. ’végzetes kupa’) szókapcsolata helyett a Hagymásinál szereplő *facilis scyphus* (a. m. ’könnyű kupa’). Fordításunkban az eredeti, senecai latin szöveget vettük alapul, Kopeczky Rita fordításának felhasználásával, de a „könnyű kupa” szókapcsolatot megtartottuk.
- 259 Id. Plinius, *Naturalis historia* [Természettarajz] XIV 58. Hagymási szövegében a Pliniusnál olvasható Androclydes név Androclidesként szerepel. Közvetlen forrása feltehetőleg Volaterranus *Commentari urbani* c. műve 32. könyvének *De vini immodici damnis* [A túlzott borbogyasztás ártalmairól] c. része.
- 260 Vö. Petrus Crinitus (Pietro Baldi del Riccio, 1475–1507): *Commentarii de honesta disciplina* [Tudnivalók a tisztas tudományról] (első kiadása: Firenze, 1504) 6. könyv, 2. fejezet: *Nam cum is Traxaspes qui regi carissimus erat, nimium vini avidum regem, et usque ad ebrietatem perfundi videret, eum liberius summonuit, ut parcius mero indulgeret, parum dignum referens in rege accusari ebrietatem, quem videlicet oculi hominum atque aures sequerentur. Quibus verbis iratus Cambyses et ostendam – inquit – tibi ex ipso vino regem haud sibi excidere neque mente labi*

aut oculis caligare, sed et manu et oculis probe officium suum praestare. „Amikor ugyanis ez a Traxaszpész, aki a király előtt igen kedves volt, látta, hogy a király túlságosan vágyik a borra, és egészen a részegségig elázik, intette őt, hogy kevésbé hódoljon a borivásnak. Érvül hozta fel, hogy nem méltó dolog, ha a királynak, akit az emberek szeme és füle is követ, felróják a részegséget. Feldühödött Kambüszész ezeken a szavakon, és így szólt: Megmutatom neked, hogy a bortól nem omlik össze a király, sem az értelme nem rendül meg, sem a szeme nem homályosul el, hanem kezével és szemével is helyesen felel meg feladatának.”

Petrus Crinitus művének internetes kiadását lásd: www.asklepios.chez.com/crinitus

- 261 Pseudo-Arisztotelész, *Secretum secretorum* [Titkok titka] I 2. c. 23: *de vini cognitione et generibus* [a borról és fajtáiról], 72b–73a.
- 262 Galénosz mondásainak közvetlen forrását nem sikerült azonosítani.
- 263 Vö. Marcus Marulus Spalatensis (Marko Marulić) *Repertorium* című, rendkívül népszerű kéziratos kivonatgyűjteménye, amelyet szerzője 1480–1520 között állíthatott össze, és amelynek kéziratát Rómában őrzik: Roma, Biblioteca Nazionale Centrale „Vittorio Emanuele II”, ms. Gesuitico 522. *Editio princeps* csak 1998-ban látott napvilágot: B. Glavičić, Split, 1998. Vö. Neven Jovanović: The Waschzettel of Croatian Dante: Marulić's *Repertorium* and marginalia. „Texts Worth Editing”, Seventh Annual Conference of the European Society for Textual Scholarship. 25 November 2010, CNR Pisa. www.ffzg.hr/klafil/dokuwiki/doku.php/z:jovanovic-ests. A *Repertorium* elektronikusan is olvasható: www.ffzg.unizg.hr/klafil/neven/tepi3.htm. Nem tudhatjuk, hogy Hagymási ismerte-e a szerzők és kulcsszavak szerint rendezett kéziratos gyűjteményt, de ha igen, a *gula* [torkosság] címszónál üthette fel: Laertius (*gula* [torkosság]): *Spartiatę ebrios, quos Ilotas appellant, producebant in medium, ut iuuenes eorum turpitudine offensi a potationibus abhorrerent.* „A spártaiak a részegeket, akiket helótának neveztek, középre vezették, hogy az ifjak, ocsmányságuktól megdöbbenve, elriadjanak az ivásztatól.”
- 264 Vö. Marcus Marulus Spalatensis, *Repertorium*. Laertius (*gula* [torkosság]): *Plato ebrius consulere solitus, ut in speculo studiose intuerentur.* „Platón azt szokta tanácsolni a részegeknek, hogy szorgalmasan nézzék magukat a tükörben.”
- 265 Diogenész Laertiosz, *Filozófusok élete* I. 8. 103. Közvetlen forrása lehet Marcus Marulus Spalatensis, *Repertorium*. Laertius (*gula* [torkosság]): *Anacharsis rogatus, quomodo quis abstemius fieret: Si turpes, inquit, ebriosorum motus ante oculos ponat.* „Mikor Anakharszisz megkérdézték, hogyan legyen valaki önmegtartóztató, így felelt: képzelje maga elé a részegek mozgását.”
- 266 Cicero, *De officiis* [A kötelességekről] I 146.
- 267 Homérosz, *Íliász* I 225. Közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Oenobares” [Bortól elnehezült] c. része.

- 268 Szent Ágoston, *Vallomások* IX 8. 18. Vö. *PL* 32, 772, c. 18. Közvetlen forrása feltehetőleg Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Mater Augustini merobibula” [Augustinus anyja iszákos] c. része.
- 269 Vö. 1Kor 5,9–11.
- 270 Idézi Aquinói Szent Tamás a Jakab apostol 2. leveléhez írt kommentárjában (*Expositio D. Thomae Aquinatis in epistolam B Iacobi Apostolis*, c. 5).
- 271 A gadarai megszállotról szóló példázatról lehet szó, amely azonban az evangéliumokban olvasható (Mk 5,1–20; Lk 8,26–39; Mt 8,28–34).
- 272 Juvenalis, *Szatírák* 6. 300–301. sorok. Muraközy Gyula fordítása.
- 273 Zsolt 5,10.
- 274 Vö. Lk 8,33.
- 275 Vö. Boethius, *A filozófia vigasztalása* IV 3. 67–69. Vö. *PL* 63 800a–b. Hegyi György fordításának felhasználásával.
- 276 Id. Plinius, *Naturalis historia* [Természetrajz] XIV 137.
- 277 Vö. Philippus Beroaldus *Declamatio lepidissima...* c. műve „Verba Plinii in ebrietatem” [Plinius szavai a részegség ellen] c. része.
- 278 Horatius, *Szatírák* I 1. 106–107. sorok. Horváth István Károly fordítása.
- 279 A történet az ortodox deuterokanonikus könyvek közé számító bibliai szövegben, Ezdrás 3. könyvében szerepel (3Ezd 3,1–24). Hagymási feltehetőleg a Vulgata alapján hivatkozott rá. E könyv ma sem a katolikus, sem a protestáns egyházak bibliafordításaiban nem szerepel, de a hivatalos vatikáni latin Nova Vulgata-kiadásban (www.vatican.va/archiv/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html) sem. A történet latin szövege itt olvasható: [www.bibelwissenschaft.de/online-bibeln/biblia-sacra-vulgata/lesen-im-bibeltex/\(a deuterokanonikus könyvek között\)](http://www.bibelwissenschaft.de/online-bibeln/biblia-sacra-vulgata/lesen-im-bibeltex/(a%20deuterokanonikus%20knyvek%20kozott)).

Utószó

- 1 Hagymási művének bevezetőjében felemlíti az alkalmat, amelyen Mihály püspöki helynök házában Macedóniai Lászlóval a bor és a víz dicsegetéséről és kárhozzátásáról vitatkozott. A mű kinyomtatásának ideje 1517, Hagenau, az ajánlás datálásaként Fehérvár, január 12. szerepelt, év nélkül. Az ajánlás 1517 januárjában íródott; a szóban forgó szümpozicion pedig a szövegben rejlő belső érv alapján 1515-ben lehetett. Szó van ugyanis a Dózsa-féle parasztháborúról, és Bornemissza János (*nomen est omen!*) budai várnagynak, a későbbi II. Lajos király nevelőjének ennek leverésében játszott szerepéről. A „keresztesek pokoli fúriáinak” tombolását és vezérüknek, a „habzó szájú vadállatnak, a részeg Belialnak, a székelly Györgynek”, azaz Dózsának az

1514-es vérengzését a „múlt évre” datálja a szerző. Ennek alapján a borról és vízről folytatott eszmecsereinek valamikor 1515 folyamán kellett lennie.

Révész Mária kiadása (Valentinus Cybeleius Varasdiensis: *Opera. Carmina et Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae*. Edidit Maria Révész. Egyetemi Nyomda, Budapest 1939, IV.) 1516 körülre teszi a beszélgetés időpontját, és ezt az adatot veszi át Kardos Tibor is (Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1955, 262.).

Az *Opusculumot* Ábel Jenő is kiadta: E. Abel: *Analecta nova ad historiam renaissance in Hungaria litterarum spectantia*. Hornyánszky, Budapest 1903.

- 2 Kardos Tibor szerint Mihály püspöki helynök úr személye nem más, mint Keserű Mihály (Michael Cheserius, megh. 1534 után), királyi tanácsos, pécsi püspöki helynök, boszniai püspök; Bolognában Philippus Beroaldus tanítványa, Szatmári György titkára, kiváló grécista, Iszokratész két beszédének fordítója (1500 k., *De regibus* [A királyokról] – Ulászlónak ajánlva, *De subditis* [Az alattvalókról] – Szatmárinak ajánlva). Kardos Tibor: *A magyarországi humanizmus kora*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1955, 262. Horváth János nem foglal állást a kérdésben (vö. Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1935 [repr. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988], 209.), Révész Mária nem mond bizonyosat Mihály doktor személyéről (vö. Valentinus Cybeleius Varasdiensis: *Opera. Carmina et Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae*. Edidit Maria Révész. Egyetemi Nyomda, Budapest 1939, IV.). Gerézdi Rabán határozottan cáfolja, hogy a szóban forgó Mihály püspöki helynök valóban Keserű Mihály lett volna (vö. Gerézdi Rabán: *Egy humanizmus-történet margójára*. In Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1968, 120.).
- 3 *Elegidia Ioannis Baptistae Pii Bononiensis*, Impressum Bononiae: per Io. Antonium de Benedictis civem bononiensem, die XX Decembris 1509.
- 4 Takáts Gyula fordításában idézi antológiájában Kardos Tibor (Kardos Tibor: *A renaissance Magyarországon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1961, 447., ugyanitt néhány részlet is olvasható saját fordításában az *Opusculumból*); és részletet közöl belőle Szörényi László: *Bacchus kocsmája. Borozgató magyarok I*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2015, 5–6.
- 5 Valentinus Cybeleius Varasdiensis: *Opera. Carmina et Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae*. Edidit Maria Révész. Egyetemi Nyomda, Budapest 1939, III–IV.
- 6 *Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae* Valentini Cybelei canonici ecclesiarum Quinquecclesiensis et Albensis. Hagenau ex Academia Thomae Anshelmi mense Iulio. Anno MDXVII.
- 7 Valentinus Cybeleius Varasdiensis: *Opera. Carmina et Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae*. Edidit Maria Révész. Egyetemi Nyomda, Budapest 1939, IV.

- 8 Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1935 [repr. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988], 212.
- 9 Kardos Tibor ebből a kijelentésből messzemenő következtetéseket von le Hagymási feudalizmusbírálatára nézve (v.ö. Kardos, *A magyarországi humanizmus kora* 264–266.). Kijelentéseit meggyőzően teszi semmissé Gerézdi Rabán (vö. Egy humanizmus-történet margójára. In Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1968, 122–125.).
- 10 Horváth János: *Az irodalmi műveltség megoszlása*. Magyar Szemle Társaság, Budapest 1935 [repr. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988], 211.
- 11 *Multa et varia ex diversis auctoribus collecta, que maxime imitatione digna videntur, in hoc opere reponenda <manu propria> diligenter curavi.*
- 12 Bellus Ibolya: Megjegyzések Valentinus Cybeleius Opusculumának szövegéhez. *Magyar Könyvszemle* 1991, 1–2., 120–123.

TARTALOM

OPUSCULUM DE LAUDIBUS ET VITUPERIO VINI
ET AQUAE VALENTINI CYBELEI, CANONICI ECCLESiarUM
QUINQUEECCLESiENSIS ET ALBENSIS / 7

MŰVECSKE A BOR ÉS A VÍZ DICSÉRETÉRŐL
ÉS KÁRHOZTATÁSÁRÓL, HAGYMÁSI BÁLINT
PÉCSI ÉS SZÉKESFEHÉRVÁRI KANONOKTÓL / 61

AJÁNLÁS / 63

SZÓNOKI GYAKORLAT
A BORIVÓKRÓL ÉS A VÍZIVÓKRÓL / 66

BEREKESZTÉS / 125

UTÓSZÓ / 127

JEGYZETEK / 137

